

FOUNDATION OPEN
SOCIETY INSTITUTE
PREDSTAVNIŠTVO CRNA GORA

**Ženski civilni sektor
u Crnoj Gori
ka evropskim
integracijama
-istraživanje-**

**Women`s Civil Sector in
Montenegro
towards
European Integrations
-research-**

fax: + 381 (0)81 612 133
+ 381 (0)82 322 053
+ 381 (0)83 241 844

site:
www.womenaction.net
e-mail:
womenaction@cg.yu

SADRŽAJ

UVOD	2
METODOLOŠKA POLAZIŠTA ISTRAŽIVANJA	
Predmet	6
Cilj	6
Zadaci	6
Metode i tehnike	7
Plan uzorka	8
Plan obrade	9
PRIKAZ I ANALIZA REZULTATA	
Opis uzorka	10
Kapaciteti organizacija:	
Socio-demografske karakteristike	13
Faktori motivacije	16
Planirane aktivnosti koje nijesu realizovane	18
Lista kvaliteta organizacija	20
Saradnja između organizacija	21
Stepen promovisanja rodne ravnopravnosti	26
Oblasti najvećih aktivnosti u cilju promovisanja rodne ravnopravnosti	27
Oblasti većeg angažovanja u budućnosti	29
Mjesto i uloga organizacija u procesu pregovaranja	30
Upoznatost sa standardima EU i drugim dokumentima	34
Evaluacija istraživanja	37
ZAKLJUČAK- generalizacija rezultata	39
LIČNA KARTA ORGANIZACIJA/ INSTITUCIJA	47
PRILOG 1	58
PRILOG 2	77
IZVORI I LITERATURA	81
C O N T E N T	
Executive summary	82

PREDGOVOR

Pred vama se nalaze rezultati istaživanja, na ovu temu po prvi put sprovedenog u Crnoj Gori, čiji je osnovni cilj ispunjen: opis i definisanje spremnosti i kapaciteta ŽNVOa u Crnoj Gori da budu glasne i efektne zagovaračice isticanja rodne dimenzije u svim aspektima procesa pregovaranja na putu Crne Gore ka evropskim integracijama.

Dosadašnja iskustva u zemljama članicama/ kandidatkinjama EU jasno pokazuju da ženski civilni sektor, posebno ŽNVOe imaju značajnu ulogu (ponekad i ponegdje, i vodeću) u isticanju značaja rodnog pristupa u procesu pregovaranja, jednostavnije: standardi EU o rodnoj jednakosti trebaju biti usvojeni i primijenjeni tokom procesa pridruživanja.

Da bi ovaj značajan posao bio kvalitetno obavljen u Crnoj Gori, neophodno je bilo najprije sprovesti prvu fazu - Istraživanje spremnosti, kapaciteta i kvaliteta ŽNVOa u Crnoj Gori da preuzmu odgovornu ulogu podizanja svijesti o obavezujućem rodnom aspektu ukupnih pregovora o evropskim integracijama, kao i o standardima EU o rodnoj jednakosti.

Sigurne smo da ovakve aktivnosti mogu biti odličan primjer ostatku civilnog sektora u Crnoj Gori ka istom cilju

Istraživanje je sproveo stručni četvoročlani tim:

Dr. Srebrenka Viđen, sociologinja
Aleksandra Kovačević, psihologinja
Jasna Đuričić, psihologinja i
Itana Kovačević, psihologinja

Ovom prilikom im se toplo zahvaljujemo na saradnji.

Iskrenu zahvalnost upućujemo i Fondaciji Instituta za otvoreno društvo- predstavništvo Crna Gora, koja je podržala ovaj značajan projekat.

Ženska Akcija

Podgorica, 19. jun 2005.

Napomena: stavovi i komentari prezentovani u ovom istraživanju ne moraju se podudarati sa stavovima Fondacije Instituta za otvoreno društvo

UVOD

Evropska Unija (EU) je 1999. godine inicirala novi mehanizam za razvoj odnosa sa zemljama Zapadnog Balkana - Proces stabilizacije i asocijacije, u koji se SRJ uključila oktobra 2000.godine; a krajnji rezultat treba da bude potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i asocijaciji (SAS).

U februaru 2005. Crnoj Gori je odobreno samostalno uključenje u Svjetsku Trgovinsku Organizaciju, što je od strane naših eksperata/tkinja ocijenjeno kao mogućnost za ubrzane pregovore o stabilizaciji i asocijaciji EU. O brzini priključenja Crne Gore EU moći će da se pregovara tek nakon dobijanja pozitivne studije izvodljivosti, a Evropska Komisija će već početkom septembra "imati jasnu predstavu o napretku koji su ostvarile vlasti u SCG". Taj izvještaj će biti i "sažetak" svih dotad raspoloživih ocjena i nalaza o stanju reformskog preobražaja u SiCG i stepenu približavanja evropskoj dvadesetpetorici. Kad je riječ o godišnjem izveštaju Evropske Komisije o razvoju u SCG i odnosima s EU, pravila analize će biti isključivo usredsređena na to koje su reforme u toku, prije svega, koji su zakoni usvojeni. Takođe će biti uvaženo samo pravo stanje u djelovanju postojećih ustanova vlasti u SiCG . Biće ukazano na napore, ali su presudno bitni rezultati koje ostvaruju vlasti u sprovođenju reformi.

Početkom juna 2005, Skupština RCG usvojila je Deklaraciju o pristupanju EU. Inicijativa za usvajanje Deklaracije potekla je od strane Evropskog pokreta u Crnoj Gori, Centra za razvoj nevladinih organizacija (CRNVO), Centra za građansko obrazovanje, Centra za monitoring (CEMI), Grupe za promjene i Centra za demokratiju i ljudska prava. Par dana kasnije, Vlada Crne Gore razmotrila je i prihvatila Informaciju o pripremama Vlade RCG za pregovore o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju sa EU. U skladu sa usvojenim modelom dvostrukog kolosjeka, koji omogućava da se dio pregovora vodi direktno između države članice i predstavnika Evropske Komisije, Vlada je formirala Pregovarački tim i šest radnih grupa za vođenje ovog procesa od strateškog nacionalnog interesa.

Za to vrijeme, Holandija je odbacila Ustav Evropske Unije sa 61,6 odsto glasova protiv, čime se pridružila Francuskoj, čijih se oko 55 odsto birača izjasnilo protiv evropskog Ustava. Holandsko "ne" neće spriječiti nastavak proces ratifikacije Ustava, ali hoće proces brzine širenja EU, kako poručuje komesarka EU za spoljne poslove, kako bi svojim građanima dala vremena da dišu poslije neusvajanja Ustava u dvije države članice. Ono što obeshrabruje je da države Evropske unije (EU) ne namjeravaju da povećaju predviđeni obim pretpristupnih fondova (IPA), čime su šanse državne zajednice da dobije više sredstava za sada svedene na minimum.

Crna Gora u ovom istorijskom trenutku sa svim konfliktnim političkim nasleđem, oštrim podjelama oko nacionalnog karaktera i spostvenog državnog statusa, tranzicijskim poteškoćama, patrijarhalnošću,

egalitarnom i paternalističkom sviješću i neosviješćenošću kolektivnog civilnog, teško uspostavlja korak sa demokratskim trendovima. Siromaštvo, nezaposlenost, korupcija i kriminal su najveći društveni problemi, a reformisanje institucija i usaglašavanje sa evropskim zakonodavstvom ide sporo.

Savremene analize pokazuju da «kvalitet demokratije» u jednoj državi u velikoj mjeri određuje i odnose unutar nje- demokratija podrazumijeva više od demokratskih institucija, fer i slobodnih izbora. Ako je u jednom društvu ženama uskraćen ili zabranjen pristup u procesu donošenja odluka, demokratija tu prestaje da funkcioniše. Pojedinačne i usamljene inicijative ne mogu biti dovoljne: rodna osviješćenost mora prožimati sve nivoe političkog odlučivanja, a rodni trend mora biti opšte prihvaćen. Rodni trend se može shvatiti kao strategija integrisanja principa rodne jednakosti u sve sfere političkog djelovanja, ali se ne smije razumjeti kao ekskluzivna potreba uskog kruga interesenata, već kao opšta društvena vrijednost koja vodi ka demokratskom kritičkom preispitivanju i redefinisanju odnosa u društvu zasnovanom na osviješćenosti, znanju i visokoj moralnosti građana/ki i njihovih lidera/ki. (Elisabeth Rehn & Ellen Johnson)

Sada, na početku 21. vijeka, sa svim znanjima o rodnoj diskriminaciji, njenoj inkorporiranosti u sisteme nauke, religije, prava, rada, porodice itd., jasno je da napredak u postizanju rodne ravnopravnosti ide sporo, ali da su neki krugovi slobode osvojeni i da valja istrajati u zagovaranju preostalih. Sada znamo da stojimo na pragu promjene slike svijeta i da ne pristajemo na povratak. Struktura dosadašnjeg, patrijarhalnog ustrojstva društava se mijenja, civilizacija ide novim tokom u pravcu vidljivosti, jednakovrijednosti i moći žena.

Žensko pitanje, teoretsko zasnivanje rodnosti, definisanje specifičnosti ženskog pogleda na svijet, i, posebno, neophodnost političkog artikulisanja ravnopravnosti polova kao osnove svakog modernog društva - sve su to aktuelne teme koje se razmatraju u globalnom, međunarodnom, intelektualnom prostoru.

U društvima koja se nalaze u procesu tranzicije, nezaobilazno se transformiše i položaj žena i način artikulisanja ženskog pitanja i specifičnosti ženskog pogleda na svijet.

U sistemu realnog socijalizma u kome smo živjeli, ženska prava su bila dio ideološkog uređenja države i društva - više deklarativne nego suštinske prirode. Sada, u tranzicionom periodu, kada uglavnom svi, i muškarci i žene, doživljavamo egzistencijalni i vredonosni vakum, teško je misliti rodno i jasno artikulirati ženska prava, obaveze i zahtjeve. Opšte osiromašenje širokih slojeva stanovništva, masovna otpuštanja radnika i radnica i produbljenje socijalnih razlika u duhu tranzicionih slobodnih sistema privatizacije, zamagljuje i minimizira pitanje rodni razlika. U takvim okolnostima, ravnopravnost polova i akcije koje se čine mogu izgledati kao krečenje fasade kući koja se ruši. Naime, ravnopravnost polova se može

učiniti kao problem koji nije prioritetan, kao problem za koji ima vremena i kojim ćemo se baviti kada se sve ovo završi dobro. Mali je broj onih koji shvataju da je upravo problem ravnopravnosti polova taj koji će okupiti sve građane i građanke oko reformi u jednom društvu.

«U Crnoj Gori je gladno 80.000, a siromašno još 200.000 ljudi»-saopšteno je početkom 2005. iz Ministarstva rada i socijalnog staranja Crne Gore. Savremene analize pokazuju da se u svim zemljama gdje je siromaštvo veliko, akcije za njihovo umanjenje i programi izlaska iz ekonomskih kriza u velikoj mjeri baziraju na ulaganju u žene. One su te koje znaju sa novcem i kućnim budžetom. One su izašle na ulice nakon otpuštanja i izdržavale porodice u sivoj ekonomiji. Porodice društava u tranziciji i siromašnih zemalja trećeg svijeta drže žene. Međutim, kada se formiraju nove nacionalne Vlade, Korporacije i fondovi, muškarci zapošljavaju muškarce i krug patrijarhata se obnavlja.

Pravo žena na jednak tretman predstavlja iznad svega osnovno ljudsko pravo. Diskriminacija se prepoznaje kao politički neprihvatljiva, ekonomski neisplativa i zakonski sankcionisana. Na taj način, ravnopravnost polova postaje jedan od osnovnih elemenata u reformskim procesima.

Ravnopravnost među polovima kao zakonski princip u domaćem zakonodavstvu često nije u skladu sa pravom Evropske Unije. Jedan od preduslova za usklađivanje normi jedne zemlje sa standardima Evropske Unije je poštovanje ženskih ljudskih prava i uspostavljanje anti-diskriminacionih mehanizama. Poštovanje ovih principa očekuje se od svake države članice, ali isto tako i od država koje bi željele da postanu članice EU.

Značaj ljudskih prava, u okviru strategije društvenog i ekonomskog razvoja, jasno je definisan Amsterdamskim sporazumom iz 1997., kojim je Unija iz ekonomske prerasla u političku zajednicu. Ovim sporazumom pravno su regulisana ljudska prava, a naročito princip jednakog tretmana za muškarce i žene i zabrana diskriminacije na osnovu pola. Sporazumom se Zajednica obavezuje da će težiti eliminaciji neravnopravnosti i promovisati ravnopravnost među muškarcima i ženama.

Zaštita i unapređenje ženskih prava i ravnopravnost među polovima zagarantovana je i pravnim aktima koje donose organi Unije, odnosno regulativama, direktivama i odlukama koje imaju obavezujući karakter, kao i rezolucijama i preporukama kojima se definišu ciljevi Unije i državama članicama savetuje sprovođenje određenih mera.

Među pravnim aktima Evropske Unije izdvajaju se četiri posebno važne oblasti koje regulišu ravnopravnost polova: Jednaka zarada za rad jednake vrijednosti, Posebna zaštita trudnih radnica, materinstva i roditeljskog odsustva (odsustvo radi brige o djetetu), Afirmativna akcija i Ujednačeno učešće žena i muškaraca u procesima donošenja odluka.

Jasno je da nam nijesu dovoljni zakoni «harmonizovani» sa evropskim standardima, već zakoni koje će naša nacionalna Vlada i institucije ispoštovati. Velika provjera Vladine spremnosti za evropske integracije biće upravo standardi Rodne Ravnopravnosti EU. Da li će Crna Gora ispoštovati standarde Jednakih Mogućnosti i uključiti žene u sve mehanizme i poluge društva kao ravnopravne građanke? I od odgovora na ovo pitanje zavisiće da li ćemo uskoro biti u grupi zemalja kandidatkinja. Evropa nas neće primiti sa svim našim nesavršenostima u kojima dominiraju mizoginija, porodično nasilje, rodna diskriminacija i seksizmi.

Doviđenja patrijarhatu ili zbogom Evropo!

METODOLOŠKA POLAZIŠTA ISTRAŽIVANJA

Dosadašnja iskustva u zemljama članicama i kandidatkinjama EU jasno pokazuju da ženski civilni sektor, posebno ŽNVOe imaju značajnu, negdje i vodeću ulogu, u isticanju značaja rodno pristupa u procesu pregovaranja. Standardi EU o rodnoj jednakosti trebaju biti usvojeni i primijenjeni tokom procesa pridruživanja svih zemalja kandidatkinja. Da bi ovaj značajan posao bio kvalitetno obavljen u Crnoj Gori, neophodno je bilo sprovesti istraživanje spremnosti, kapaciteta i kvaliteta ŽNVOa u Crnoj Gori da preuzmu odgovornu ulogu podizanja svijesti o obavezujućem rodnom aspektu ukupnih pregovora o evropskim integracijama, kao i o standardima EU o rodnoj jednakosti. Ovo istraživanje je, takođe, obuhvatilo i institucionalne mehanizme u Crnoj Gori odgovorne za pitanja rodne ravnopravnosti, kao i značajne i aktivne NVOe, koje u svom djelovanju zagovaraju principe ravnopravnosti žena i muškaraca u svim segmentima društva.

Budući da su Vlada i Skupština Republike Crne Gore usvojile strategiju/deklaraciju o pridruživanju evropskim integracijama, a kako civilni sektor, naročito NVOe trebaju imati jaku ulogu u ovom značajnom i dugoročnom procesu, smatramo vrlo važnim najprije utvrditi podjelu uloga i aktivnosti među ŽNVOama u Crnoj Gori, a prema njihovom iskustvu, domenu, kapacitetu i spremnosti, kako bi ovaj značajan proces bio proveden na efektan i kvalitetan način.

Predmet istraživanja:

Opšti predmet istraživanja je utvrđivanje kapaciteta i spremnosti organizacija (ŽNVOe i NVOe) i Institucionalnih mehanizama za sistematsko djelovanje na promovisanju standarda rodne ravnopravnosti i obezbjeđivanju uslova za uključivanje rodno aspekta u sve segmente procesa pregovaranja za pridruživanje Crne Gore Evropskoj Uniji. Konkretnije, predmet istraživanja, odnosi se na utvrđivanje osobenog mjesta i uloge ŽNVOa u procesu pregovaranja.

Cilj istraživanja:

Cilj istraživanje je utvrđivanje interesovanja, usmjerenosti, senzitivnosti i konkretnih mogućnosti ŽNVOa, NVOa i Institucionalnih rodno mehanizama da doprinesu poštovanju i primjeni evropskih standarda o rodnoj ravnopravnosti i obezbijede uključenost rodne dimenzije u sve aspekte procesa pregovaranja za pridruživanje Crne Gore Evropskoj Uniji.

Zadaci istraživanja:

- Sistematsko opisivanje strukture, područja djelatnosti, ciljeva, aktivnosti i planova ispitanih organizacija i institucionalnih mehanizama;
- Utvrđivanje potrebe za saradnjom između različitih organizacija i institucija, kao i percepciju kvaliteta ostvarene saradnje;
- Utvrđivanje kapaciteta organizacija u pogledu brojnosti, radnog statusa, nivoa formalnog obrazovanja, poznavanja stranih jezika, funkcije u organizaciji, dužina članstva u organizaciji;
- Utvrđivanje stepena zadovoljstva članova/ica aktivnostima organizacije;
- Utvrđivanje kako članovi/ce sagledavaju kvalitete i ograničenja svoje organizacije;
- Utvrđivanje kako ispitane organizacije definišu promjene i rezultate ostvarene u dosadašnjim aktivnostima na promociji rodne ravnopravnosti;
- Utvrđivanje stepena poznavanja EU legislative i značajnih dokumenata koji zagovaraju rodnu ravnopravnost (Milenijumski ciljevi, Pekinška deklaracija i CEDAW);
- Utvrđivanje kako članovi/ce ispitanih organizacije procjenjuju stepen aktivnosti svoje organizacije u promovisanju rodne ravnopravnosti u različitim oblastima (obrazovanje, zdrastvo, politika, nasilje nad ženama...);
- Utvrđivanje dominantnih oblasti aktivnosti organizacija po procjeni ispitanih članova/ica;
- Utvrđivanje preferencija ispitanih organizacija da prošire područje svoje djelatnosti i/ili da budu aktivnije nego do sada u određenim područjima;
- Utvrđivanje kako članovi/ce ispitanih organizacija sagledavaju konkretne načine na koje će njihova organizacija doprinijeti obaveznoj uključenosti rodne dimenzije u sve aspekte procesa pregovaranja;
- Utvrđivanje pomoći, koja bi bila značajna za organizaciju kako bi efikasno zagovarala i obezbijedila uključenost rodne perspektive u kretanju Crne Gore ka evropskim integracijama.

Metode i tehnike istraživanja:

Istraživanje je jednokratno, sistematsko - neeksperimentalnog tipa, eksplorativnog i deskriptivnog karaktera.

Kao tehnike za prikupljanje podataka, koristile smo upitnik, koji je specifično konstruisan za potrebe ovog istraživanja. Upitnik je klasični, eksplorativni, sa kombinovanim otvorenim i zatvorenim pitanjima. Odlučile smo se za pismeni oblik uzimanja podataka i postavljanja pitanja iz razloga ekonomičnosti i jednoobraznosti tehnike, kao i povjerenja u profesionalnost odabranog uzorka da će odgovoriti u roku i temeljno. Kontakt je bio posredan i za prikupljane podataka služile smo se slanjem upitnika putem e-maila i telefonskim kontaktom.

Napravljene su četiri varijacije jedinstvenog upitnika, zbog specifičnosti predmeta djelatnosti ispitivanih organizacija: ŽNVO, NVO, Fondacija Instituta za otvoreno društvo-predstavništvo Crna Gora

Kancelarije za ravnopravnost polova i Skupštinski odbor za ravnopravnost polova.

Pitanja u upitniku raspoređena su u četiri tematske cjeline:

1. Podaci o organizaciji - struktura unutar organizacije, status članica/članova, polje djelovanja i ciljevi, značajni projekti, planovi, kvalitet saradnje sa ŽNVOama, NVOama, rodnim institucionalnim mehanizmima i društvenim institucijama
2. Lični podaci osobe - demografske i socijalne kategorije: starost, obrazovanje, godine rada u organizaciji ili instituciji, zanimanje, funkcija, radni status, poznavanje jezika.
3. Kapaciteti organizacije/Kancelarije/Odbora - zadovoljstvo postignutim radom, segmenti djelovanja i polje najvećeg angažovanja, vidljive i mjerljive promjene i rezultati nastali djelovanjem kroz projekte koji imaju uključenu rodnost dimenziju; utvrđivanje izvora teškoća u radu i identifikovanje razloga; kvaliteta organizacije. Poseban segment čine pitanja i skale koji se odnose na procjenu važnosti procesa pregovaranja o ulasku Crne Gore u EU sa uključenom rodnom dimenzijom; procjena spremnosti organizacije/Institucije da bude aktivna u lobiranju i na koji način; znanje o standardima EU o pitanjima rodne ravnopravnosti, poznavanje značajnih dokumenata koji zagovaraju rodnost ravnopravnost kao što su: Milenijumski ciljevi, Pekinška deklaracija i CEDAW
4. Evaluacija - pitanja o korisnosti istraživanja, ideje za nastavak i otvoreno pitanje za sugestije i komentare

Plan uzorka:

Planirano je da istraživanjem bude obuhvaćeno:

-21 aktivna ŽNVO iz Crne Gore:

1	ŽINEC – Anima, Kotor
2	Novi Horizonti, Ulcinj
3	Liga žena glasača, Nikšić
4	Ženska Akcija, Podgorica
5	Žene za bolje sutra, Bijelo Polje
6	SOS – Nikšić
7	SOS – Podgorica
8	SOS – Berane
9	Crnogorski ženski lobi, Podgorica
10	Forum žena, Podgorica
11	Bona Fides, Pljevlja
12	Ženska grupa Stella, Cetinje
13	Sigurna ženska kuća, Podgorica
14	Udruženje zaposlenih žena –Žena danas
15	SOS- Bar
16	SOS – Rožaje
17	Organizacija žena Budve
18	Organizacija žena Crne Gore
19	Biznis centar za žene, Podgorica

20	Artis, Ulcinj
21	SOS - Pljevlja

- Vladina Kancelarija za ravnopravnost polova
- Skupštinski odbor za rodnu ravnopravnost
- MANS
- CRNVO
- CEMI

Planirano je da unutar svake ŽNVOe upitnik ispune dvije predstavnice, i to na način da prvi dio upitnika, sa podacima o organizaciji, ispuni samo jedna od njih.

Plan obrade:

Dobijeni podaci će biti kvantitativno i kvalitativno obrađeni.

U kvantitativnoj analizi podataka biće korišćene metode deskriptivne statistike i neparametrijske statističke metode.

Kvalitativna obrada podataka biće izvršena u vidu analize sadržaja odgovora ispitanica/ka na pitanja otvorenog tipa.

PRIKAZ I ANALIZA REZULTATA

Obrađeni podaci biće strukturirani u sledeće cjeline:

- OPIS UZORKA
  - tip ispitanih organizacija
  - lista svih organizacija koje su učestvovala u istraživanju
  - raspodjela ispitanih organizacija po gradovima
  - kapaciteti organizacija:
    - socio-demografske karakteristike ispitanika/ca
    - lična karta organizacija
- FAKTORI MOTIVACIJE ČLANOVA/CA DA AKTIVNO UČESTVUJU U AKTIVNOSTIMA ORGANIZACIJA
  - zadovoljstvo aktivnostima organizacije
  - uvid u vidljive i mjerljive rezultate organizacija
  - uvid u propuste i prepreke na koje su organizacije nailazile u realizaciji projekata
  - percepirani kvaliteti organizacija
- SARADNJA MEĐU ORGANIZACIJAMA
  - saradnja sa ŽNVOama
  - saradnja sa NVOama
  - saradnja sa Institucionalnim rodnim mehanizmima (Vladina kancelarija za rodnu ravnopravnost, Skupštinski odbor za ravnopravnost polova)
  - saradnja sa društvenim institucijama (Ministarstva, Sud, Centri za socijalni rad, MUP, škole, zdravstvene institucije...)

- ANGAŽOVANJE ISPITANIH ORGANIZACIJA NA PROMOVISANJU RODNE RAVNOPRAVNOSTI U RAZLIČITIM OBLASTIMA
  - dosadašnji aktivitet organizacija u različitim oblastima
  - oblasti u kojima su ispitane organizacije najaktivnije
  - oblasti planiranog većeg angažovanja organizacije u budućnosti
- MJESTO I ULOGA ISPITANIH ORGANIZACIJA U PROCESU PREGOVARANJA TOKOM PRIDRUŽIVANJA CRNE GORE EVROPSKOJ UNIJI
  - važnost da rodna dimenzija bude integrisana u proces pregovaranja za ulazak Crne Gore u Evropsku Uniju
  - spremnost ispitanih organizacija da uzmu aktivno učešće u lobiranju kako bi se obezbijedila uključenost rodne dimenzije u sve aspekte tog procesa
  - predlozi konkretnih načina i mogućnosti postizanja navedenih ciljeva
  - pomoć koja je potrebna ispitanim organizacijama da bi uspješno djelovale u tom smjeru
  - upoznatost ispitanika/ca sa standardima Evropske Unije i važnm dokumentima (Milenijumski ciljevi, Pekinška deklaracija, CEDAW)
- EVALUACIJA ISTRAŽIVANJA

OPIS UZORKA

Strukturu uzorka na kome je istraživanje realizovano prikazaćemo preko raspodjele dobijenih upitnika u odnosu na tip ispitanih organizacija (ŽNVO, NVO i Institucionalni rodni mehanizmi), prikazom liste svih organizacija učesnica u istraživanju i broja pristiglih upitnika iz svake od njih, kao i prikazom raspodjele ispitanih organizacija po gradovima u kojima je sjedište organizacije.

U tabeli 1 prikazujemo raspodjelu popunjenih upitnika po tipu organizacija, koje su učestvovala u istraživanju.

Tabela 1

	Frekvencij a	Procenti
ŽNVO	17	85
NVO (CEMI, MANS)	2	10
Vladina kancelarija za rodnu ravnopravnost	1	5
Ukupno	20	100

U tabeli 2 slijedi lista svih organizacija, koje su dostavile popunjene upitnike i broja dostavljenih upitnika iz svake od njih.

Tabela 2

	Frekvencija	Procenti
ŽINEC-Anima	2	10
New Horizonti	1	5
Liga žena glasača	1	5
Ženska Akcija	2	10
SOS/ Podgorica	1	5
Žene za bolje sutra	2	10
SOS-Nikšić	1	5
SOS-Berane	1	5
Crnogorski ženski lobi	1	5
Organizacija žena Budva	1	5
Centar za preduzetništvo i ekonomski razvoj	1	5
Artis	1	5
Vladina kancelarija za rodnu ravnopravnost	1	5
MANS	1	5
CEMI	1	5
SOS-Pljevlja	2	10
Ukupno	20	100

Većina organizacija, koje su odgovorile na poslate upitnike, odlučile su se da dostave samo jedan upitnik, iako je u prapratnom pismu bilo traženo da se ispune po 2 upitnika. U odnosu na standarde planiranog uzorka: 21 ŽNVO, 3 NVOe, Vladina kancelarija za rodnu ravnopravnost i Skupštinski odbor za ravnopravnost polova; dobijeni su upitnici od 17 ŽNVOa, 2 upitnika NVOa i upitnik Vladine kancelarije za rodnu ravnopravnost. Uprkos nastojanjima ispitivačica da motivišu sve organizacije kojima je upitnik dostavljen da ga ispune (kontakti telefonom, lični kontakti, ponuda strukturiranog intervjua na osnovu pitanja iz upitnika,...) nije bilo odgovora od 4 ŽNVOe, 1 NVOe i Skupštinskog odbora za ravnopravnost polova. Taj podatak je moguće interpretirati kao nedovoljnu spremnost za saradnju i podržavanje akcija, od zajedničkog značaja, a koje realizuju druge organizacije. Takođe, može ukazivati na nedostatak interesovanja za temu kojom se istraživanje bavi.

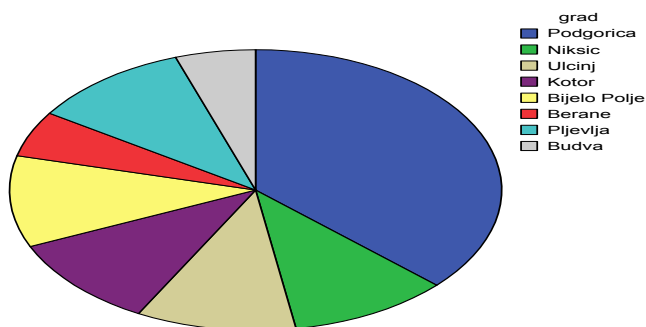
Tabela 3 prikazuje raspodjelu dobijenih upitnika u odnosu na gradove u kojima se organizacije nalaze. Na taj način dobija se slika i o potencijalnim područjima „koncentrisanosti“ ispitanih organizacija.

Tabela 3

	Frekvencija	Procenti
Podgorica	8	40
Nikšić	2	10
Ulcinj	2	10
Budva	1	5
Kotor	2	10
Berane	1	5
Pljevlja	2	10
Bijelo Polje	2	10
Ukupno	20	100

Potrebno je voditi računa da su u ovoj raspodjeli uzeti u obzir svi pristigli upitnici, a s obzirom da su 4 organizacije dostavile po 2 popunjena upitnika, broj upitnika je veći od broja organizacija. Samim tim tabela ne reflektuje u potpunosti raspodjelu organizacija po gradovima (Kotor, Bijelo Polje, Podgorica i Pljevlja). S obzirom na gore navedeno može se konstatovati da je najveća koncentracija organizacija u Podgorici, za kojom slijede Nikšić i Ulcinj sa po 2 organizacije.

Grafik 1 ilustruje zastupljenost ispitanih organizacija po gradovima u kojima se nalaze njihova sjedišta.

Grafik 1

KAPACITETI ORGANIZACIJA

Analiza rezultata o kapacitetima organizacija, koje su učestvovala u istraživanju, zarad utvrđivanja njihove spremnosti da uzmu aktivnu ulogu u

procesu pridruživanja Crne Gore Evropskoj Uniji i obezbijede uključenost rodne dimenzije u sve aspekte procesa pregovaranja, biće predstavljena preko opštih podataka o organizacijama - socio demografskih karakteristika ispitanih pripadnica/ka tih organizacija i pregleda ličnih karti organizacije (str 47).

Socio-demografske karakteristike ispitanika/ca biće prikazane u okviru cijelog uzorka, a podrazumijevaće: starost, nivo obrazovanja, zanimanje, radni status, dužinu članstva u organizaciji, funkciju koju imaju u organizaciji i znanje stranih jezika.

SOCIO-DEMOGRAFSKE KARAKTERISTIKE ISPITANIKA/CA

Posmatrajući starosnu dob ispitanih članova/ica organizacija, formirali smo starosne kategorije, prikazane u tabeli 4.

Tabela 4

	Frekvencija	Procenti
Od 18 do 25 god	1	5
Od 26 do 35 god	8	40
Od 36 do 45 god	5	25
Od 46 do 55 god	5	30
Ukupno	20	100

Iz tabele 4 vidimo da je najveća koncentracija ispitanica/ka u starosnoj dobi od 26 do 35 godina (40%), a najmanje ih je u kategoriji od 18 do 25 godina (5%). Ovakva raspodjela sugerise da je većina ispitanika/ca u dobi, koja se često određuje kao radno i profesionalno najplodnija. Takođe, možemo razmišljati o tome da se problematika rodne ravnopravnosti nalazi u fokusu pažnje i interesovanja osoba u srednjoj starosnoj dobi, prije nego kod osoba mlađe odrasle dobi.

Sledeća tabela pokazuje raspodjelu ispitanika/ca u odnosu na nivo njihovog formalnog obrazovanja.

Tabela 5

	Frekvencija	Procenti
Srednja stručna sprema	7	35
Viša stručna sprema	4	20
Visoka stručna sprema	9	45
Ukupno	20	100

Iz tabele vidimo da je najveći broj ispitanika/ca sa visokom stručnom spremom (35%). Većinu uzorka čine ispitanici/ce sa višom i visokom stručnom spremom (65%), što svakako govori da članovi/ce ispitanih organizacija posjeduju visok obrazovni kapacitet.

Ovim istraživanjem dobile smo široki spektar zanimanja članova/ica organizacija, koje u svojim aktivnostima podržavaju i promovišu rodnu ravnopravnost: profesorice, psihologinje, pravnice, ekonomistkinje, dipl. ing. elektrotehnike, dipl. ing. građevinarstva, komercijalistkinja, kulturologinja, tekstilna tehničarka, domaćica i studentkinje.

U tabeli 6 prikazujemo radni status članova/ca ispitanih organizacija

Tabela 6

	Frekvencija	Procenti
Zaposlena u ŽNVO/NVO/Vlad. Kancelarija	6	30
Zaposlena u drugom sektoru	7	35
Nezaposlena	7	35
Ukupno	20	100

Status zaposlenih u organizaciji ima 30% ispitanika/ca, dok je 35% zaposlenih u drugom sektoru, a isto toliko nezaposlenih. Ako pretpostavimo da zaposlenost u samoj organizaciji daje izvjesnu sigurnost članovima/cama, a takođe obezbjeđuje uslove za potpunu posvećenst djelovanju organizacije, potrebno je, u cilju osnaživanja i podrške članova/ica, a samim tim i unaprjeđenja kapaciteta organizacije, raditi na promjeni statusa nezaposlenih članova/ica u samim organizacijama. Članovi/ce zaposleni u drugim sektorima mogu da doprinesu koordinisanom djelovanju organizacije sa sektorom u kojem su zaposlene/i, te raditi na promovisanju rodne ravnopravnosti u onim sektorima gdje su primarno zaposleni/ne.

U tabeli 7 je prikazano je koliko dugo su ispitanici/ce članovi/ce organizacije, pri čemu je dužina članstva podijeljena u tri kategorije.

Tabela 7

	Frekvencija	Procenti
Od 1 do 5 godina	13	65
Od 6 do 10 godina	6	30
Više od 10 god	1	5
Ukupno	20	100

Proizilazi da je najveći broj članova/ica uključen u organizaciju u vremskom periodu od 1 do 5 godina (65%), a dužina njihovog članstva uglavnom je u skladu sa dužinom postojanja konkretnih organizacija, što ćemo prikazati u tabeli 8.

Tabela 8

	Frekvencije	Procenti
Od 1 do 5 god	11	55
Od 6 do 10 god.	8	40
Više od 10 god	1	5
Ukupno	20	100

Možemo, dakle, zaključiti da se kod većine ispitanika/ca dužina njihovog članstva u organizaciji poklapa sa vremenom postojanja same organizacije što se onda može interpretirati da članice posjeduju značajno iskustvo u radu svoje organizacije.

Ispitane organizacije razlikuju se po složenosti svoje strukture, pri čemu se može konstatovati da su u uzorku zastupljeni svi nivoi hijerarhije: predsjednica, šefica, članica Upravnog odbora, izvršna direktorica, konsultantkinja, koordinatorke, aktivistkinje, članice... Imajući u vidu funkciju/status članova/ica u organizaciji pokazuje se da oni/e sa višim nivoom obrazovanja pretežno zauzimaju pozicije sa obilježjima rukovodećih funkcija, npr. predsjednika/ca, direktora/ica, koordinatorka i sl.

Poznavanje stranih jezika posmatrali smo kao značajan indikator u prikazivanju kapaciteta organizacija u smislu mogućnosti članova/ica da razmjenjuju znanja i iskustva na internacionalnom nivou, da se usavršavaju i prate dostignuća drugih zemalja u oblasti rodne ravnopravnosti.

Raspodjela članova/ica ispitanih organizacija, koje poznaju određene strane jezike izgleda ovako:

- engleski (84,2%),
- italijanski (15,8%),
- francuski (15,8%),
- albanski (10,5%),
- slovenački (5,3%) i
- ruski (5,3%).

Veoma povoljan podatak je to što 84,2% ispitanika/ca poznaje engleski jezik s obzirom na široku upotrebu i značaj ovog jezika u savremenim komunikacijama. Interesantan je podatak da ni jedan/na od ispitanika/ca ne poznaje njemački jezik.

Unekoliko drugačiju sliku dobijamo kada posmatramo (tabela 9) kako ispitanici/e procjenjuju stepen svog poznavanja stranih jezika (procjena znanja: engleskog, italijanskog i francuskog jezika).

Tabela 9

Poznavanje jezika	Znanje engleskog jezika		Znanje italijanskog jezika		Znanje francuskog jezika	
	frekvencija	procenti	frekvencija	procenti	frekvencija	procenti
Ne zna	3	15.8	16	84.2	16	84.2
Slabo	5	26.3	2	10.5	2	10.5
Dobro	7	36.8	1	4.3	1	4.3
Odlično	5	21.1	1	1	1	1
Ukupno	20	100	20	100	20	100

Iz tabele 9 vidimo da je 57,9% ispitanika/ca koji/e su svoje znanje engleskog jezika procjenili/e kao dobro i/ili odlično.

FAKTORI MOTIVACIJE ČLANOVA/CA DA AKTIVNO SUDJELUJU U AKTIVNOSTIMA ORGNIZACIJE

Među najbitnijim faktorima koji određuju spremnost za aktivizmom je motivacija članova/ica, koja je uvijek višestruko i složeno determinisana, kako unutrašnjim tako i spoljašnjim činiocima. Kao indikatore motivacije, koristili smo generalno zadovoljstvo aktivnostima organizacije, vidljive i mjerljive rezultate nastale realizacijom projekata organizacije, postajanje uvida u propuste i prepreke na koje je organizacija nailazila u realizaciji svojih projekata, kao i viđenje sopstvenih kvaliteta.

Intrinzička motivacija je jako bitna za efikasno i kvalitetno obavljanje posla, podržava stabilnost članstva u organizaciji, pri čemu je zadovoljstvo poslom jedan od najčešće posmatranih indikatora intrinzičke motivacije. U tom smislu interesovalo nas je koliko su članovi/ce generalno zadovoljni/e aktivnostima svoje organizacije, u funkciji pokazatelja njihove spremnosti da aktivno sudjeluju u aktivnostima ogranizacije.

U tabeli 10 prikazujemo u kom stepenu su ispitanici/ce zadovoljni aktivnostima svoje organizacije.

Tabela 10

	Frekvencija	Procenti
Zadovoljna	12	60
Djelimično zadovoljna	8	40
Nezadovoljna	0	0
Neodlučna	0	0
Ukupno	20	100

Možemo zaključiti da ispitanici/ce u uzorku istraživanja uglavnom osjećaju zadovoljstvo aktivnostima svoje organizacije (zadovoljni/e i djelimično zadovoljni/e), što povoljno govori o njihovoj intrinzičkoj motivaciji za djelovanje u organizaciji.

Ono što osnažuje motivaciju za aktivno djelovanje svakako su i vidljivi i mjerljivi rezultati, koje je organizacija postigla u dosadašnjim projektima. Načini na koji ispitanici/ce definišu svoje rezultate su različitog stepena konkretnosti/opštosti, preciznosti, kriterijumima provjerljivosti, povezanosti sa postavljenim ciljevima organizacije i sl., tako da su dobijeni veoma heterogeni odgovori. Analizom sadržaja dobijenih odgovora svrstale smo ih u više zajedničkih kategorija, koje ćemo predstaviti u daljem tekstu.

Kao vidljive i mjerljive rezultate ispitanici/e su navodili/e:

- štampanje i izdavanje publikacija u vidu: biltena, časopisa, presarijuma, priručnika, brošura, istraživanja, knjiga,...
- prilozi u novinama
- kvalitetnije medijsko izvještavanje o ženskim temama
- povećanje senzitivnosti i sposobnosti za prepoznavanje različitih oblika rodne diskriminacije i diskriminacije uopšte
- seminari, treninzi, radionice, okrugli stolovi i kursevi: sticanje znanja iz feminističke teorije i prakse, samoosveščivanje, bolje razumijevanje i prihvatanje aktivizma, upoznavanje žena sa njihovim pravima, načinima i mehanizmima kako da ostvare ta prava u institucijama sistema, predrasude i stereotipi, strani jezici, informatička obuka
- edukacije mladih
- osnaživanje žena i djece žrtava nasilja, prevazilaženje predrasuda u vezi sa porodičnim nasiljem, jačanje spremnosti žrtava nasilja da ga prepoznaju i pronađu izlaz, češće prijavljivanje nasilnika, efikasnije procesuiranje nasilja, pravna i psihološka pomoć žrtvama
- ispitivanje i utvrđivanje faktora koji utiču na pojavu i rasprostranjenost nasilja u porodici
- poboljšanje pravnog statusa žena i djece u Crnoj Gori
- zdravstveno prosvječivanje žena i podsticanje na redovne ginekološke kontrole
- opremanje savjetovališta za reproduktivno zdravlje
- aktivno zalaganje za rodnu ravnopravnost
- priznanja od strane lokalne zajednice za aktivizam
- proširivanje kruga žena zainteresovanih za učešće u programima i aktivnostima organizacije
- povećanje broja žena na mjestima odlučivanja, i u medijima
- poboljšanje saradnje među ŽNVOama
- predlog za izmjene izbornog Zakona i uvođenje tzv. ženskih kvota

- izrada nacrtu zakona o planiranju porodice
- potpisivanje memoranduma o razumijevanju i saradnji sa institucijama u lokalnoj zajednici (Centar bezbjednosti, Centar za socijalni rad, Sud...)
- profesionalno osposobljavanje žena i njihova organizacija radi ostvarenja boljih ekonomskih uslova za život
- organizacija prodajnih izložbi
- potpisivanje deklaracije o ravnopravnosti polova sa opštinskim odborima političkih partija koje participiraju u radu lokalnog parlamenta
- formiranje multidisciplinarnih timova za eliminaciju nasilja u porodici
- obrazovne aktivnosti i kampanje za upis romske djece u škole
- obezbjeđivanje obavezne zdravstvene zaštite za romsku djecu i romske žene
- obezbjeđivanje ličnih dokumenata Romima
- materijalna pomoć socijalno ugroženoj djeci
- izgradnja dječjih igrališta u nekim crnogorskim gradovima
- osnaživanje mladih Romkinja da osnuju i registruju prvi romsku ŽNVOu
- uspješan monitoring političkih izbora u CG

Kao još jedan od motivacionih faktora može se izdvojiti i spremnost članova/ica organizacije da prepoznaju i priznaju ono što organizacija nije uspjela da ostvari u dosadašnjim aktivnostima, iako je bilo planirano, kao pokazatelj kritičkog preispitivanja sopstvenog rada i podsticaja za napredovanje.

PLANIRANE AKTIVNOSTI KOJE NIJESU REALIZOVANE

Na pitanje »Šta nijesu uspjeli/e da realizuju u radu svoje organizacije, a bilo je planirano?« odgovorilo je 80% ispitanika/ca, dok kod 20% njih nedostaje odgovor na ovo pitanje.

Dobijeni odgovori variraju od konstatacije da je »ostvareno sve što je bilo planirano, sa postignutim rezultatima iznad očekivanja«, do opisa da »uvijek postoji nešto što ostane neostvareno, a čemu se stremi«, te da »kada su u pitanju kompleksni problemi, uloženi naponi obično prevazilaze ono što se konkretno postigne i bude vidljivo u datom trenutku, a uvijek ostaje i mnogo neostvarenog...«. Odgovori ovog tipa mogu se različito tumačiti, pri čemu je jedna od mogućih interpretacija da su isti u funkciji odbrambenog izbjegavanja suočavanja sa teškoćama i/ili negiranja problema. Međutim, oni mogu upućivati i na: razlike u nivou postavljenih aspiracija između određenih organizacija, tj. kod njihovih članova/ica, različite ambicije u zahvatanju pojedinih problema (nesumnjivo kompleksnih), različite načine definisanja postignuća (vidjeti dio: vidljivi i mjerljivi rezultati) i sl.

Ostali odgovori se nalaze negdje između ilustrovanih krajnosti (ostvareno je sve što je planirano/nikad se ne može sve ostvariti) i sadrže manje ili više konkretna i precizna navođenja onoga što se nije postiglo, iako je bilo planirano, direktno u vezi sa planovima ispitanih organizacija (str. 29). Slijedi prikaz ovih odgovora, pri čemu su slični grupisani u zajedničku kategoriju i naveden je jedan od njih kao ilustrativan za tu kategoriju/grupu odgovora na pitanje- Šta nije ostvareno, a planirano je?

Prikaz karakterističnih i konkretnih odgovora:

- analiza pozitivnog prava sa rodnog aspekta;
- brža promjena legislative vezano za prava žena (izmjena zakonske regulative u vezi zdravstvene zaštite žena, uvođenje ženskih kvota, nacrt zakona o planiranju porodice...)
- neki od projekata sa kojima se apliciralo kod donatora nijesu prihvaćeni;
- prekidanje određenih projekata;
- osnivanje ženske političke stranke;
- otvaranje ženske biblioteke u sklopu organizacije;
- jači odjek u medijima i široj javnosti vezano za aktivnosti organizacije;
- stvaranje jake ženske mreže u CG;
- nemogućnost potpisivanja memoranduma o razumijevanju i saradnji sa svim relevantnim akterima u lokalnoj zajednici
- povećanje zaposlenosti žena

Težeći ka dostizanju postavljenih ciljeva organizacije su se po mišljenju ispitanika/ca suočavale sa različitim predviđenim i nepredviđenim otežavajućim faktorima, pri čemu su neki od tih faktora bili odlučujući da pojedine planirane aktivnosti ostanu nerealizovane.

Na pitanje o faktorima/razlozima koji su otežavali realizaciju planiranih aktivnosti organizacija odgovorilo je 75% ispitanika/ca, dok 25% njih izostavlja odgovor. Navedeni faktori/razlozi su:

- nedostatak sredstava
- opšta društvena i socijalna situacija u Republici (siromaštvo, izolovanost sjevera Crne Gore, prijevremeni lokalni izbori,...)
- ograničeni kadrovski kapaciteti
- nepovjerenje i nezainteresovanost građana/ki
- druge obaveze stručnjaka/inja, koji/e su angažovani/e na projektima
- slabo poznavanje stranih jezika (engleskog jezika)
- raširenost stereotipa i predrasuda
- marginalizovanje rodne ravnopravnosti u privredi
- nedovoljna saradnja sa društvenim institucijama i nezainteresovanost pojedinaca na rukovodećim položajima da podrže planirane projekte
- nepostojanje rodne statistike

- nedostatak jake ženske mreže; manjak solidarnosti između ŽNVOa
- pogrešna procjena vremena potrebnog za realizaciju planiranih sadržaja

Analizom datih odgovora uočavamo da su faktori/razlozi, koje ispitanici/e navode kao izvore teškoća u radu uglavnom vezani za različite spoljašnje prepreke, dok je relativno mali broj odgovora koji upućuju na eventualne unutrašnje faktore, kao izvore ograničenja. Takvi unutrašnji faktori bili bi: propusti u planiranju, ograničeni kadrovski kapaciteti, druge obaveze aktivista/inja angažovanih na projektima, nedovoljno znanje stranog jezika ... Za razliku od načina definisanja prepreka isključivo spoljašnjim faktorima, koje može značiti i otklon od sopstvene odgovornosti za nerealizovano, viđenje teškoća u unutrašnjim faktorima je pokazatelj samokritičnosti, preuzimanja lične odgovornosti i jasnijeg definisanja puta-šta je to potrebno promijeniti.

LISTA KVALITETA ORGANIZACIJA

Analizom sadržaja odgovora ispitanika/ca vezano za procjenu kvaliteta njihovih organizacija (traženo je da se nabroje tri najveća kvaliteta organizacije) formirane su sledeće kategorije u odnosu na koje je izvršeno razvrstavanje pojedinačnih odgovora. U tabeli 11 prikazani su kvaliteti ispitanih organizacija, rangirani prema broju odgovora ispitanika/ca, kojima se definiše kvalitet koji je najviše zastupljen u odgovorima.

Tabela 11

Rang	Kvaliteti	Frekvencija	Procenti
1	Motivisanost	15	25
2	Profesionalizam	12	20
3	Timski rad	9	15
4	Povjerenje zajednice	5	8.3
4	Kvalitetna saradnja sa drugim organizacijama	5	8.3
5	Stabilni resursi organizacije	4	6.7
5	Iskustvo	4	6.7
6	Dobro isplanirane aktivnosti	3	5
7	Uspješnost dosadašnjih projekata	1	1.7
7	Lobiranje	1	1.7
7	Prisustvo stranih konsultanata/kinja	1	1.7
	Ukupno	60	100

Iz tabele 11 vidimo da je najviše ispitanika/ca prepoznalo motivisanost kao najveći kvalitet svoje organizacije. Odgovori ispitanika/ca koji kao zajednički imenitelj imaju motivisanost su: entuzijazam; istrajnost u radu, bez obzira na prepreke; požrtvovanost; upornost; posvećenost ciljevima organizacije; uvjerenje da organizacija ima odličan koncept;

vjerovanje u smisao sopstvanog rada; visok stepen aktivizma. Na drugom mjestu je kategorija profesionalizam, u koju su svrstani odgovori u kojima se kao kvaliteti organizacije navode: znanje, stručnost i edukovanost aktivista/kinja, njihova odgovornost, ozbiljnost, profesionalnost pristupa. Sledeći po učestalosti su odgovori svrstani u kategoriju timski rad, a to su: uzajamna podrška, solidarnost u grupi, dogovori, saradnja, konsenzus oko raznih pitanja. Nakon toga slijede odgovori u kojima se ističe: zadobijeno povjerenje u lokalnoj zajednici, povjerenje korisnika usluga, drugih ŽNVOa i NVOa, društvenih institucija..., definisani kategorijom povjerenje zajednice. Sa istom učestalošću zastupljena je kategorija u koju su uvršteni oni odgovori gdje je kao kvalitet organizacije akcentovana dobra saradnja sa drugim organizacijama, institucijama i sl. U kategoriju stabilni resursi organizacije uključeni su odgovori koji ističu adekvatnost sredstva za rad, dobru tehničku opremljenost i brojnost aktivistkinja, a sa istom frekvencijom zastupljeni su odgovori u kategoriji iskustvo. Ostali odgovori kao: kvalitet planiranja aktivnosti, uspješnost dosadašnjih aktivnosti, lobiranje, prisustvo stranih konsultanata/kinja,... srazmjerno su malo zastupljeni u percepciji ispitanika/ca kao kvaliteti njihovih organizacija.

SARADNJA IZMEĐU ORGANIZACIJA (ŽNVOa, NVOa, Institucionalnih rodni mehanizama i društvenih institucija)

Potencijal za saradnju između različitih organizacija posmatran je kao značajan aspekt mogućnosti ispitanih organizacija da doprinesu i postignu da rodna dimenzija bude uključena tokom procesa pregovaranja i pridruživanja Crne Gore Evropskoj Uniji, jer pojedinačne, usamljene inicijative ne mogu biti dovoljne da rodna osviješćenost bude opšte prihvaćena.

Potencijal za saradnju operacionalno je definisan preko procjena ispitanica/ka o kvalitetu ostvarene saradnje između njihove organizacije i drugih organizacija i institucija, izraženih petostepenom skalom procjene Likertovog tipa. Posebno smo analizirale kvalitet saradnje ispitanih organizacija sa ŽNVOama, NVOama, Institucionalnim rodni mehanizmima (Vladina kancelarija za rodnu ravnopravnost i Skupštinski odbor za ravnopravnost polova) i društvenim institucijama (Sud, MUP, Centar za socijalni rad, škole, zdravstvene ustanove, Ministarstva...).

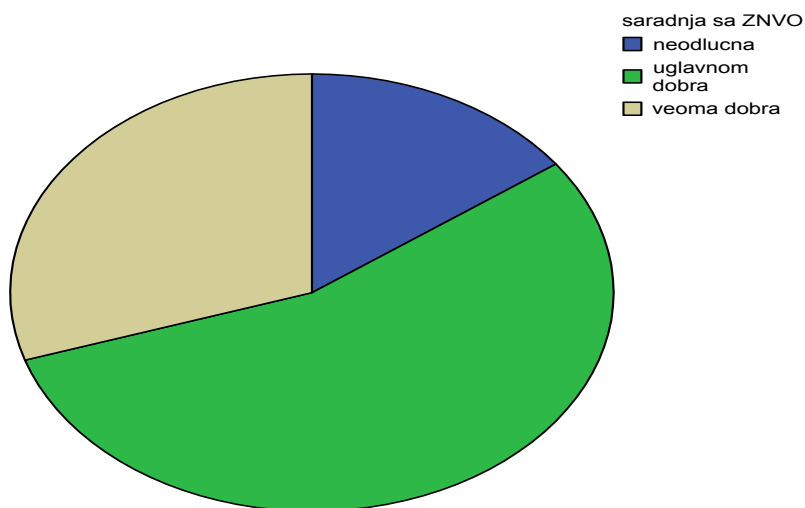
Tabela 12 prikazuje kako ispitanici/e procjenjuju kvalitet saradnje sa ŽNVOama.

Tabela 12

	Frekvencija	Procenti
Veoma dobra	6	30
Uglavnom dobra	11	55
Neodlučan/na	3	15
Uglavnom loša	0	0
Veoma loša	0	0
Ukupno	20	100

Iz tabele vidimo da većina ispitanika/ca saradnju sa ŽNVOama procjenjuje kao dobru, pri čemu tu saradnju kao veoma dobru opisuje 30% njih, dok 55% smatra da je saradnja uglavnom dobra. Ostalih 15% ispitanika/ca je neodlučno, tj. mišljenja su da saradnja nije ni dobra, ni loša.

Grafikom 2 slikovito je prikazana raspodjela dobijenih rezultata, kada je u pitanju saradnja ispitanih organizacija sa ŽNVOama.

Grafik 2

Dobijeni rezultati, pored toga što govore da većina ispitanika/ca opaža saradnju sa ŽNVOama kao kvalitetnu (veoma dobru i uglavnom dobru), mogu ukazivati i na tendenciju generalne i više deklarativne solidarnosti između ŽNVOa (koje čine najveći dio uzorka), s obzirom da su analizom odgovora na drugim pitanjima uočeni pokazatelji koji nam saradnju ŽNVOa ne predstavljaju u toj mjeri uspješnom (npr. „nedostatak jake ženske mreže“, pominjanje: "samoizolacione politike nekih ŽNVOa“, „nepostojanje prave ženske solidarnosti, tj. isfolirana ženska soliradnost“).

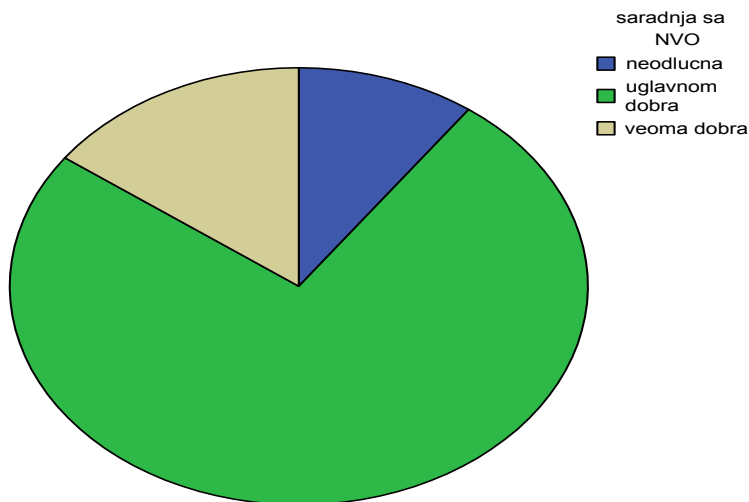
U tabeli 13 prikazano je kako ispitanici/e procjenjuju kvalitet saradnje sa NVOama, koje su prepoznate da u svom djelovanju zagovaraju principe rodne ravnopravnosti u svim segmentima društva, iako se ne bave samo „ženskim pitanjima“.

Tabela 13

	Frekvencija	Procenti
Veoma dobra	3	15
Uglavnom dobra	15	75
Neodlučan/na	2	10
Uglavnom loša	0	0
Veoma loša	0	0
Ukupno	20	100

Iz tabele 13 vidimo da je saradnja sa NVOama procijenjena kao dobra, u smislu da najveći broj ispitanika/ca opisuje tu saradnju kao uglavnom dobru (75%), dok 15% njih smatra da je saradnja veoma dobra. Ostalih 10% ispitanika/ca je neodlučno u procjeni kvaliteta saradnje sa NVO-ima.

Grafikom 3 slikovito je prikazana raspodjela dobijenih rezultata, kada je u pitanju saradnja ispitanih organizacija sa NVOama.

Grafik 3

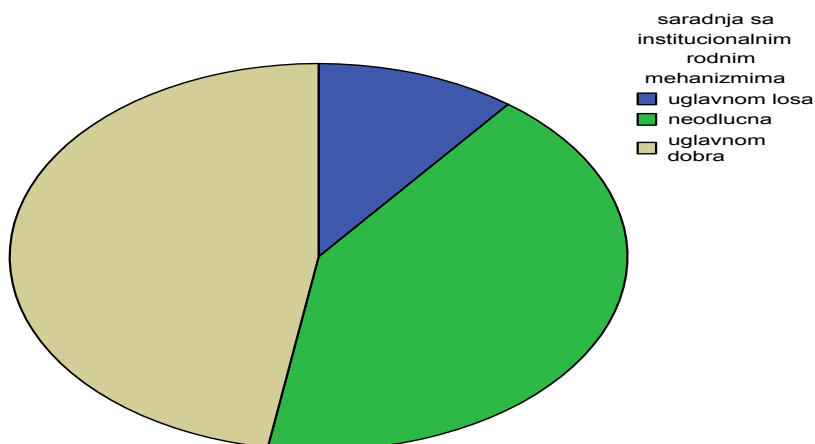
Tabela 14 prikazuje kako ispitanici/ce procjenjuju kvalitet saradnje sa institucionalnim rodnim mehanizmima (Vladinom kancelarijom za rodnu ravnopravnost i Skupštinskim odborom za ravnopravnost polova).

Tabela 14

	Frekvencija	Procenti
Veoma dobra	0	0
Uglavnom dobra	9	45
Neodlučan/na	9	45
Uglavnom loša	2	10
Veoma loša	0	0
Ukupno	20	100

Iz navedenih rezultata u tabeli 14 moglo bi se zaključiti da su ispitanici/ce ambivalentni u procjeni kvaliteta saradnje sa Institucionalnim rodnim mehanizmima, s obzirom da je veoma značajan broj (45%) ispitanika/ca neodlučno u vezi sa kvalitetom ostvarene saradnje.

Grafikom 4 prikazana je raspodjela dobijenih rezultata, kada je u pitanju saradnja ispitanih organizacija sa Insitucionalnim rodnim mehanizmima.

Grafik 4

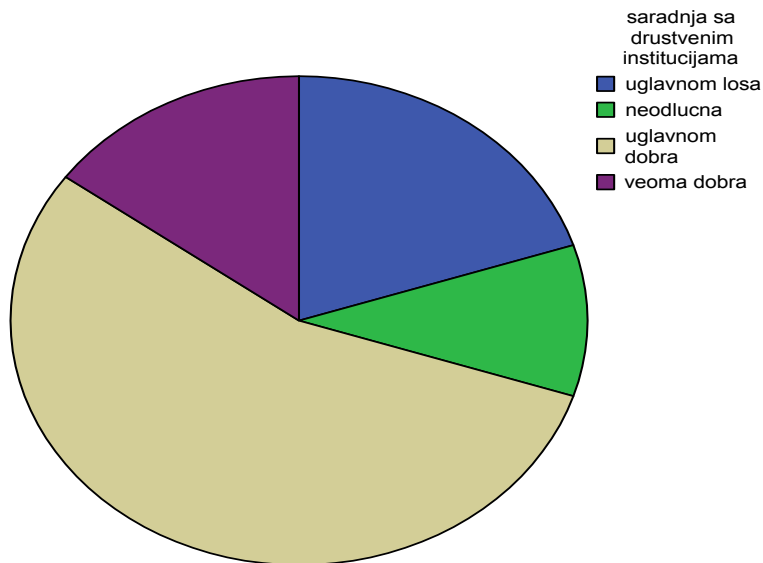
U tabeli 15 prikazano je kako ispitanici/e procjenjuju kvalitet saradnje sa društvenim institucijama, kao što su Sud, Centar za socijalni rad, MUP, škole, Ministarstva...

Tabela 15

	Frekvencija	Procenti
Veoma dobra	3	15
Uglavnom dobra	11	55
Neodlučan/na	2	10
Uglavnom loša	4	20
Veoma loša	0	0
Ukupno	20	100

Vidimo da većina ispitanika/ca procjenjuje saradnju sa društvenim institucijama kao dobru, pri čemu 15% njih smatra da je saradnja veoma dobra, a 55% je mišljenja da je uglavnom dobra. Međutim, u procjeni saradnje sa društvenim institucijama imamo i 20% ispitanika/ca koji saradnju opisuju kao lošu.

Grafikom 5 prikazana je raspodjela dobijenih rezultata, kada je u pitanju saradnja ispitanih organizacija sa društvenim institucijama.

Grafik 5

O potrebi za saradnjom sa drugim institucijama, organizacijama i pojedincima jasno upućuju i odgovori na otvorena pitanja, koji su pokazali

da ispitane organizacije u realizaciji svojih projekata uključuju (angažuju) i povezuju se sa različitim institucijama, organizacijama, kao i stručnjacima/kinjama iz različitih oblasti.

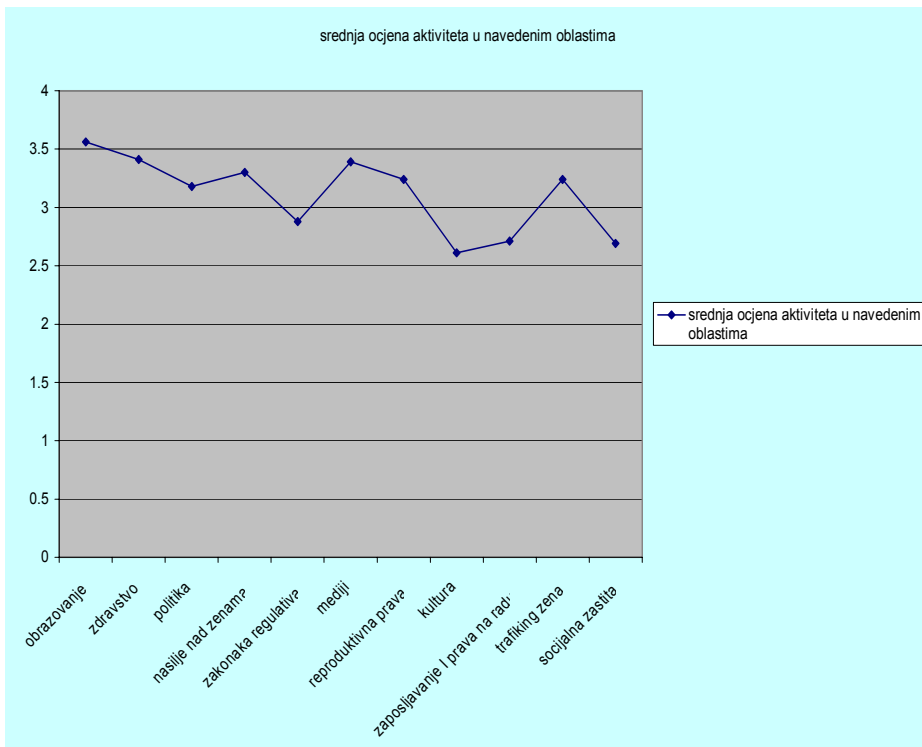
Generalno, saradnja ispitanih organizacija, po mišljenju ispitanika/ca sa svim navedenim organizacijama je procijenjena kao zadovoljavajuća. Takav rezultat ohrabruje razmišljanje da postoji objektivna mogućnost za povezano djelovanje različitih organizacija u promovisanju rodne ravnopravnosti i zagovaranju rodne perspektive na putu Crne Gore ka evropskim integracijama. Nesporno je da je saradnja različitih organizacija unutar jedne zemlje veoma važna kako bi se premostile podjele među njima i kako bi se objedinila znanja, iskustva, uticaji i informacije, te tako racionalizovao rad i ostvarili planirani ciljevi.

STEPEN PROMOVISANJA RODNE RAVNOPRAVNOSTI U RAZLIČITIM OBLASTIMA

Interesovalo nas je kako ispitanici/ce, procjenjuju stepen aktivnosti svoje organizacije u izabranim oblastima na promovisanju rodne ravnopravnosti. Te oblasti su: obrazovanje, zdravstvo, politika, nasilje nad ženama, zakonska regulativa, mediji, reproduktivna prava, kultura, zapošljavanje i pravo na rad, trafiking žena, socijalna zaštita,...

Stepen aktivnosti svoje organizacije u promovisanju rodne ravnopravnosti ispitanici/ce su procjenjivali na petostepenim skalama, za svaku od navedenih oblasti. Da bi dobili potpuniju sliku o aktivitetu ispitanih organizacija u navedenim oblastima, izračunali smo procječnu ocjenu aktivizma, što nam omogućava petostepena skala procjene, u svakoj od njih - predstavljeno grafikom 6.

Grafik 6

Analizom grafika 6, možemo konstatovati da je najveće angažovanje ispitanih organizacija na promovisanju rodne ravnopravnosti u oblasti obrazovanja, a zatim u oblastima zdravstva, medija, nasilja nad ženama, trafikovanja žena i u oblasti reproduktivnih prava. Nešto niži intenzitet angažovanja je u oblasti politike, a kao oblasti najnižeg intenziteta izdvajaju se zakonska regulativa, zapošljavanje i pravo na rad, socijalna zaštita i kultura. Izračunate prosječne ocjene angažovanja u svim datim oblastima nalaze se u okviru raspona od 3 do 4, a što je na zadatoj, petostepenoj skali u upitniku: 3 odgovara odgovoru *srednje angažovanje*, dok 4 predstavlja odgovor *jako angažovanje*. Dakle, iz dobijenih rezultata može se zaključiti da je u svim oblastima prisutno djelovanje ispitanih organizacija na promovisanju rodne ravnopravnosti.

OBLASTI U KOJIMA SU ISPITANE ORGANIZACIJE NAJAKTIVNIJE U PROMOVISANJU RODNE RAVNOPRAVNOSTI

Slijedi prikaz oblasti u kojima su ispitane organizacije najaktivnije u promovisanju rodne ravnopravnosti, izraženo preko učestalosti pominjanja konkretne oblasti u odgovorima ispitanika/ca, koje su rangirane tako da

rang 1 označava oblast koja je zastupljena u najvećem broju dobijenih odgovora.

Tabela 16

rang	oblasti najveće aktivnosti	frekvencije	procenti
1	obrazovanje	12	22.22
2	mediji	6	11.11
2	zdravstvo	6	11.11
2	nasilje nad ženama	6	11.11
3	politika	5	9.25
4	zakonska regulativa	4	7.40
4	kultura	4	7.40
5	socijalna zaštita	3	5.56
6	zapošljavanje i prava na radu	2	3.70
6	reproduktivna prava	2	3.70
7	trafiking	1	1.86
7	mirovni aktivizam	1	1.86
7	istraživanja	1	1.86
7	konsalting	1	1.86
	Ukupno	54	100

Iz tabele 16 vidimo da je najviše odgovora (22.22%) u kojima ispitanici/ce navode obrazovanje kao oblast najintenzivnijeg djelovanja njihovih organizacija na promovisanju rodne ravnopravnosti (rang 1). Sledeći po brojnosti su odgovori u kojima su mediji, zdravstvo i nasilje nad ženama i djecom izdvojene kao oblasti (svaka zastupljena sa 11.11% odgovora) u kojima su organizacije najaktivnije i najviše doprinose promovisanju rodne ravnopravnosti (rang 2). Politiku kao oblast u kojoj je njihova organizacija najaktivnija navodi 9.25% ispitanika/ca (rang 3), itd.,...

Može se zaključiti da je oblast obrazovanja nesumnjivo oblast u kojoj se ukrštaju i prepliću aktivnosti ispitanih organizacija, te obrazovanje možemo sagledati i kao centralno polje i/ili način promovisanja rodne ravnopravnosti. Ako se na trenutak vratimo prethodnim analizama i podsjetimo kako su ispitanici/ce definisali/e osnovno polje djelovanja svojih organizacija, njihove ciljeve, kao i projekte koje su izdvojili/e kao najznačajnije, vidjećemo koliko je u širokoj lepezi aktivnosti organizacija, uprkos raznorodnosti sadržaja na koje su konkretno usmjerene, u fokusu obrazovanje, kao »alfa i omega svega«.

Čini se da OBRAZOVANJE, kao sticanje znanja, informisanost i informisanje, mijenjanje stavova, stereotipa i predrasuda..., treba shvatiti kao nužnu pretpostavku i bazični uslov za kvalitetno i sistematsko djelovanje na promovisanju rodne ravnopravnosti u svim drugim oblastima, te ne čudi što je upravo obrazovanje tako visoko pozicionirano u dobijenim odgovorima.

OBLASTI VEĆEG ANGAŽOVANJA U BUDUĆNOSTI

U tabeli 17 prikazujemo kako su rangirane oblasti za koje su ispitanici/ce ispoljili/e preferencije da se unutar njih intenzivnije angažuju u budućnosti i koje kao takve predstavljaju područja u koja će ispitane organizacije potencijalno više investirati. Rangiranje je izvršeno prema učestalosti pominjanja određenih oblasti u odgovorima ispitanika/ca, tako da rang 1 označava oblast koja je najčešće navođena u dobijenim odgovorima. Na pitanje je odgovorilo 18 ispitanika/ca (90%), pri čemu varira broj oblasti koje se navode u pojedinačnim odgovorima (u rasponu od jedne do pet navedenih oblasti). Ukupan broj odgovora iznosi 48, iz čega proizilazi da je svaki/a ispitanik/ca u prosjeku odgovarao/la sa 2.67 odgovora, odnosno navodili/le su u prosjeku od 2 do 3 oblasti u kojima bi voljeli/le da se više angažuju u budućnosti.

Tabela 17

rang	oblast većeg angažovanja u budućnosti	frekvencije	procenti
1	obrazovanje	7	14.58
1	zapošljavanje žena i pravo na rad	7	14.58
2	socijalna zaštita	6	12.50
2	reproduktivna prava	6	12.50
3	mediji	5	10.42
3	kultura	5	10.42
4	zdravstvo zdravstvena zaštita	4	8.34
5	zakonodavstvo	3	6.26
6	nasilje nad ženama	1	2.08
6	trgovina ženama	1	2.08
6	politika	1	2.08
6	mirovni aktivizam	1	2.08
6	istraživanja	1	2.08
	Ukupno	48	100

Vidimo da prvo mjesto (rang 1) dijele oblast obrazovanja i oblast zapošljavanja žena i prava na rad, svaka zastupljena sa po 14.58% u odgovorima ispitanika/ca. Drugo mjesto (rang 2) zauzimaju socijalna zaštita i reproduktivna prava koje su ispitanici/ce navodili/le kao oblasti u kojima bi voljeli/e da se više angažuju u budućnosti sa po 12.50% odgovora za svaku od njih. Na trećem mjestu (rang 3) nalaze se mediji i kultura, koje su prisutne sa po 10.42% odgovora, itd.

Posmatrajući zastupljenost različitih oblasti u odgovorima ispitanika/ca, kojima su izrazili/e preferencije da se u budućnosti više angažuju u konkretnim oblastima, može se konstatovati da se dobija ravnomjernija raspodjela potencijalnog angažovanja organizacija u različitim oblastima, nego što je to bio slučaj kada smo posmatrali područja aktuelno najveće/najjače aktivnosti organizacija po mišljenju ispitanih članova/ca. Dobijena slika sugeriše da su ispitane organizacije spremne da kroz svoje angažovanje promovišu i doprinesu poštovanju rodne ravnopravnosti u različitim oblastima, tj. o potencijalnoj dobroj pokrivenosti različitih područja društvenog života aktivnostima organizacija, usmjerenih ka postizanju rodne ravnopravnosti u svim segmentima društva.

MJESTO I ULOGA ISPITANIH ORGANIZACIJA U PROCESU PREGOVARANJA O PRIDRUŽIVANJU CRNE GORE EVROPSKOJ UNIJI

Specifičnost mjesta i uloge ispitanih organizacija tokom procesa pregovaranja za priključivanje Crne Gore Evropskoj Uniji posmatrali smo preko procjene ispitanika/ca o važnosti činjenice da rodna dimenzija bude integrisana u sam proces pregovaranja, njihove procjene spremnosti sopstvenih organizacija da uzmu aktivno učešće u lobiranju kako bi se obezbijedila uključenost rodne dimenzije u sve aspekte procesa, percepcije ispitanika/ca konkretnih načina i mogućnosti za postizanje navedenog cilja i pomoći koja je potrebna organizacijama da bi uspješno djelovale u tom smjeru.

U tabeli 18 prikazana je raspodjela odgovora ispitanika/ca prema procjeni stepena važnosti da rodna dimenzija bude zastupljena u procesu pregovaranja na putu Crne Gore ka evropskim integracijama.

Tabela 18

	Frekvencija	Procenti
Izuzetno važno	14	70
Uglavnom važno	5	25
Neodlučan/na	0	0
Uglavnom nevažno	0	0
Potpuno nevažno	0	0

Ne želim da odgovorim	1	5
Ne znam/ne želim da odgovorim	1	5
Ukupno	20	100

95% ispitanika/ca smatraju važnim, sa nijansama od *izuzetno važno* (70%) do *uglavnom važno* (25%) da ukupan proces pregovaranja za ulazak Crne Gore u Evropsku Uniju ima obavezujuću rodnu dimenziju. Samo jedan/a ispitanik/ca naveo/la je da na pitanje ne želi da odgovori. Dobijeni podaci mogu se interpretirati u smislu da ispitanici/ce sagledavaju značaj rodne dimenzije kao jedne od osnovnih vrijednosti demokratskog društva, a samim tim je posmatraju i kao bitnu odrednicu procesa pregovaranja.

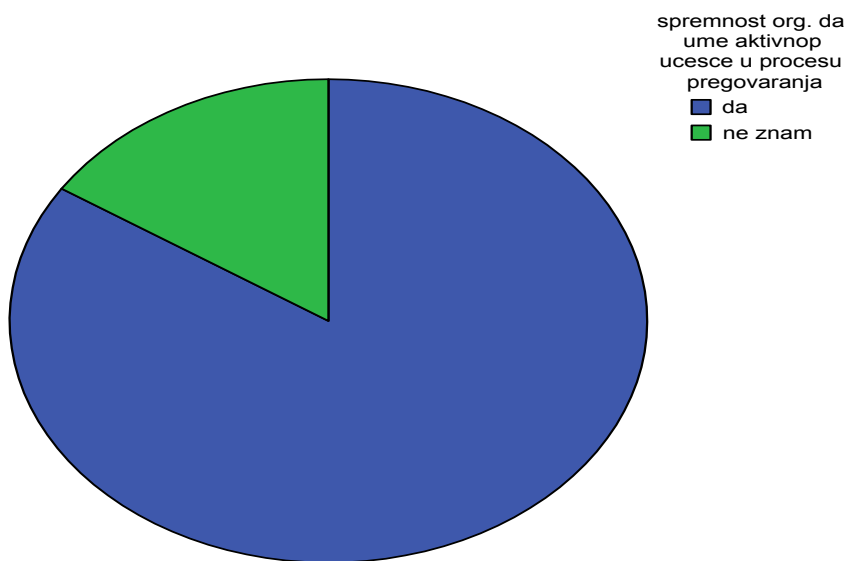
U tabeli 19 prikazana je raspodjela odgovora ispitanika/ca vezano za procjenu spremnosti njihovih organizacija da uzmu aktivno učešće u lobiranju, kako bi se obezbijedila uključenost rodne dimenzije u sve aspekte procesa pregovaranja.

Tabela 19

	Frekvencija	Procenti
Da	16	80
Ne	0	0
Ne znam	4	20
Ukupno	20	100

Analizom odgovora ispitanika, može se zaključiti da su ispitane organizacije spremne da preuzmu odgovornu ulogu u lobiranju da rodna dimenzija bude uključena u sve aspekte procesa pregovaranja, s obzirom da se tako izjasnilo 80% ispitanika/ca. Spremnost da se aktivno angažuju u skladu je sa, u tabeli 18 prikazanom, procjenom važnosti da rodna dimenzija bude nužni dio pregovora za ulazak Crne Gore u Evropsku Uniju.

Grafik 7 prikazuje spremnost organizacija da aktivno učestvuju u lobiranju da proces pregovaranja ima rodnu dimenziju.

Grafik 7

Načini na koje ispitane organizacije mogu efikasno doprinijeti da rodna dimenzija bude uključena u sve aspekte procesa pregovaranja, po mišljenu ispitanih članova/ca su (srodni odgovori na osnovu analize sadržaja svrstani su u jedinstvenu kategoriju):

- edukacije o značaju rodne ravnopravnosti
- medijske kampanje
- stavljanje na raspolaganje svojih stručnih kapaciteta- ekspertskih timova za različite oblasti i područja djelovanja
- sopstvena specifična znanja o sadržajima, važnim za proces demokratizacije društva (dobro poznavanje zakonske regulative, procesa evropske integracije)
- kvalitet izgrađene saradnje na svim nivoima
- iskustvo u uspješno realizovanim inicijativama javnog zastupanja
- posjedovanje baze podataka
- realizacija i/ili izrada projekata kroz koje se afirmiše rodna ravnopravnost
- ostvarivanje uticaja na predloge dokumenata koji se donose u Vladi
- uključivanje rodne dimenzije u sve Vladine aktivnosti
- organizacione sposobnosti
- insistiranje na korišćenju rodni odrednica u jeziku
- štampanje informativno-edukativnih materijala
- lobiranje u lokalnom parlamentu za uvođenje mehanizama rodne ravnopravnosti
- Nacionalni plan aktivnosti za dostizanje rodne ravnopravnosti

Dobijeni odgovori prikazuju različitost načina kroz koje ispitanici/ce sagledavaju moguće doprinose sopstvene organizacije na obezbjeđivanju uključenosti rodne dimenzije u proces pregovaranja, pri čemu se mogu definisati kao centralne, dvije tačke u njihovim viđenjima tog doprinosa (faktori grupisanja odgovora):

1. odgovori koji akcenat stavljaju na raspoložive kapacitete organizacija (npr. iskustvo, specifična znanja, organizacione sposobnosti, stručnost,...)
2. odgovori u kojima je akcenat stavljen na različite aktivnosti (edukacija, lobiranje, štampanje publikacija,...)

Možemo zaključiti da ispitanici/e viđenje doprinosa sopstvene organizacije da efikasno zagovara rodnu perspektivu tokom procesa pregovaranja za pridruživanje Crne Gore Evropskoj Uniji temelje na vidljivim i mjerljivim rezultatima, postignutim u dosadašnjem djelovanju, prepoznatim kvalitetima i kapacitetima organizacija.

Odgovori ispitanika/ca o vrsti pomoći, koja je potrebna njihovoj organizaciji da bi uspješnije zagovarala rodnu perspektivu u procesu pregovaranja na, unekoliko drugačiji način, osvjetljavaju doživljaj spremnosti i mogućnosti za efikasno postizanje cilja. Odgovori su putem analize sadržaja svrstani u sledeće kategorije:

- finansijska pomoć i podrška inicijativama
- strana ekspertska pomoć oko načina promovisanja i uključivanja rodne dimenzije u procesu pridruživanja evropskim integracijama (koji su prošli kroz taj proces)
- tehnička pomoć
- kontakti i razmjena iskustva sa organizacijama koje imaju više iskustva na polju primjene evropskih standarda o rodnoj ravnopravnosti
- više znanja o samom procesu pridruživanja Evropskoj Uniji
- prevod na naš jezik dijela EU legislative i drugih značajnih materijala, koji uključuju obavezujuću rodnu dimenziju
- jasna uputstva kako postići cilj
- jačanje postojećih resursa organizacije
- čvrste garancije političke elite da se želi ostvariti pridruživanje Evropskoj Uniji

Generalno, možemo konstatovati da ispitane organizacije žele i imaju kapacitete da aktivno učestvuju u lobiranju da proces pregovaranja za ulazak Crne Gore u Evropsku Uniju ima obavezujuću rodnu dimenziju, ali da im je potrebna i pomoć na tom putu, prije svega u vidu finansijske podrške, kao i mogućnost razmjene iskustava i usmjeravanja od strane eksperata/kinja iz inostranstva, koji/e su prošli kroz taj proces i aktivno sudjelovali u njemu.

UPOZNATOST SA STANDARDIMA EVROPSKE UNIJE I VAŽNIM DOKUMENTIMA

Ukoliko želimo aktivno učešće u procesu pregovaranja za ulazak u Evropsku Uniju, potrebno je poznavanje osnovnih i bitnih evropskih i svjetskih standarda i dokumenata (Milenijumski ciljevi, Pekinška deklaracija i CEDAW) koji se tiču rodne ravnopravnosti. S obzirom na to, potrebno je bilo utvrditi koliko ispitanici/e poznaju pomenute standarde i dokumenta.

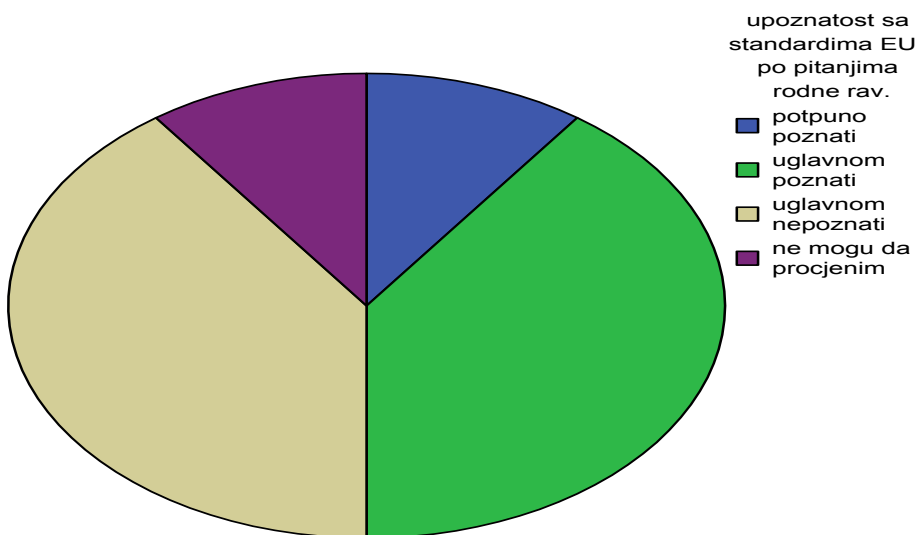
U tabeli 20 prikazana je raspodjela dobijenih odgovora prema stepenu poznavanja evropskih standarda, koji se tiču rodne ravnopravnosti.

Tabela 20

	Frekvencija	Procenti
Potpuno poznati	2	10
Uglavnom poznati	8	40
Uglavnom nepoznati	8	40
Potpuno nepoznati	0	0
Ne mogu da procijenim	2	10
Ukupno	20	100

Iz tabele vidimo da je najveći broj (50%) ispitanika/ca procjenjuje da poznaju navedene standarde, u modalitetima „potpuno poznati“ (10%) i „uglavnom poznati“ (40%), ali da je i srazmjerno veliki broj ispitanika/ca koji su svoj stepen poznavanja navedenih standarda procijenili kao „uglavnom nepoznati“ (40%).

Na grafiku 8 prikazana je gore navedena raspodjela odgovora.

Grafik 8

O poznavanju evropskih standarda takođe govore odgovori ispitanika/ca na otvoreno pitanje u kome su naveli koje konkretne standarde vezano za rodnu ravnopravnost su promovisali u dosadašnjim aktivnostima svojih organizacija. Na ovo pitanje nije odgovorilo 30% ispitanika/ca, a dobijeni odgovori (70%) analizom sadržaja grupisani su u više kategorija:

- ni u samoj Evropskoj Uniji se ne poštuju standardi o rodnoj ravnopravnosti
- nedostatak uvida u standarde Evropske Unije
- principi jednakog pristupa resursima i istih mogućnosti za oba pola u svim segmentima života (zapošljavanje, jednaka plaćenost muškaraca i žena, jednako učešće oba pola u procesu odlučivanja, jednak brojčani odnos u političkim tijelima, ravnopravnost u braku i porodici,...)
- preporuke o snaženju civilnog sektora i NVO-a u zemljama kandidatkinjama
- rezolucija o rodnom balansu u medijima
- sprovođenje mjera pozitivne akcije za žene
- socijalne i ekonomske beneficije
- pristup zdravstvenoj zaštiti
- jednakost pred zakonom
- mnoge direktive, preporuke i rezolucije

Iz navedenih kategorija uočava se da odgovori variraju od kritike da se odgovarajući standardi o rodnoj ravnopravnosti ne poštuju ni u samoj Evropskoj Uniji, a samim tim i izražavanja sumnje u validnost tih evropskih

standarda, do odgovora u kojima se izražava nedostatak uvida u konkretne standarde Evropske Unije, preko navođenja aktivnosti, kroz koje su promovisani postavljeni standardi rodne ravnopravnosti, sve do krajnje uopštenih odgovara.

U tabelama 21, 22 i 23 prikazano je kako se raspodjeljuju odgovori ispitanika/ca prema stepenu poznavanja Milenijumskih ciljeva, Pekinške deklaracije i CEDAW-a, izraženoj na trostepenoj skali.

Samoprocjena upoznatosti sa Milenijumskim ciljevima

Tabela 21

	Frekvencija	Procenti
Dobro	5	25
Površno	12	60
Nikako	3	15
Ukupno	20	100

Vidimo da svoje poznavanje Milenijumskih ciljeva, kao dobro procjenjuje 25% ispitanika/ca, 60% se izjasnilo da površno poznaje ovaj dokument, dok 15% ispitanih uopšte ne poznaje ovaj dokument

Samoprocjena upoznatosti sa Pekinškom deklaracijom

Tabela 22

	Frekvencija	Procenti
Dobro	15	75
Površno	5	25
Nikako	0	0
Ukupno	20	100

U odnosu na poznavanje Pekinške deklaracije, 75% ispitanika/ca svoje poznavanje procjenjuje kao dobro, dok 25% smatra da je površno poznato sa ovim dokumentom. Interesantan podatak da nijedan ispitanik/ca se nije izjasnio/la da uopšte ne poznaje pomenutu deklaraciju.

Samoprocjena upoznatosti sa CEDAW

Tabela 23

	Frekvencija	Procenti
Dobro	8	40
Površno	8	40
Nikako	4	20
Ukupno	20	100

Sopstvenu upoznatost sa CEDAW-om, kao dobru procjenjuje 40% ispitanika/ca, 40% se izjasnilo da površno poznaje ovaj dokument, a 20% njih ocijenili su da uopšte nijesu poznati/e sa dokumentom.

Rangirajući stepen poznavanja navedenih dokumenata, prema broju ispitanika/ca, koji su procjenili da su dobro poznati sa konkretnim dokumentima najbolje je poznavanje „Pekinške deklaracije“, a najslabije Milenijumskih ciljeva. Međutim, kada imamo u vidu ispitanika/ce koji nijesu uopšte poznati sa određenim dokumentima, takođe najpovoljniju sliku dobijamo o poznavanju „Pekinške deklaracije“, dok je najmanje povoljna slika za CEDAW.

EVALUACIJA ISTRAŽIVANJA

Evaluacija realizovanog istraživanja posmatrali smo preko procjene ispitanika/ca o stepenu korisnosti istraživanja, kao i analizom sadržaja na otvoreno pitanje u kome su ispitanici/ce definisali potencijalne konkretne doprinose ovog istraživanja.

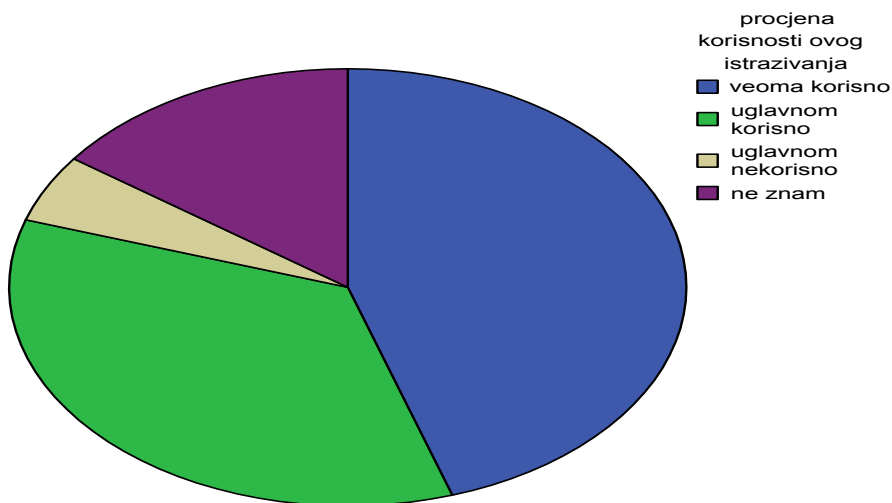
U tabeli 24 prikazana je raspodjela odgovora u odnosu na stepen procijenjene korisnosti ovog istraživanja.

Tabela 24

	Frekvencija	Procenti
Veoma korisno	9	45
Uglavnom korisno	7	35
Uglavnom nekorisno	1	5
Potpuno nekorisno	0	0
Ne znam	3	15
Ukupno	20	100

Iz navedene tabele uočavamo da većina ispitanika/ca istraživanje generalno procjenjuje kao korisno (80%), uz varijacije da je ono „veoma korisno“ (45%) i da je „uglavnom korisno“ (35%). Jedan ispitanik/ca (5%) smatra da je ovo istraživanje uglavnom nekorisno, dok tri ispitanika/ce (15%) nije moglo da procijeni korisnost realizovanog istraživanja.

Grafik 9 ilustrativno prikazuje raspodjelu odgovora u odnosu na stepen procijenjene korisnosti istraživanja.

Grafik 9

Još potpuniju sliku doživljaja ispitanika/ca o korisnosti realizovanog istraživanja dobijamo analizom sadržaja njihovih odgovora na otvoreno pitanje vezano na koje sve konkretne načine rezultati ovog istraživanja mogu da budu korisni. Korist od istraživanja ispitanici/ce su definisali kao:

- procjenu kapaciteta ŽNVOa u Crnoj Gori
- procjenu kvaliteta i sposobnosti ŽNVOa da zajedno učestvuju u aktivnostima na promovisanju rodne ravnopravnosti, kao jednog od uslova za ulazak u Evropsku Uniju
- procjena mogućih doprinosa ŽNVOa u uključivanju Crne Gore u evropske integracije
- putokaz za dalje korake, jer će predstavljati zbir različitih znanja i iskustava
- pružiće informacije u kojim oblastima je organizacijama potrebna ekspertska pomoć i veći broj edukovanih trenerica
- procjena motivacije ŽNVOa da učestvuju u procesu pridruživanja zagovarajući rodnu dimenziju
- procjena znanja žena iz ŽNVOa o evropskim integracijama
- procjena sposobnosti ŽNVOa da se suoče sa zadacima, koji se pred njih postavljaju vezano za proces pridruživanja Crne Gore Evropskoj Uniji
- sagledavanje nivoa razvijenosti, djelovanja i znanja ŽNVOa
- sagledavanje potencijala ŽNVOa
- podsticaj za neke nove inicijative
- upoznavanje stavova NVOa po pitanju ostvarivanja rodne ravnopravnosti
- podsticaj za udruživanje ŽNVOa

ZAKLJUČAK

- Generalizacije rezultata istraživanja -

Crna Gora, svojom spoljnom i unutrašnjom politikom, reformama i transformacijom postojećih institucionalnih rješenja, iskazuje demokratsko opredjeljenje u svom razvojnog putu, jer istovremeno razvija i izgrađuje nove kapacitete (proces, odnose, institucije i sl.) neophodne za pregovaranje i pridruživanje Evropskoj Uniji. U ovom sveobuhvatnom i dugoročnom procesu izgradnje neophodne infrastrukture i novih ukupnih društvenih odnosa koji će legitimisati opravdanost opredjeljenja Crne Gore za evropske integracije, pored već iskazanih, istina parcijalnih, rezultata transformacije u pojedinim oblastima, prisutno je još dosta oblasti ljudskog aktivizma koje su u tom procesu marginalizovane, te zahtijevaju brže i sadržajnije promjene.

Kao izuzetno važan i validan indikator suštinskog (sadržajnog) kvaliteta ukupne demokratizacije odnosa u crnogorskom društvu, izdvaja se (ne)uključenost rodne dimenzije u sve faze i segmente procesa pregovaranja o pridruživanju EU. Iako je učinjen veoma značajan pomak u institucionalnoj demokratizaciji društva, proces promjena i donošenja strateških dokumenata razvoja podrazumijeva mnogo više, čak i od usvojene Strategije o pridruživanju Evropskim integracijama. Ovdje prije svega mislimo da, u onoj mjeri u kojoj ukupno civilno društvo, a posebno ŽNVOe, budu imale respektabilnu ulogu u tom procesu, najmanje u toj mjeri će proces ukupne demokratizacije, implementacije rodno senzitivnih zakona, te tako i proces pridruživanja evropskim integracijama, suštinski biti kvalitetniji, a mogući formalistički pristup sveden na minimum. Polazimo od toga da bi to trebao biti obostrani interes i cilj, kako civilnog, tako i državnog sektora.

Uvažavajući svu kompleksnost ovog procesa ipak treba reći da se u Crnoj Gori proces stvarne političke artikulacije rodne ravnopravnosti odvija prilično sporo, parcijalno i sistemski nedovoljno utemeljeno, te se na taj način u istom intenzitetu (nedovoljno i sporo) mijenja dosadašnji tradicionalni model življenja. Obzirom da demokratija u suštini znači više od deklarativnog opredjeljivanja za promjene, čak i mnogo više od postojeće (neznatne) legislative koja izražava (da li i implementira?) rodnu senzitivnost, to je bila motivacija za sprovođenje ovog istraživanja, kako bi se procijenio postojeći kapacitet i stepen spremnosti, prije svih, ženskih nevladinih organizacija, i obezbijedila neophodna osnova (u aktivizmu ŽNVOa, NVOa i institucionalno rodni mehanizama) za intenziviranje ukupnih promjena u skladu sa principima rodne ravnopravnosti.

Interesovanja, spremnosti, rodno senzitivni pristup i usmjerenost aktivizma, kao i stvarni kapaciteti (na personalnom i institucionalnom nivou) ŽNVOa, NVOa, ali i institucionalno rodni mehanizama (Vladine kancelarije

za ravnopravnost polova i Skupštinskog odbora za rodnu ravnopravnost), bili su osnovni parametri ispitivanja specifičnog mjesta i uloge navedenih organizacija u izgrađivanju svijesti crnogorskog društva o obavezujućem integrisanju rodnog aspekta u ukupan procesa pregovaranja Crne Gore o priključenju evropskim integracijama.

Koliko će državne i društvene institucije biti «otvorene» i senzibilne da u svim fazama procesa ispunjavanja uslova za pridruživanje Crne Gore EU, ispoštuju standarde Jednakih Mogućnosti, odnosno da se cjelokupan proces valorizuje u saglasnosti sa principima rodne ravnopravnosti, značajnim dijelom zavisiće i od ukupne spremnosti/kapaciteta civilnog društva, a posebno ŽNV sektora.

Generalni/opšti zaključak izveden na osnovu ukupnih rezultata istraživanja, u ciljnoj grupi ŽNVOe, NVOe i Institucionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost, mogao bi da glasi:

- Ispitanici/e iz pomenutih organizacija/grupa (19) iskazali su **visok stepen spremnosti (motivacije) da sa evidentno postojećim, ali nedovoljno izgrađenim kapacitetima, kako matične organizacije, tako i društva u cjelini, svoj aktivizam usmjere u pravcu zagovaranja/lobiranja za primjenu evropskih standarada o rodnoj senzitivnosti u cjelokupan proces pregovaranja o pridruživanju Crne Gore evropskim integracijama.**

Eksplikaciju navedene generalne teze/zaključka nalazimo u sledećim pokazateljima o atribuciji organizacija/institucija koje su predstavljale ciljnu grupu istraživanja:

- ❖ Svojim učešćem u istraživanju najveći dio organizacija/institucija doprinijele su da uzorak zadrži svoju reprezentativnost, a rezultati istraživanja neophodnu validnost. Neučešće manjeg broja ŽNVOa, NVOa i Skupštinskog odbora za rodnu ravnopravnost u fazi prikupljanja relevantnih podataka (bilo kao izraz njihove nesaradnje ili nezainteresovanosti za temu istraživanja), predstavlja i negativnu indikaciju za rodni trend u Crnoj Gori, koji još uvijek nije prihvaćen kao zajednička/opšta vrijednost, već izražava i zadržava neprimjeren «ekskluzivitet» pojedinaca/ki ili organizacija. Sa sigurnošću se može pretpostaviti da sve dok postoji takvo ubjeđenje posebno među ŽNVOama, a i šire, ostaće upitna realizacija integrisanja principa rodne jednakosti utemeljena na evropskim standardima, u sve sfere društvenog i političkog djelovanja. Tako će i na putu Crne Gore ka Evropskoj Uniji, žene još više biti marginalizovane, njihov aktivizam neprimijećen, a ukupni položaj devalviran.
- ❖ Međutim i pored toga, ohrabruje da je u najvećem broju slučajeva iskazan značajan stepen zainteresovanosti za ovaj izuzetno važan dio sopstvene angažovanosti ŽNVOa, NVOa i Vladine kancelarije za ravnopravnost polova, u promociji

značaja i integrisanja evropskih standarda rodne ravnopravnosti u sve faze procesa pregovaranja o pridruživanju Crne Gore evropskim i integracijama.

Naime, ono što se može posmatrati kao objektivne pretpostavke, sve organizacije/institucije uključene u istraživanje iskazuju dovoljno širok dijapazon svog djelovanja i proklamovanih ciljeva - političko i ekonomsko osnaživanje žena posebno u sferi odlučivanja, lobiranje za poboljšanje statusa žena u javnom i političkom životu, izmjena zakonske regulative u cilju afirmisanja Jednakih Mogućnosti, postizanje ekonomske nezavisnosti žena, proces edukacije s ciljem razvoja samosvijesti žena, podizanje svjesnosti društva o mjestu i ulozi žena, eliminacija svih oblika diskriminacije, a posebno nasilja nad ženama i djecom i sl... Upravo ovo predstavlja realnu osnovu da se intenzivnije i sadržajnije aktiviraju u primjeni evropskih standarda o rodnoj ravnopravnosti u svim segmentima i fazama pregovaranja CrneGore.

Naravno, ovaj nalaz istovremeno upućuje na neophodnost uspostavljanja veće kooperativnosti i izbalansiranosti neposrednih ciljeva svake organizacije/ institucije, kako bi se izbjegla moguća nepotrebna dupliranja i preklapanja aktivnosti, a na štetu sveobuhvatnosti procesa afirmacije evropskih standarda o rodnoj ravnopravnosti.

- ❖ Pored ovog, subjektivni resursi anketiranih organizacija /institucija pokazuju da su najvećim dijelom determinisani materijalnim, odnosno projektnim okvirima.

Potvrdu ove generalizacije nalazimo u pokazateljima istraživanja da je značajno manji broj ispitanika/ca profesionalno angažovan u ŽNVOama, NVOama i Institucionalnim rodnim mehanizmima, dok je većina zaposlena izvan nevladinog sektora ili je nezaposlena (73,6%). Iako je riječ o starosnoj grupaciji tzv. radno-sposobnog stanovništva, to implicira (pored mogućih prednosti, naznačenih u analizi) da se dio ispitanika/ca samo u slobodnom vremenu angažuje u realizaciji projektnih zadataka, a drugi dio u tome nalazi mogućnost za prevazilaženje osjećaja vlastite nekorisnosti zbog stvarne nezaposlenosti. Fokusirajući analizu dijelom i na ljudske resurse anketiranih organizacija treba istaći da se ovaj nedovoljno zastupljeni profesionalni angažman djelimično prevazilazi respektabilnim stepenom obrazovanja, stečenim iskustvom i poznavanjem stranih jezika ispitanica/ka.

Ne želeći da umanjimo postojeće kapacitete ispitanica/ka, ističemo da je znanje stranih jezika *condicio sine qua non*, za aktivnosti promovisanja standarda EU o rodnoj ravnopravnosti, a posebno za cjelinu projekta pridruživanja Crne Gore EU. Upravo zato je neophodno ukazati da je izuzetno visok procenat poznavanja engleskog jezika ispitanika/ca (84,2%), samo djelimično indikator postojanja stabilne osnove kapaciteta organizacija, posmatrano putem ovog parametra. Ne treba zanemariti da, prema sopstvenoj procjeni, preko 40% ispitanika/ca uopšte ne zna engleski jezik ili je to znanje slabo, što svakako umanjuje ukupne kapacitete ŽNVOa, NVOa i Institucionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost.

Navedeni nalazi upućuju na zaključak da se poboljšanje i povećanje kapaciteta posmatranih organizacija/institucija može očekivati ne samo sa povećanjem broja profesionalno angažovanih lica sa većim stepenom znanja stranih jezika, već prije svega otvaranjem organizacije/institucije prema drugim organizacijama i pojedincima u realizaciji zajedničkih projekata. Na ovaj način bar djelimično bi se eliminisala evidentna zatvorenost i nizak nivo kooperativnosti na istim ili sličnim projektnim zadacima. Dakle, jasno da je ovo djelimično uslovljeno: povoljnijom finansijskom podrškom posebno od strane državnih organa (koji još uvijek nedovoljno prepoznaju i valorizuju značaj civilnog sektora); zadobijanjem još većeg stepena povjerenja društvene zajednice, ali i inostranih donatora, što u svojoj ukupnosti kapaciteta znači i promjene u unutrašnjoj strukturi samih organizacija/institucija.

- ❖ Uključivanjem niza kontrolnih parametara mjerili smo realnu spremnost (motivisanost) za aktivizam ŽNVOa, NVOa i Institucionalnih mehanizama o rodnoj ravnopravnosti kroz procjenu dosadašnjeg aktivizma, kako bi cijenili njihov mogući doprinos ugradnji standarda rodne ravnopravnosti u proces pregovaranja Crne Gore o pridruživanju EU. Na taj način smo izbjegli mogućnost da nalazi istraživanja ostanu na nivou površne konstatacije ili bez mogućnosti uopštavanja.

Mada je iskazan dominantan i eksplicitno zadovoljavajući stav ostvarenim aktivnostima organizacije/institucije, istraživanje je pokazalo da nije bez osnova (i zanemarljivo) da preko 40% ispitanica/ka to zadovoljstvo osjeća samo djelimično. Nije riječ samo o tome da

«Uvijek postoji nešto što ostane neostvareno, a čemu se stremi»

Slobodni/otvoreni odgovor ispitanika/ce

Već naprotiv, odgovori ispitanica/ka upućuju na opšti zaključak da su prisutne disproporcije između uloženog truda i neposrednog aktivizma, s jedne strane, i ostvarenih rezultata s druge strane, uslovile samo djelimično zadovoljstvo ispitanica/ka postignutim aktivizmom. U sagledavanju uzroka ovog nesklada između planiranog i ostvarenog u aktivizmu ispitivanih organizacija/institucija, izražen je visok stepen objektivnog pristupa i samokritičnosti ispitanica/ka.

Upravo u

«nedostatku sredstava», «ograničenim kadrovskim kapacitetima», «slabom poznavanju stranih jezika», «nepostojanju rodne statistike», «nedostatku jake ženske mreže»...

Slobodni/otvoreni odgovori ispitanika/ce

nalazimo indikatore za verifikaciju, kako polazne opšte teze, tako i navedenih pojedinačnih konstatacija.

Da je spremnost (motivisanost) organizacija znatno veća od njihovih stvarnih kapaciteta i resursa potvrđuje i iskazani rang sopstvene procjene kvaliteta organizacije (tabela 11), gdje se značajno izdvaja sama motivacija za aktivizmom u odnosu na profesionalizam i timski rad koji su prisutni u djelovanju organizacija/ institucija, ali niže rangirano i nedovoljno. Ono što ohrabruje u procjeni ukupnih kapaciteta/mogućnosti ŽNVOa, NVOa i Institucionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost, sadržano je u stavovima ispitanika/ca o postepenoj izgradnji povjerenja od strane zajednice, istina većim dijelom na lokalnom nivou, što zaista i jeste jedan od važnih preduslova da se rodni trend nešto brže nego do sada inkorporira i na državnom nivou.

- ❖ Kvalitet uspostavljene međusobne saradnje ŽNVOa, NVOa i Institucionalnih rodni mehanizama, predstavlja još jedan u nizu važnih indikatora kapaciteta ovih organizacija da zajedničkim aktivizmom doprinesu integrisanju standarda EU o rodnoj ravnopravnosti u cjelinu pregovaranja o pridruživanju Crne Gore evropskim integracijama.

U cjelini posmatrano dominantna je **pozitivna direkcija** odgovora koji se odnose na međusobnu saradnju, negativna direkcija je zanemarljivo mala, ali je zato znatno prisutnija neutralna direkcija odgovora. Ovakav opšti nalaz ukazuje da su ispitanici/e više skloni da se eksplicitno ne izjašnjavaju o neuspostavljenoj saradnji sa drugima, nego što je to izraz «uglavnom loše» ili «veoma loše saradnje». U svakom slučaju neutralnost iskaza nije dobra i može predstavljati izraz latentne surevnjivosti prema drugim i sličnim organizacijama, što svakako ne doprinosi jačanju ukupnih kapaciteta tih organizacija/ institucija.

Rezultati istraživanja pružaju mogućnost sagledavanja i pojedinačnih korelacija saradnje između organizacija/institucija, što može predstavljati implikaciju uspostavljenih odnosa među njima, ali i kao posljedicu raznovrsnih, često nesinhronizovanih oblika aktivizma.

Obzirom da je već iskazan nedostatak uspostavljanja «jake ženske mreže» kao direktnog izraza potrebe za jačanjem ukupnih kapaciteta nevladinog sektora, visoko pozitivno vrednovanje saradnje sa ŽNVO od strane ispitanika/ca, nije do kraja realno utemeljen nalaz. Prije bi rekli da je to posljedica nominalno veće zastupljenosti ŽNVO u ovom istraživanju, u odnosu na NVOe i Institucionalne rodne mehanizme, što ovakvu direkciju odgovora određuje kao izraz određenog stepena solidarnosti (formalne ili neformalne?), nego što je to stvarni izraz uspješno uspostavljene saradnje sa ŽNV sektorom.

Ističemo da je saradnja sa NVOama koje u osnovi svog djelovanja nijesu isključivo fokusirane na gender teme kao ŽNVOe, izuzetno visoko rangirana (90%) kao «veoma» ili «uglavnom dobra», sa neznatnim stepenom neodlučnosti u ocjeni. Čini se da upravo ova korelacija odnosa prema NVOama izražava veći stepen objektivnosti, nego što je to iskazano

prema ŽNVOama, a što može biti uslovljeno odsustvom osjećaja konkurencije (projektnih tema, kadrova i sl.).

U analizi saradnje sa Institucionalnim rodnim mehanizmima u Crnoj Gori, već smo ukazali da se Skupštinski odbor za ravnopravnost polova nije uključio u ovo istraživanje, što može biti posljedica vlastite neaktivnosti ili nemotivisanosti za ovu vrstu istraživanja. Međutim, to ne umanjuje rezultate istraživanja, već ih, bar na ovom nivou, čini unekoliko specifičnim.

Čini se da je relativno kratko vrijeme postojanja Vladine kancelarije za ravnopravnost polova (i moguća neaktivnost Skupštinskog odbora) uslovlilo jednaku frekvenciju izražene neodlučnosti i pozitivno vrednovane saradnje sa institucionalnim mehanizmima. Ako se ima u vidu da je riječ o državnim institucijama (Vlada i Skupština Crne Gore) onda naznačeni pokazatelj dobija na svojoj signifikantnosti.

Naime, upravo ove institucije/mehanizmi vlasti bi mogle (i trebale) doprinijeti sadržajnijem integrisanju rodne dimenzije u sve faze pregovaranja Crne Gore o pridruživanju evropskim integracijama. Aktivnosti Vladine kancelarije za ravnopravnost polova pokazuju punu opravdanost i neophodnost postojanja rodno institucionalnih mehanizama u crnogorskom društvu. Međutim, ukoliko bi se na državnom nivou eliminisali ispoljeni vidovi formalizma i deklarativnog prihvatanja ideje rodne ravnopravnosti (ispoljeni u samom aktu formiranja, ali ne i aktivizma Skupštinskog odbora), s jedne strane, a afirmisali (posebno kadrovski i materijalno) oni koji pokazuju spremnost i motivaciju za vlastiti veći aktivizam, tada bi njihov ukupni doprinos integraciji rodnog trenda u procesu pregovaranja realno mogao biti veći i djelotvorniji. Tu posebno mislimo na njihov neposredni aktivizam u edukaciji/lobiranju političara/ki radi izgradnje i implementacije legislative, instrumenata i standarda rodne ravnopravnosti u sve faze pregovaranja.

U ovim u osnovi pozitivnim ocjenama o uspostavljenoj saradnji među ŽNVOama, NVOama i Institucionalnih rodnih mehanizama, ali i ostalih društvenih institucijama i organizacija (sudovi, MUP, Centri za socijalni rad, obrazovne ustanove i sl.) sadržana je realna pretpostavka o mogućnostima prevazilaženja postojećih podjela, integrisanjem rodnog trenda kao zajedničke potrebe i cilja u aktivizmu ovih organizacija u procesu pridruživanja Crne Gore EU.

Upravo na ovaj način bilo bi moguće ostvariti ono što u suštini i EU svojim dokumentima zagovara kao cilj na nivou evropske zajednice - «jačanje međunarodnog umrežavanja» NVOa i ženskih pokreta. Naravno, da bi se ostvarilo umrežavanje na međunarodnom nivou, osnovna pretpostavka je da se ono predhodno realizuje na pojedinačnim nacionalnim, odnosno državnim nivoima zemalja koje se kandiduju za članstvo u EU, što i jeste jedna od osnovnih slabosti crnogorskog ženskog nevladinog sektora.

Nalazi i ovog istraživanja potvrđuju da je preduslov za ostvarivanje «jake ženske mreže» ne samo u Crnoj Gori, nego uopšte, unaprijeđivanje i izgradnja svijesti unutar civilnog sektora (institucija i građanstva) o potrebi razmjene iskustava (pozitivnih i negativnih), informacija, ostvarenih rezultata, afirmisanja zajedničkih rodno senzitivnih projektnih zadataka u pravcu promovisanja standarda EU o rodnoj ravnopravnosti i sl.

- ❖ Uz izražen (ali ipak nedovoljan) stepen saradnje, indikativan je spektar oblasti i stepen aktivizma kojim organizacije/institucije promovišu rodnu ravnopravnost. Već smo naglasili da raznolikost polja djelovanja ovih organizacija može da predstavlja solidnu osnovu za njihovo promovisanje standarda EU u procesu pregovaranja.

U tom smislu mislimo na potrebu intenziviranja i izbalansiranja aktivizma u pojedinim oblastima koje su, prema procjenama samih ispitanika/ca, u njihovom dosadašnjem radu bile manje zastupljene (zapošljavanje žena i prava na radu, socijalna zaštita, reproduktivna prava...). Ovim bi se racionalnije i svrsishodnije implementirao uloženi trud i aktivizam, koji su po ocjeni ispitanika/ca, do sada bili mnogo veći od samih rezultatata.

Veoma je zanimljiv pokazatelj da se oblast obrazovanja javlja kao sfera najvećeg, ne samo dosadašnjeg, nego i budućeg aktivizma ispitanih organizacija. Ovakvo opredjeljenje svakako rezultira iz spoznaje da bez edukacije o principima rodne ravnopravnosti, nema ni promjena sadašnjeg marginalizovanog položaja žena u društvu, ni prevazilaženja postojećih predrasuda i stereotipa. Međutim, čini se potrebnim ukazati da su zbog značaja ove oblasti aktivizma, neophodni značajniji pomaci u pogledu izbora edukatora, projektnih edukativnih sadržaja i ciljnih grupa.

Naime, rezultati istraživanja upućuju na neophodnost većeg stepena edukovanosti, kako samih nosilaca ovih aktivnosti unutar nevladinog sektora, tako i predstavnika/ca državnih, političkih organa i građanstva svih starosnih dobi i profesija. Jedino tim pravcem aktivnosti u sferi obrazovanja civilni sektor, a posebno ŽNVOe dobile bi «emancipovane saveznike» (i obratno) na vrlo značajnim nivoima društvene i političke struktuiranosti u promovisanju EU standarda o rodnoj ravnopravnosti.

Istraživanje je upravo pokazalo da su ispitanici/e svjesni/e potrebe za daljom edukacijom o značaju rodne ravnopravnosti koju primarno navode kao jedan od načina, da (uz medijske kampanje, formiranje ekspertskih timova za pojedine podoblasti, i sl.) njihove organizacije/institucije značajnije doprinesu inkorporiranju rodne dimenzije u proces pregovaranja.

Ovo ističemo prvenstveno zbog toga što bi se na taj način značajno poboljšala trenutno izražena ambivalentnost iskaza o stepenu poznavanja evropskih i svjetskih dokumenata o rodnoj ravnopravnosti. Naime, činjenica

da u jednakoj frekvenciji ispitanici/e iskazuju opšti stav da su im uglavnom poznati/nepoznati Milenijumski ciljevi, Pekinška deklaracija i CEDAW, upućuje na potrebu mnogo šire i sadržajnije prezentacije/ edukacije o ovim dokumentima unutar nevladinog sektora i šire društvene javnosti. Naravno, pri tome je neophodno uvažiti pokazatelje ovog istraživanja koji upućuju da se ta aktivnost mного više treba orjentisati ka prezentaciji i upoznavanju sa glavnim ciljevima, standardima sadržanim u Milenijumskim ciljevima i CEDAW. Ovo ističemo zbog toga što je očigledno dobra prezentacija u javnosti (posebno u ŽNVOama) Pekinške deklaracije, prema ocjeni ispitanika/ca uslovia i njihovo dobro poznavanje ovog dokumenta, a time i mogućnost primjene i usmjeravanja aktivizma u skladu sa tim principima, za razliku od sadržaja Milenijumskih ciljeva i CEDAW, koje ispitanici/e najvećim dijelom površno poznaju, što implicira nedovoljnu uključenost standarda i ciljeva ovih dokumenata u njihovim aktivnostima na promovisanju rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori.

Ispunjavanjem ovih i drugih preduslova, može se očekivati da veoma pozitivna procjena ispitanika/ca o važnosti uključivanja rodne dimenzije u proces pregovaranja (95%) kao i visok stepen njihove opredijeljenosti i spremnosti (80%) za aktivnim učešćem u lobiranju za primjenu standarda rodne ravnopravnosti u svim fazama pregovaranja Crne Gore o pridruživanju EU, ne budu formalni i deklarativni izraz podrške, već stvarne potrebe i zajedničkog cilja.

Aktivizam u realizaciji tog procesa morao bi biti sadržajno preciziran, a ciljno jasno fokusiran. To bi u osnovi značilo takvu podjelu uloga i izbalansiranost pojedinačnih aktivnosti, između ŽNVOa, NVOa i Institucionalno rodni mehanizama, koje bi sublimirale (a ne rasplinjavale) njihov veoma respektabilan kvalitet i potencijal, znanje i iskustvo. Na taj način bi ukupni kapaciteti civilnog sektora bili povećani i usmjereni ka integraciji i implementaciji rodne dimenzije u cjelokupni proces pregovaranja Crne Gore o pridruživanju EU.

LIČNA KARTA ISPITANIH ORGANIZACIJA

Lična karta organizacije sadrži podatke o vremenu i mjestu osnivanja organizacije, njenoj strukturi, osnovnim poljima djelovanja, ciljevima, najznačajnijim projektima, planiranim aktivnostima na lokalnom, republičkom i regionalnom nivou, te saradnji sa stručnjacima/kinjama iz drugih organizacija i institucija u realizaciji projekata.

ŽENSKNE NEVLADINE ORGANIZACIJE

ŽENSKA AKCIJA

Tel: 069/046-338, 069/049-909

Fax: 081/612-133

Mail: womenaction@cg.yu

Web: www.womenaction.net

Organizacija je osnovana 2000. godine u Podgorici. Strukturu organizacije čine: Upravni Odbor, Glavni Odbor, Savjet, članice i volonterke. Organizacija trenutno broji 4 članice. Kao osnovno polje svoga djelovanja organizacija definiše političko i ekonomsko osnaživanje žena u Crnoj Gori. Ciljevi organizacije su: politička afirmacija žena na mjestima donošenja odluka, kreiranje ravnopravnih odnosa među polovima i osnaživanje žena u različitim oblastima. Za najznačajnije projekte izdvojile su: „Žene to mogu“, „Prevazilaženje rodni stereotipa u osnovnom obrazovanju“ i izdavanje publikacije: „Rodni podaci za Crnu Goru“.

Ženska Akcija na lokalnom nivou planira realizaciju 12 seminara namijenjenih novinarkama i političarkama iz lokalne zajednice. Na republičkom nivou planira nastavak aktivnosti usmjerenih na prevazilaženje rodni stereotipa u osnovnom obrazovanju, a na regionalnom nivou u planu je edukacija i osnaživanje novinarki.

U realizaciji svojih projekata angažuje predavače/ice sa određenih fakulteta (sociologija, pravo, ekonomija...); MONSTAT-a, drugih ŽNVOa i NVOa (Crnogorski ženski lobi, Anima – ŽINEC, CEMI,...).

CRNOGORSKI ŽENSKI LOBI

Tel: 081/232-232, 081/231-419

Fax: 081/232-232

Mail: mzenskilobi@cg.yu; mzenskilobi@yahoo.com

Organizacija je osnovana 1999. godine u Podgorici. Strukturu organizacije čine: koordinatorka grupe, koordinatorka za finansije, koordinatorka pojedinačnih projekata, Upravni Odbor i Skupština organizacije. Nema stalno zaposlenih članica, ali je 12 aktivistkinja trenutno angažovano na različitim projektima, uz 10 volonterki. Kao osnovno polje djelovanja definišu zaštitu i afirmaciju ženskih i dječjih prava i mirovni aktivizam. Ciljevi organizacije su: osnaživanje žena i djece žrtava nasilja kroz edukativne programe, grupe samopomoći i tima stručnjakinja; senzibilisanje institucija da prepoznaju i imenuju muško nasilje kroz edukativno-informativne programe; podizanje opšte svijesti javnosti o uzrocima i društvenom porijeklu nasilja nad ženama i djecom putem medijskih kampanja; lobiranje za poboljšanje statusa žena u javnom i političkom životu i njihovo veće prisustvo na mjestima odlučivanja; lobiranje za izmjenu zakonskih regulativa i njihovu efikasnu primjenu u cilju zaštite prava žena i djece; rad sa marginalizovanim grupama žena i djece i afirmacija njihovih prava; promovisanje mira, suživota, antimilitarizma, poštovanja različitosti. Za najznačajnije projekte izdvojile su: SOS telefon za žrtve trafikinga; Sklonište za žrtve trafikinga i „Žene to mogu“.

Crnogorski ženski lobi na lokalnom, republičkom i regionalnom nivou planira unaprjeđenje saradnje sa drugim organizacijama i institucijama kroz realizaciju zajedničkih projekata, razmjenu informacija i iskustava, umrežavanje.

U realizaciji svojih projekata uključuju stručnjakinje, kako iz institucija sistema, tako i iz NVOa, i to: psihologinje, pedagoginje, pravnice, sociologinje, ljekarke...

SOS TELEFON ZA ŽENE I DJECU ŽRTVE NASILJA PODGORICA

Tel. 081/664-432; 081/664-435; 069/017-348

Fax. 081/664-435

Mail: sos_pg@cg.yu

Web: www.sostelefoni.cg.yu

Organizacija je osnovana 1997. godine u Podgorici. Struktura organizacije sastoji se od borda direktora, izvršne direktorice, program menadžera, projekt-menadžerki i volonterki. Broj stalnih članica je 12, od kojih dvije imaju status zaposlenih u organizaciji, a ostale su volonterke.

Kao osnovno polje djelovanja organizacije navode se: ženska ljudska prava, prevencija nasilja nad ženama i djecom, legislativa i istraživanja. Kao cilj odredile su otklanjanje svih oblika nasilja i diskriminacije nad ženama i djecom.

Planirane aktivnosti organizacije na lokalnom nivou su da dalje razvija, proširi, obogati i ojača djelovanje multidisciplinarnog tima; na republičkom nivou planirano je razvijanje međuprofesionalne saradnje u oblasti prevencije nasilja nad ženama i djecom i pružanja pomoći žrtvama, dok se na regionalnom nivou planira povezivanje sa srodnim organizacijama, koje se bave prevencijom nasilja nad ženama, iz susjednih država, Albanije i Italije.

U realizaciji svojih projekata SOS Podgorica saraduje sa CRNVO, sudstvom, zdravstvenim ustanovama i policijom, angažujući relevantne stručnjake/inje iz ovih institucija i organizacija na sprovođenju konkretnih aktivnosti.

CENTAR ZA PREDUZETNIŠTVO I EKONOMSKI RAZVOJ
- BIZNIS CENTAR ZA ŽENE -

Tel: 081/633-623, 081/633-855

Fax: 081/633-623, 081/633-855

Mail: budimkam@cg.yu

Web: www.visit-ceed.org

Biznis centar za žene osnovan je 1998. godine u Podgorici i radi u okviru druge veće organizacije (Centar za preduzetništvo i ekonomski razvoj), kao jedinstvana cjelina. Kao osnovno polje djelovanja organizacije definisano je ekonomsko osnaživanje žena. Ciljevi organizacije su: postizanje ekonomske nezavisnosti žena; rodna ravnopravnost na radnom mjestu; rodna ravnopravnost u procesu zapošljavanja i što više žena u preduzetništvu. Najznačajniji projekti su: kvantitavno istraživanje „Diskriminacija žena na radnom mjestu i u procesu zapošljavanja“, kvalitativno istraživanje: „Izazovi pred ženama preduzeticima u Crnoj Gori“, okrugli sto: „Žene u sivoj ekonomiji“.

Biznis centar za žene na lokalnom nivou planira da pomogne ženama da u što većem broju osnuju sopstveni biznis, na republičkom i regionalnom nivou u planu je jačanje saradnje među ženama koje su osnovale sopstveni biznis i podsticanje drugih žena na angažovanje u tom pravcu.

LIGA ŽENA GLASAČA U CRNOJ GORI

Tel: 083/200-350, 067/457-228

Fax: 083/200-350

Mail: pindo@cg.yu

Web: www.lwvmontenegro.net

Liga žena glasača je osnovana 1998. godine u Nikšiću. Strukturu organizacije čini: predsjednica i Skupština organizacije. Organizacija broji 12 članica. Kao osnovno polje svog djelovanja organizacija izdvaja promociju i unapređenje ženskih ljudskih prava, mirovni aktivizam i građanski monitoring političkih procesa. Ciljevi organizacije su: učešće u izgradnji demokratije u Republici Crnoj Gori; jačanje uloge građana u političkim i građanskim procesima; zaštita ljudskih prava u skladu sa međunarodnim konvencijama; promocija i unapređenje ženskih ljudskih prava i izgradnja i promocija mira. Najznačajniji projekti, koje je organizacija realizovala, su: „Poštovanje principa ravnopravnosti polova“ (podizanje svijesti kod žena i muškaraca o značaju ravnopravnosti polova i osnaživanje žena za vođenje političkih kampanja); „Women's Leadership Programme for Montenegro“ (obuka žena liderskim sposobnostima i propagiranju ženskih ljudskih prava), „Ka jednakosti“ (okrugli stolovi o položaju ženskih ljudskih prava u Crnoj Gori).

Planirane aktivnosti na lokalnom i republičkom nivou su dalja edukacija žena i muškaraca o značaju rodne ravnopravnosti, a na regionalnom nivou planiraju povezivanje sa drugim organizacijama u cilju kvalitetnijeg rada i uvođenja evropskih standarda u oblasti rodne politike.

U realizaciji svojih projekata angažuju stručnjake/inje iz ženskih organizacija, Vladinih institucija, medija, Sindikata, političarke na lokalnom i republičkom nivou i strane ekspertkinje.

SOS TELEFON ZA ŽENE I DJECU ŽRTVE NASILJA NIKŠIĆ

Tel: 083/213-358, 083/213-086

Fax: 083/213-358, 083/213-086

Mail: sosnk@cg.yu

Organizacija je osnovana 1998. godine u Nikšiću. Strukturu čine: koordinatorica organizacije, koordinacioni projektni timovi, PR menadžerka, projekt-asistenti/kinje, volonteri/ke i spoljne stručne saradnice. Organizacija broji 5 stalno zaposlenih članica, 5 honorarno plaćenih, 10 volonterki i 4 spoljne stručne saradnice. Osnovno polje djelovanja organizacije su prava žena i djece. Ciljevi organizacije su: promocija i zaštita ženskih i dječjih prava, organizovano djelovanje protiv nasilja nad ženama i djecom,

publikovanje i objavljivanje podataka o učestalosti nasilja nad ženama i djecom, organizovano suprotstavljanje svim oblicima diskriminacije nad ženama, unaprjeđenje saradnje sa institucijama u cilju suzbijanja porodičnog nasilja, pokretanje različitih istraživanja, inicijativa, javnih rasprava i kampanja u cilju eliminacije nasilja nad ženama i djecom.

Najznačajniji projekti su: dežurna SOS linija za žene i djecu žrtve porodičnog nasilja, uključujući i besplatnu pravnu i psihološku pomoć žrtvama porodičnog nasilja, „Romski centar“ (Centar za žene i djecu Rome) i "Program koordiniranih akcija za eliminaciju porodičnog nasilja" u Nikšiću.

Planovi organizacije na lokalnom nivou uključuju: unaprjeđivanje saradnje sa institucijama na poljima rodne ravnopravnosti i razvoj sistema zaštite žrtava od porodičnog nasilja; nastavak inicijative za obrazovanje romske djece u Nikšiću, kroz umrežavanje svih odgovornih subjekata na lokalnom i republičkom nivou; pružanje aktivne podrške Romkinjama za punu integraciju u lokalnu zajednicu kroz osnaživanje prve romske ŽNVOe "Centra za romske inicijative"; organizovanje medicinskih savjetova za Romkinje, kreativnih radionica i drugih vidova edukacije; promovisanje izrade NPA (nacionalni plan aktivnosti) o rodnoj ravnopravnosti u Nikšiću i Plužinama; monitoring rada Policije i sudstva u vezi pravilnog procesuiranja krivičnog djela nasilja u porodici, čl. 220 KZCG; izrada petogodišnjeg izvještaja o radu Romskog centra; distribucija brošure "Muškarci i nasilje"; priprema i štampanje kolekcije ženskih znanja o ljekovitom bilju u različitim nacionalnim kulturama. Na republičkom nivou planirana je izrada NPA o rodnoj ravnopravnosti u saradnji sa 10 ŽNVOa, Kancelarijom za rodnu ravnopravnost Vlade Crne Gore i UNDP; učešće u neformalnoj ženskoj mreži; Romska obrazovna inicijativa i nastavak rada Mreže SOS telefona Crne Gore. Planovi na regionalnom nivou uključuju partnerski program između COSPE – Italija i Centra za romske inicijative i SOS telefona Nikšić, vezano za manjinska romska prava.

U realizaciji svojih projekata angažuju stručnjakinje iz institucija: ljekarke, sociologinje, pravnice, psihologinje, predavače/ice iz Vladinog i nevladinog sektora.

NOVI HORIZONTI

Tel: 085/401-080

Fax: 085/411-969

Mail: nvohorizonti@cg.yu; horizon@cg.yu

Organizacija je osnovana 1999. godine u Ulcinju. Strukturu čine: program direktorica i koordinatorka, pri čemu su u organizaciji dvije zaposlene članice, 5 volonterki i 5 povremenih saradnica. Kao osnovno polje djelovanja definisale su ljudska prava (ženska i manjinska) i dobru vladavina prava. Ciljevi organizacije su: edukacija, emancipacija i razvoj lokalne zajednice, kao i njena komunikacija sa drugima u regionu; očuvanje i unaprjeđenje interetničkih odnosa u Ulcinju i šire, kao i razvoj multikulture,

dijaloga i tolerancije. Kao najznačajnije projekte izdvajaju: edukativne kurseve za žene; „Za vaše zdravlje“ (publikacija brošure o zdravlju namijenjene ženama) i „Kako radi lokalna vlast?“.

„Novi horizonti“ su na lokalnom nivou planirali osnivanje i otvaranje ženske biblioteke.

U realizaciji projekata angažuju stručnjake/inje iz različitih oblasti, zavisno od prirode projekta.

ARTIS

Tel: 085/412-812, 069/230-435

Mail: artis@cg.yu

Organizacija je osnovana 2000. godine u Ulcinju. Strukturu organizacija čini: Upravni Odbor i koordinatorka. U organizaciji nema stalno zaposlenih, a aktivno je 9 volonterki, koje su angažovane po projektima. Osnovno polje djelovanja je afirmacija i zaštita prava žena i djece. Ciljevi organizacije su: pokretanje aktivnosti koja će pomoći ženama u osvješćivanju sopstvenih prava u porodici i društvu, lobiranje za promjene zakonske regulative i prakse u korist žena i djece, promovisanje ekonomske samostalnosti žena i podrška i zaštita dječjih prava. Kao najznačajnije projekte izdvajaju: oživljavanje domaće radinosti, neformalnu edukaciju romske populacije i realizaciju kampanja o ženskom zdravlju.

„Artis“ na lokalnom nivou planira aktivnosti u skladu sa navedenim ciljevima organizacije.

Na svojim projektima angažuju stručnjake/inje iz oblasti zdravstva, obrazovanja, ekonomije, socijalne politike, psihologije i prava.

ORGANIZACIJA ŽENA BUDVE

Tel: 086/460-100

Fax: 086/452-024

Mail: brankabd@cg.yu

Organizacija je osnovana 1991. godine u Budvi. Strukturu organizacije čine: predsjednica, zamjenica predsjednice, Upravni Odbor i Skupština organizacije. U organizaciji je angažovano 16 volonterki. Osnovno polje djelovanja definišu kao popularizaciju ženskog stvaralaštva (slikarstvo, književnost...), edukaciju žena i djevojaka, umrežavanje i zajedničko djelovanje. Cilj organizacije je osnaživanje žena Budve, Svetog Stefana i Petrovca. Najznačajniji projekti su: nabavka mamografa i realizacija 300 besplatnih pregleda žena Budve, ostvarivanje saradnje sa ženama Dubrovnika (NVO „Deša“) i organizacija serije seminara o nenasilnoj komunikaciji.

Na lokalnom nivou organizacija planira povezivanje sa ŽNVOama iz pobratimskih gradova sa Budvom (Ohrid, Novi Sad, Velika Plana, Pakrac, Prag). Na republičkom nivou planiraju saradnju i zajedničke aktivnosti sa ciljem veće vidljivosti žena, a na regionalnom nivou uključivanje u aktivnosti NVO „Žene Mediterana“.

U realizaciji svojih projekata angažuju stručnjake/inje: psihologinje, ljekarke specijalistkinje, umjetnice, dizajnerke, profesorke i književnice, modne kreatorke - u zavisnosti od sadržaja projekta.

**ANIMA
ŽINEC**

Tel: 082/325-829

Fax: 082/325-829

Mail: anima@cg.yu; zinecanima@cg.yu

Web: www.zinecanima.com

Organizacija je osnovana 1996. godine u Kotoru. Strukturu organizacije čine: Upravni odbor, Kreativni odbor i koordinatorke programa. Trenutno broji 2 zaposlene sa punim radnim vremenom u organizaciji i 6 članica zaposlenih sa pola radnog vremena, uz volonterke čiji broj zavisi od projekata. Kao osnovno polje djelovanja organizacije definišu mirovno i nenasilno obrazovanje, ženske studije, ravnopravnost polova, izbjeglištvo, psihološku pomoć, informativno dokumentacionu djelatnost, istraživanja, izdavaštvo. Ciljevi organizacije su: pacifikacija društvenih odnosa, edukacija i podržavanje mirovnih inicijativa, edukacija žena o feminističkoj teoriji i praksi, razvoj samosvijesti žena, podizanje nivoa svjesnosti društva o poziciji žena, zalaganje za rodnu ravnopravnost i razvoj građanskog društva. Kao najznačajnije projekte organizacije izdvajaju: Ženske studije, INDOK i Bourn-out.

Na lokalnom nivou planiraju: održavanje radionica, performansa, predavanja, sedmično prikazivanje filmova sa temom koja se može interpretirati iz feminističkog ugla i diskusije, zagovaranje Kancelarije za rodnu ravnopravnost na lokalnom nivou, podjelu svojih publikacija NVOama i političkim partijama u lokalnoj zajednici. Planovi na republičkom nivou obuhvataju program ženskih studija, INDOK, istraživanja, seminare iz nenasilne komunikacije, programe vezane za mirovne aktivnosti i pomirenje, dok na regionalnom nivou planiraju umrežavanje sa Centrima ženskih studija u regionu, nastavak projekta „Sjećanja žena u socijalizmu“ i Rewind net.

U realizaciji svojih projekata saraduju i anagažuju stručnjakinje iz ŽNVOa, institucija sistema iz Crne Gore i iz inostranstva, a koje imaju feminističko obrazovanje.

SOS TELEFON ZA ŽENE I DJECU ŽRTVE NASILJA BERANE

Tel: 087/235-552

Fax: 087/235-552

Web: www.sostelefoni.cg.yu

Organizacija je osnovana 2001. godine u Beranama. Strukturu organizacije čine: Upravni Odbor, koordinatorka, projekt menadžerke, volonterke. Trenutno nema zaposlenih u organizaciji, a 8 članica su aktivno angažovane. Osnovno polje djelovanja organizacije definisale su kao pružanje pomoći ženama i djeci žrtvama nasilja. Ciljevi organizacije su: smanjenje nasilja nad ženama i djecom, poboljšanje položaja žena i eliminacija svih oblika diskriminacije žena. Kao najznačajnije projekte navode: rad i postojanje SOS telefona u Beranama, Wachdog inicijativu i potpisivanje memoranduma o saradnji sa svim institucijama u Beranama.

Njihovi planovi na lokalnom nivou su da promovišu ženska ljudska prava i jednakost polova, zatim rad multidisciplinarnog tima i razvijanje efikasnijih mehanizama za zaštitu žena i djece žrtava nasilja. Na republičkom nivou planiraju da poboljšaju saradnju sa ostalim ŽNVOama na promociji jednakosti polova i aktivnostima za bolji položaj žena u Crnoj Gori.

U realizaciji svojih projekata angažuju po potrebi stručnjake/inje iz institucija.

SOS TELEFON ZA ŽENE I DJECU ŽRTVE NASILJA PLJEVLJA

Tel: 089/81-577, 067/878-089, 067/528-558

Fax: 089/356-153

Organizacija je osnovana 2001. godine u Pljevljima. Strukturu organizacije čine: koordinatorka, pomoćna koordinatorka, psihologinja, pravica, knjigovođa i 4 volonterke. Osnovno polje djelovanja organizacije definišu kao prevenciju nasilja nad ženama i djecom, zaštitu ženskih ljudskih prava, saniranje posljedica nasilja u saradnji sa drugim organima i organizacijama. Ciljevi organizacije određeni su kao prevencija nasilja, zaštita ženskih i dječjih ljudskih prava, saradnja sa NVOama koje se bave sličnim problemima, kroz realizaciju zajedničkih projekata i propagiranje i prezentacija uspješnih žena. Kao najznačajnije projekte izdvojile su: „Narkomanija u našem gradu“; „Prevencija nasilja nad ženama“ i „Djeca imaju pravo“.

Planirane aktivnosti organizacije na lokalnom nivou su: organizovanje izložbe ručnih radova pljevaljskih žena, maskenbala za djecu i projekti „Biram da biram“ i „Same i zaboravljene“. Na republičkom nivou

planiraju povezivanje sa drugim NVOama i zajedničke aktivnosti, saradnju na nivou mreže SOS telefona.

Na realizaciji projekata angažuju stručnjake/inje iz oblasti: zdravstva, socijalne zaštite, MUP-a, obrazovanja, sudstva, NVOa- u zavisnosti od sadržaja projekta.

ŽENE ZA BOLJE SJUTRA

Tel: 084/431-324

Fax: 084/431-324

Mail: zenezaboljesjutra@cg.yu

Organizacija je osnovana 2000. godine u Bijelom Polju. Strukturu organizacije čine: koordinatorka i Upravni odbor. Angažovano je 10 volonterki. Osnovno polje djelovanja organizacije definišu kao ljudska prava. Ciljevi organizacije su zaštita ženskih i dječjih ljudskih prava. Kao tri najznačajnija projekta izdvojile su: „Samo rano otkrivena bolest je izlječiva“; „RODna i POLna jednakost“ i lokalna participacija u Nacionalnom planu akcije o rodnoj ravnopravnosti.

Na lokalnom i republičkom nivou planiraju distribuciju propagandnog materijala, seminare, radionice, tribine, radio emisije, postavljanje bilborda, okrugle stolove, fokus grupe.

U realizaciji svojih projekata angažuju stručnjake/inje iz ŽNVOa, NVOa, Centra za socijalni rad; Dispanzera za Žene, Centra bezbjednosti, Sudstva i obrazovnih ustanova.

NEVLADINE ORGANIZACIJE

CENTAR ZA MONITORING-CEMI

Tel: 081/665-170

Fax:081/665-168

Mail: cemi@cg.yu

Web: www.cemi.cg.yu

Organizacija je osnovana 2000. godine u Podgorici. Strukturu organizacije čine: Upravni odbor, Programski savjet, izvršni direktor, program direktorica, finansijski direktor, PR menadžer i angažovani (koordinatori pojedinih projekata, asistenti i staff). Zaposleno je 11 članova/ica, a organizacija broji oko 2000 volontera/ki. Osnovno polje djelovanja organizacije definišu kao pravno-politički sistem. Ciljevi organizacije su: građansko nadgledanje izbora, reforma zakonodavstva u Crnoj Gori, monitoring poštovanja političkih prava i sloboda, monitoring poštovanja i implementacije crnogorskih zakona i ustava, monitoring

tranzicionih procesa i zaštita ljudskih prava i sloboda i promocija vrijednosti građanskog društva.

CEMI se direktno nije bavio rodним pitanjima, ali je u svim projektima i aktivnostima poštovan rodni balans. U Zakonu o političkim partijama predvidjeli su da svaka politička partija u svom statutu mora imati mehanizme afirmativne akcije za ostvarivanje ravnopravnosti među polovima.

MREŽA ZA AFIRMACIJU NEVLADINOG SEKTORA – MANS

Tel: 081/656-050

Fax: 081/656-060

Mail: mans@cg.yu

Web: www.mans.cg.yu

Organizacija je osnovana 2000. godine u Podgorici. Strukturu organizacije čine; Upravni odbor, izvršni direktor i koordinatori. Zaposleno je 6 članova/ica, a broj angažovanih volontera/ki zavisi od projekta. Osnovno polje djelovanja organizacije određuju kao izgradnju demokratije i smanjenje siromaštva. Ciljevi organizacije su: izrada, implementacija i nadgledanje socijalnih, ekonomskih i građanskih politika i zakonskih regulativa; sprovođenje djelotvornih građanskih akcija za borbu protiv korupcije u državnim institucijama; pomoć građanima i njihovim udruženjima da koriste i unaprijede mehanizme komunikacije sa državnim institucijama u oblastima koje se odnose na socijalne, ekonomske i građanske slobode. Kao svoje najznačajnije projekte, koji uključuju i rodnu dimenziju, izdvajaju: učešće građana u izradi strategije za smanjenje siromaštva i kampanju za podizanje svijesti javnosti o značaju Milenijumskih razvojnih ciljeva.

INSTITUCIONALNI MEHANIZMI ZA RODNU RAVNOPRAVNOST

KANCELARIJA ZA RAVNOPRAVNOST POLOVA VLADE REPUBLIKE CRNE GORE

Tel: 081/482-118

Fax: 081/482-391

Mail: gendervrcg@mn.yu; gender@mn.yu

Web: www.gender.vlada.cg.yu

Kancelarija je osnovana 2003. godine u Podgorici. Kancelariju čine šefica i asistentkinja, koje su tu i zaposlene. Osnovno polje djelovanja je obavljanje stručnih i drugih poslova vezanih za provođenje načela jednakosti i ravnopravnosti polova i implementaciju međunarodnih

konvencija i ugovora za potrebe Vlade Republike Crne Gore; koordinira aktivnosti Vladinih tijela iz ove oblasti i partner je NVOa koje se bave pitanjima jednakosti polova i ženskim ljudskim pravima. Ciljevi Kancelarije su: izrada statističke baze podataka po osnovu polne različitosti i organizacija istraživanja položaja žena u svim oblastima života; pravljenje baza podataka o najboljoj međunarodnoj praksi u postupku implementacije polne jednakosti; koordinacija glavnih Vladinih aktivnosti i partnerstvo sa NVOama u cilju eliminacije svih vrsta diskriminacije žena i djevojaka, nasilja protiv žena i iskorjenjivanju kršenja ženskih ljudskih prava; iniciranje izmjena ili pisanje nove legistative koja će poboljšati položaj žena u porodici, privredi i političkom životu; sprovođenje kampanja za podizanje opšteg nivoa svijesti o pitanjima jednakosti polova, štampanje publikacija i promovisanje ženskih ljudskih prava. Kao najznačajnije projekte izdvajaju: izrada Nacionalnog plana aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori (NAP), donošenje Zakona o rodnoj ravnopravnosti i uključenje u izradu strategije razvoja i redukcije siromaštva.

Na lokalnom nivou Kancelarija planira organizaciju okruglih stolova u okviru javnih rasprava o Zakonu o ravnopravnosti polova i Nacionalnom planu aktivnosti. Planovi na republičkom nivou su: usvajanje Zakona o rodnoj ravnopravnosti, NAPA, prevođenje i štampanje dokumenata o rodnoj ravnopravnosti EU, SE, UN i OSCE; održavanje četiri okrugla stola u saradnja sa Fondacijom „Konrad Adenauer“, obilježavanje 16 dana ženskog aktivizma protiv nasilja nad ženama i obilježavanje oktobra– kao mjeseca podizanja svijesti o raku dojke. Na regionalnom nivou planirane aktivnosti su vezane za saradnju sa Savjetom za rodnu ravnopravnost Vlade Srbije i drugim Vladinim institucijama iz regiona.

U realizaciji svojih projekata kancelarija saraduje sa: Univerzitetom, NVOama, Institutom Zdravlja, Centrom za stručno obrazovanje, različitim agencijama, NVO „Udruženje oboljelih od reumatskih bolesti“.

Prilog 1

Šta je Evropska Unija?

Evropska Unija je regionalna organizacija evropskih država kroz koju članice ostvaruju zajedničke ciljeve kao što su uravnotežen ekonomski i društveni razvoj, visok stepen zaposlenosti, te zaštita prava i interesa građana.

Današnja Evropska Unija rezultat je pedesetogodišnje evolucije koja je počela u okvirima evropskih zajednica pedesetih godina 20. vijeka. Proces evropske integracije započeo je kao sektorsko udruživanje država članica u sklopu Evropske zajednice za uglj i čelik (osnovane 1952. Pariškim ugovorom), a nekoliko godina poslije proširio se i na druga područja: nuklearnu energiju u okviru Evropske zajednice za atomsku energiju (Euratom) i na druga, široko definisana područja ekonomske saradnje u sklopu Evropske ekonomske zajednice (EEZ).

EEZ i Euratom osnovane su Rimskim ugovorima 1958. godine. Iako je na početku integracija bila ekonomska u temelju joj je oduvijek bila politička ideja približavanja evropskih država. Ekonomska integracija je dovela do širenja saradnje i na druga područja. Današnja Evropska Unija je, osim za uspostavu i regulaciju unutrašnjeg tržišta nadograđenog monetarnom unijom sa zajedničkom valutom eurom, nadležna i za brojne druge politike, uključujući i kulturu, obrazovanje ili zaštitu zdravlja. Uz to, države članice u institucionalnom okviru Evropske unije danas saraduju i u područjima koja se smatraju važnim dijelom nacionalnog suvereniteta, kao što su spoljna politika, unutrašnji poslovi i pitanja pravosuđa.

Evropske zajednice su prerasle u Evropsku Uniju 1993. godine kada je stupio na snagu Ugovor iz Maastrichta. Ugovorom uspostavljena EU sastoji se od 3 osnove, koje se razlikuju po prirodi saradnje u njihovom okviru među državama članicama.

Prvu osnovu čine dotadašnje Evropske zajednice, koje zadržavaju pravnu osobnost i koje imaju nadnacionalni karakter kako u pitanjima odlučivanja o zajedničkim politikama, tako i u pitanjima odnosa prava nastalog na evropskom nivou s internim pravnim porecima članica. Drugu osnovu čini saradnja država u spoljnoj i sigurnosnoj politici. U sklopu treće osnove, saraduju državne policije i pravosudni organi. Dvije nove osnove nijesu nadnacionalne, odnosno način saradnje među državama u novim nadležnostima Unije sličan je klasičnoj saradnji na nivou međunarodnih odnosa - odlučuje se jednoglasno, a sprovođenje usvojenih odluka zavisi od članica

Trojaka struktura EU se zadržala do danas, uprkos kasnijim izmjenama [Ugovora iz Maastrichta](#): [Ugovorom iz Amsterdama 1999](#), i

Ugovorom iz Nice 2003. Novu etapu u razvoju evropske integracije obilježiće Ustavni ugovor, čije usvajanje je u toku. Bude li usvojen, EU će izgubiti trojaku strukturu, ali će zadržati različitu prirodu ovlašćenja koje su joj države dodijelile.

Osim širenja ovlašćenja, vremenom se širilo i članstvo Evropske unije. Integraciju je započelo šest evropskih država: Belgija, Francuska, Italija, Luksemburg, Holandija i Njemačka koje su najprije osnovale Evropsku zajednicu za uglj i čelik, a zatim Euratom i Evropsku ekonomsku zajednicu. Godine 1973. pridružile su im se Danska, Irska i Velika Britanija. Grčka postaje članicom 1981., a Portugalija i Španija 1986. Do četvrtog proširenja došlo je 1995. kada su članice EU postale Austrija, Finska i Švedska.

Najveće, i vjerovatno istorijsko, proširenje ostvareno je 2004. godine. U Uniju je ušlo čak deset novih država, među njima osam bivših komunističkih država. Članice su postale: Kipar, Češka, Estonija, Latvija, Litvanija, Mađarska, Malta, Poljska, Slovačka i Slovenija. Širenje članstva EU time nije završeno, a budući da je EU otvorena za članstvo svim evropskim državama koje poštuju evropske vrijednosti - slobodu, demokratiju, poštovanje ljudskih prava i temeljnih sloboda, te vladavinu prava - mogu se očekivati i nove prijave za članstvo.

Status država kandidatkinja imaju četiri države: Bugarska, Rumunija, Hrvatska i Turska.

Ostale evropske države van EU su: Albanija, Andora, Bjelorusija, Bosna i Hercegovina, Island, Lihtenštajn, Makedonija, Moldavija, Norveška, Rusija, Srbija i Crna Gora, Švajcarska i Ukrajina.

Članstvo Evropske Unije širilo se upravo zbog toga što je Unija uspješno ostvarivala postavljene ciljeve integracije, i pri tome, kako to garantuje i Osnivački ugovor, poštovala zasebne identitete članica.

Za uspjeh evropske integracije uveliko su zaslužne institucije osnovane na evropskom nivou. Političku funkciju, od osmišljavanja politika do njihovog pretakanja u pravno obavezujuće norme, imaju tri institucije: Evropska komisija, Savjet ministara i Evropski parlament. Uz njih, sve važniji politički pokretač integracije postaje Evropski Savjet, tijelo sastavljeno od predstavnika država članica na najvišem nivou, tj. u sastavu vođa država i vlada.

Sprovođenje prava i ujednačenost njegove primjene nadzire Evropski sud, institucija koja je uveliko zaslužna i za pretvaranje Evropske Unije iz međunarodne organizacije klasičnog tipa u nadnacionalnu zajednicu država. Institucije EU obavljaju svoju regulatornu funkciju u sklopu ovlašćenja što su ih dodijelili Uniji Osnivačkim ugovorom. Ovlašćenja, dakle, pripadaju državama članicama, a prenose se na zajednički nivo temeljnim aktom kojim se Unija osniva. U područjima prenesenih ovlašćenja države članice svoju suverenost više ne ostvaruju

samostalno, već zajednički s drugim učesnicima evropske integracije. Upravo se iz tog razloga, u današnjem sve povezanim svijetu model saradnje koji se razvio u sklopu Evropske Unije, pokazao idealnim sredstvom postizanja mira, stabilnosti i ekonomskog napretka.

Ženska ljudska prava: istorija zakonske regulative

UNIVERZALNI SISTEM LJUDSKIH PRAVA (OUN)

- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (1948),
- Konvencija o političkim pravima žena (1952),
- Međunarodni sporazum o građanskim i političkim pravima (1966),
- Međunarodni sporazum o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966),
- Deklaracija o eliminaciji svih oblika diskriminacije prema ženama (1967).
- Deklaracija o zaštiti žena i djece u slučaju opasnosti i oružanom sukobu (1974),
- Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (1979) CEDAW,
- Deklaracija o eliminaciji zlostavljanja žena (1993),
- Pekinška deklaracija i plan akcije (1995),
- Univerzalna deklaracija o demokratiji (1997),
- Opcioni protokol Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama (1999).

Pravni akti Evropske unije koje se odnose na ravnopravnost polova i jednak tretman žena i muškaraca

- **Direktiva Savjeta 75/117/EEC** od 10. februara 1975 o ujednačavanju propisa država članica koji se odnose na primjenu principa jednakih zarada za muškarce i žene (Council Directive 75/117/EEC of 10 February 1975 on the approximation of the laws of the Member States relating to the application of the principle of equal pay for men and women) (OJ L 45, 19.2.1975, p. 19)
- **Direktiva Savjeta 76/207/EEC** od 9. februara 1976. o primjeni principa jednakog tretmana za muškarce i žene u odnosu na dostupnost zaposlenja, profesionalnu obuku, napredovanje na radnom mjestu i na uslove rada (Council Directive 76/207/EEC of 9 February 1976 on the implementation of the principle of equal treatment for men and women as regards access to employment, vocational training and promotion, and working conditions) (OJ L 39, 14.2.1976, p. 40).
- **Direktiva Savjeta 79/7** od 19. decembra 1978. o progresivnoj primjeni principa jednakog tretmana za muškarce i žene u oblasti socijalne zaštite (Council Directive 79/7/EEC of 19 December 1978 on the progressive implementation of the principle of equal treatment for men and women in matters of social security) (OJ L 6, 10.1.1979, p. 24).

- **Direktiva Savjeta 86/378/EEC** od 24. jula 1986 o primjeni principa jednakog tretmana za muškarce i žene u sistemu socijalnog osiguranja za zaposlene (Council Directive 86/378/EEC of 24 July 1986 on the implementation of the principle of equal treatment for men and women in occupational social security schemes) (OJ L 225, 12.8.1986, p. 40).
- **Direktiva Savjeta 86/613/EEC** od 11. decembra 1986. o primjeni principa jednakog tretmana žena i muškaraca koji su uključeni u neke aktivnosti, kao što je poljoprivreda, na lica koja samostalno obavljaju djelatnost, kao i na zaštitu samozaposlenih žena tokom trudnoće i materinstva (Council Directive 86/613/EEC of 11 December 1986 on the application of the principle of equal treatment between men and women engaged in an activity, including agriculture, in a self-employed capacity, and on the protection of self-employed women during pregnancy and motherhood) (OJ L 359, 19.12.1986, p. 56).
- **Direktiva Savjeta 92/85/EEC** od 19. oktobra 1992. o uvođenju mjera kojima se podstiče unaprjeđenje sigurnosti i zdravstvene zaštite na radu trudnih radnica i radnica koje su se nedavno porodile ili su na porodijskom odsustvu (Council Directive 92/85/EEC of 19 October 1992 on the introduction of measures to encourage improvements in the safety and health at work of pregnant workers and workers who have recently given birth or are breastfeeding) (OJ L 348, 28.11.1992, p. 1).
- **Direktive Savjeta 96/34/EEC** o odustvu radi brige o djetetu (Council Directive 96/34/EEC of 3. June 1996. on the framework agreement on parental leave)
- **Odluka Savjeta 95/593/EC** od 22. decembra 1995. o srednjoročnom akcionom programu Zajednice o jednakim mogućnostima za žene i muškarce (Council Decision 95/593/EC of 22 December 1995 on a medium-term Community action programme on equal opportunities for men and women (1996-2000)) (OJ L 335, 30.12.1995, p. 37).
- **Preporuka Savjeta 84/635/EEC** od 13. decembra 1984. o promociji pozitivne akcije za žene (Council recommendation 84/635/EEC of 13 December 1984 on the promotion of positive action for women) (OJ L 331, 19.12.1984, p. 34).
- **Preporuka Savjeta 92/241/EEC** od 31. marta 1992. o njegovanju djece (Council recommendation 92/241/EEC of 31 March 1992 on child care) (OJ L 123, 8.5.1992, p. 16).
- **Rezolucija Savjeta od 12. jula 1982.** o promociji jednakih mogućnosti za žene (Council resolution of 12 July 1982 on the promotion of equal opportunities for women) (OJ C 186, 21.7.1982, p. 3).
- **Rezolucija Savjeta od 7 juna 1984.** o akciji usmjerenoj na borbu protiv nezaposlenosti žena (Council resolution of 7 June 1984 on action to combat unemployment amongst women) (OJ C 161, 21.6.1984, p. 4).
- **Rezolucija Savjeta i ministara obrazovanja, koji se sastaju u Savjetu,** od 3. juna 1985. koja sadrži akcioni program o jednakim

moogućnostima za djevojčice i dječake u obrazovanju (Resolution of the Council and the Ministers for Education, meeting within the Council, of 3 June 1985 containing an action programme on equal opportunities for girls and boys in education) (OJ C 166, 5.7.1985, p. 1).

- **Druga rezolucija Savjeta od 24. jula 1986.** o promociji jednakih mogućnosti za žene (Second Council resolution of 24 July 1986 on the promotion of equal opportunities for women) (OJ C 203, 12.8.1986, p. 2).
- **Rezolucija Savjeta od 16. decembra 1988.** o reintegraciji i kasnijoj integraciji žena u profesionalni život (Council resolution of 16 December 1988 on the reintegration and late integration of women into working life) (OJ C 333, 28.12.1988, p. 1).
- Rezolucija Savjeta od 29. maja 1990. o zaštiti dostojanstva žena i muškaraca na radu (Council resolution of 29 May 1990 on the protection of the dignity of women and men at work) (OJ C 157, 27.6.1990, p. 3).
- **Rezolucija Savjeta od 21. maja 1991.** o trećem srednjeročnom akcionom programu Zajednice o jednakim mogućnostima za žene i muškarce (Council resolution of 21 May 1991 on the third medium-term Community action programme on equal opportunities for women and men (1991-1995)) (OJ C 142, 31.5.1991, p. 1).
- **Rezolucija Savjeta od 22. juna 1994.** o promociji jednakih mogućnosti za žene i muškarce kroz akciju Evropskih strukturalnih fondova (Council resolution of 22 June 1994 on the promotion of equal opportunities for women and men through action by the European Structural Funds) (OJ C 231, 20.8.1994, p. 1).
- **Rezolucija Savjeta i predstavnika vlada država članica, koji se sastaju u Savjetu, od 6. decembra 1994.** o jednakom učešću žena u strategiji ekonomskog rasta koja omogućava zaposlenje u Evropskoj Uniji (Resolution of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, of 6 December 1994 on equal participation by women in an employment-intensive economic growth strategy within the European Union) (OJ C 368, 23.12.1994, p. 3).
- **Rezolucija Savjeta od 27. marta 1995.** o ujednačenom učešću žena i muškaraca u procesu donošenja odluka (Council resolution of 27 March 1995 on the balanced participation of women and men in decision-making) (OJ C 168, 4.7.1995, p. 3).

Pregled najznačajnijih akata EU koji se odnose na ravnopravnost polova

Među pravnim aktima Evropske Unije izdvajaju se četiri posebno važne oblasti koje regulišu ravnopravnost polova:

1. Jednaka zarada za rad jednake vrijednosti

2. Posebna zaštita trudnih radnica, materinstva i roditeljskog odsustva (odsustvo radi brige o djetetu)
3. Afirmativna akcija
4. Ujednačeno učešće žena i muškaraca u procesima donošenja odluka

1. Jednaka zarada za rad jednake vrijednosti

Sporazumom iz Rima 1957. uveden je **princip jednake zarade za muškarce i žene za rad jednake vrijednosti**. Istovremeno, donošenjem ovog sporazuma otvorena je serija sledećih pitanja: tradicionalna podjela zanimanja među muškarcima i ženama, nedostatak odgovarajućih kvalifikacija i obrazovanja žena, kao i pitanje različitih implikacija koje se odnose na ekonomsku politiku.

Direktiva Savjeta 75/117/EEC od 10. februara 1975. o prilagođavanju zakona zemalja članica u primjeni principa jednake zarade za muškarce i žene odnosi se na jednaku zaradu za rad jednake vrijednosti, eliminaciju svake diskriminacije zasnovane na polu sa osvrtom na sve oblike i uslove nagrađivanja.

Posebno tamo gdje sistem klasifikacije poslova određuje zaradu, ona mora biti zasnovana na istim kriterijumima za muškarce i žene i isključivati svaki oblik diskriminacije zasnovane na polu. Direktiva se ne odnosi samo na zakonsku regulativu, proceduru i administrativne propise, već i na kolektivne ugovore, povećanje zarada, sporazume o zaradama i individualne ugovore zaposlenih. Princip jednakih zarada je obavezan ne samo za državni, već i za privatni sektor.

Pored ove direktive koja se direktno odnosi na princip jednake zarade, postoje i direktive koje se odnose na ravnopravnost polova i posredno određuju princip jednake zarade.

Direktiva Savjeta 76/207/EEC od 9. februara 1976. o primjeni principa jednakog tretmana za žene i muškarce u odnosu na dostupnost zaposlenja, profesionalne obuke i napredovanja na radnom mjestu, na uslove rada. – Na osnovu statistike, dolazi se do zaključka da su žene manje plaćene od muškaraca. Razlozi za to nalaze se između ostalog i u tome što postoji sistematska diskriminacija žena na tržištu rada, odsustvo žena na dobro plaćenim radnim mjestima i u prestižnim profesijama i procesima donošenja odluka.

Direktiva se odnosi na sve uslove rada, uključujući i kriterijum odabira i dostupnosti svih poslova ili pozicija, bez obzira na oblast ili granu aktivnosti, i na sve nivoe poslovne hijerarhije.

Direktiva Savjeta 79/7/EEC od 19. decembra 1979. o jednakom tretmanu muškaraca i žena u oblasti socijalne zaštite – odnosi se na ukupnu radnu populaciju, uključujući i samozaposlene osobe, radnike i

samozaposlene radnike čija je poslovna aktivnost prekinuta bolešću, nesrećom ili nevoljnom nezaposlenošću ili osobe koje traže zaposlenje, kao i penzionisane radnike ili radnike u invalidskoj penziji.

Direktiva Savjeta 86/378/EEC o sprovođenju principa jednakog tretmana za žene i muškarce u sistemu socijalnog sistema za zaposlene, obezbjeđuje određena prava i naknade članovima porodice zaposlenog u kategorijama koje su sadržane u Direktivi 79/7/EEC.

2. Posebna zaštita za trudne radnice, materinstvo i roditeljsko odsustvo (odsustvo radi brige o djetetu)

Ove direktive regulišu pravo žene na rađanje i pravo na rad, eliminišući i sprečavajući diskriminaciju žena i roditelja.

Direktiva Savjeta 86/613/EEC od 11. decembra 1986. o jednakom tretmanu žena i muškaraca koji su uključeni u neku aktivnost, kao što je poljoprivreda, lica koja samostalno obavljaju djelatnost, kao o zaštiti samozaposlenih žena tokom trudnoće i materinstva garantuje princip jednakog tretmana. Njome su zagaranтовana sva prava u oblasti socijalne zaštite suprugama samozaposlenih radnika, onih koje obavljaju neku aktivnost u bilo kojoj vrsti posla za vrijeme trudnoće ili materinstva, kao i onim ženama koje nemaju formalno-pravni status zaposlenih lica.

Direktiva Savjeta 92/85/EEC od 19. oktobra 1992. o uvođenju mjera kojima se podstiče unapređenje sigurnosti i zdravstvene zaštite na radu trudnih radnica i radnica koje su se nedavno porodile ili su na porodijskom odsustvu, reguliše sledeća prava:

- Pravo trudnih radnica, radnica koje su se nedavno porodile ili koje su na porodijskom odsustvu da budu izuzete iz posla koji se može smatrati opasnim – pravo posebne zaštite na radu;
- Pravo da uživaju sva prava koja su zagaranтовana ugovorom o radu, uključujuću i pravo na ostvarivanje zarade i/ili pravo da dobijaju odgovarajuću nadoknadu – pravo jednakog tretmana.

Uslov za pozivanje na ova prava je da se poslodavac obavijesti o trudnoći u odgovarajućem vremenskom periodu. Direktiva predviđa najmanje 14 nedelja odsustva radi brige o djetetu, dok su zabrane skraćanja ovog vremenskog perioda garantovane nacionalnim zakonodavstvom, koje bi trebalo da je u skladu sa zakonodavstvom EU.

Cilj **Direktive Savjeta 96/34/EEC o roditeljskom odsustvu/odustvu radi brige o djetetu** je da reguliše minimum uslova za roditeljsko odsustvo iz porodičnih razloga. Ono što Direktiva posebno reguliše jeste uspostavljanje mjera kojima se omogućava ženama i muškarcima da usklade svoje profesionalne i porodične obaveze.

Direktiva o roditeljskom odsustvu garantuje i zaposlenim ženama i zaposlenim muškarcima pravo na najmanje tri mjeseca odsustva zbog rođenja ili usvajanja djeteta (čl. 2).

Roditelji imaju pravo da se vrate na isti posao nakon odsustva radi brige o djetetu ili, ukoliko to nije moguće, na jednak ili sličan posao u skladu sa ugovorom o radu.

3. Afirmativne akcije

Ukoliko želimo da ostvarimo istinsku ravnopravnost i jednake mogućnosti za sve ljude, neophodno je da prilagodimo opštu politiku posebnim životnim okolnostima koje utiču na marginalizovane društvene grupe, uključujući i žene. Ljudi sa različitim startnim pozicijama ne mogu se tretirati na isti način, jer isti tretman neravnopravnih ljudi vodi u diskriminaciju, na isti način na koji neravnopravan tretman jednakih znači diskriminaciju.

Evropska Unija i njene institucije teže prevazilaženju društvene nejednakosti među ženama i muškarcima uvođenjem posebnih pravnih mjera.

- **Direktiva Savjeta 76/207/EEC** od 9. februara 1976. izražava potrebu za ostvarenjem potpune ravnopravnosti žena i muškaraca, sadržeći takođe i koncept jednakog tretmana za žene i muškarce, koji se odnosi na dostupnost zaposlenja, profesionalne obuke i napredovanja na radnom mjestu, kao i na uslove rada. Ova Direktiva zabranjuje bilo kakav oblik direktne ili indirektno diskriminacije na osnovu pola, odnoseći se posebno na bračno ili porodično stanje kao najčešće uslove za diskriminaciju (čl. 2). Direktiva istovremeno navodi i izuzetke od ovog pravila, definišući kriterijume kojima se dozvoljava diskriminacija, odnosno nejednak tretman žena i muškaraca. Opravdana diskriminacija je dozvoljena u sledećim slučajevima:
  1. Direktiva dozvoljava državama članicama da iz ove oblasti isključe one profesionalne aktivnosti, i tamo gdje je neophodno, obuke, kod kojih se zbog prirode posla ili konteksta u kom se nalaze, pripadnost radnika određenom polu smatra odlučujućim za obavljanje tog posla.
  2. Dozvoljene su mjere kojima se vrši zaštita žena, naročito ako se radi o trudnoći ili porodijskom odsustvu.
  3. Mjere kojima se promovišu jednake mogućnosti za žene i muškarce, posebno otklanjanjem postojećih nejednakosti koje se odnose na mogućnosti za žene, kao što su dostupnost zaposlenja, profesionalna obuka, uslovi rada i dr.

Savjet je takođe usvojio odluke, rezolucije i preporuke o akcionim programima kojima se želi ostvariti politika jednakih mogućnosti za žene i muškarce i ravnopravnost među polovima. Njihovi ciljevi su:

- Promocija sprovođenja politike jednakih mogućnosti za žene i muškarce (gender mainstreaming);

- Angažovanje svih učesnika u društvenom i ekonomskom životu u pogledu ostvarenja ravnopravnosti među polovima;
- Unapređenje jednakih mogućnosti za muškarce i žene u ekonomskim promjenama, posebno u oblastima obrazovanja, profesionalnog usavršavanja i tržišta rada;
- Usklađivanje profesionalnog i porodičnog života muškaraca i žena;
- Unapređenje ujednačenog učešća žena u procesima donošenja odluka

4. Ujednačeno učešće žena i muškaraca u procesima donošenja odluka

Ujednačeno učešće žena i muškaraca u procesima donošenja odluka predstavlja osnovnu potrebu demokratije i pozitivan napredak za društvo, jer time odluke uzimaju u obzir potrebe i interese cjelokupne populacije.

Rezolucijom Savjeta (95/C 168/02) od 27. marta 1995. definisani su ciljevi EU u pogledu ujednačenog učešća žena i muškaraca u procesima donošenja odluka. Kao svoje ciljeve Savet je potvrdio:

1. cilj ujednačenog učešća žena u procesima donošenja odluka i podjela zaduženja između muškaraca i žena u svakoj sferi života čini važan uslov za ravnopravnost među polovima;
2. neophodno je načiniti napore kako bi se unijele promjene u strukture i stavove koji predstavljaju osnov za stvarnu ravnopravnost muškaraca i žena u pristupu pozicijama na kojima se donose odluke u političkoj, ekonomskoj, društvenoj i kulturnoj oblasti;

Ovom Rezolucijom Savjet je pozvao države članice da, kao svoj prioritetni cilj, promovišu ujednačeno učešće žena i muškaraca u procesima donošenja odluka u kontekstu njihove prakse, koja se odnosi na jednake mogućnosti za žene i muškarce i da unesu ovaj cilj u programe svojih vlada. Isto tako, zemlje članice se pozivaju da usvoje opštu strategiju za unapređenje ujednačenog učešća žena i muškaraca u procesima donošenja odluka, koja obuhvata širok spektar mjera, i uzmu u obzir mogućnosti i najbolje metode primijenjene u različitim državama članicama.

Preporukom Savjeta od 2. decembra 1996. o ujednačenom učešću žena i muškaraca u procesima donošenja odluka, preporučuje se državama članicama da:

- senzibiliju sve one koji su uključeni u obrazovanje i obučavanje u vezi sa značajem predstave o ulozi žena u društvu, koja je lišena predrasuda i diskriminišućih stereotipa, izvrše ravnomjerniju podjelu profesionalnih, domaćih ili društvenih obaveza između muškaraca i

žena i ujednačenije učešće žena i muškaraca u procesima donošenja odluka;

- da podstiču djevojčice i žene da učestvuju i izraze se u obrazovnim aktivnostima i obukama aktivno i potpuno isto kao i dječaci i muškarci;
- da podstiču i podržavaju napore udruženja i organizacija koje promovišu pristup žena procesima donošenja odluka;
- da podstiču i podržavaju napore društvenih partnera da promovišu ujednačeno učešće žena i muškaraca u svojim aktivnostima;
- da osmisle, lansiraju i promovišu javne kampanje koje će senzibilisati javno mnjenje u pogledu korisnosti i prednosti za društvo u cjelini koje donosi ujednačeno učešće žena i muškaraca u donošenju odluka.

Savjet preporučuje državama članicama:

- da promovišu i unapređuju statističke priloge i publikacije koji obezbjeđuju sliku koliko je žena i muškaraca zastupljeno na svim nivoima na kojima se donose odluke;
- da podržavaju, razvijaju i ohrabruju kvantativne i kvalitativne studije o zakonskim, društvenim i kulturnim preprekama koje stoje na putu pristupu svih osoba bez obzira na pol, procesima donošenja odluka;
- da podržavaju i ohrabruju inicijative koje stvaraju primjere dobre prakse u različitim oblastima procesa donošenja odluka.
- da promovišu ujednačenije učešće žena i muškaraca na svim nivoima vlasti;
- da se staraju, obezbijede ili razvijaju set doslednih mjera koje podstiču jednake mogućnosti u javnom sektoru;
- da podstiču privatni sektor da poveća prisustvo žena na svim nivoima donošenja odluka, naročito usvajanjem planova o ravnopravnosti i programima pozitivne akcije;

Uprkos različitim naporima i rezultatima u mnogim državama članicama i evropskim institucijama, Komisija Evropske Unije je u svom izvještaju zaključila da još uvijek nije došlo do značajnih promjena u vezi s nedovoljnom zastupljenošću žena na mjestima na kojima se donose odluke.

Napori i rezultati u sprovođenju ove Preporuke variraju značajno u državama članicama Evropske Unije i evropskim institucijama. S obzirom da Preporuka nije definisala pojam "ujednačenog učešća", državama članicama je ostavljen izbor da same utvrđuju koji se procenat žena u tijelima za donošenje odluka smatra "ujednačenim". Dok su Skandinavske zemlje i Velika Britanija utvrdile 50% učešća, većina zemalja smatra stopu učešća od najmanje 30% manje zastupljenog pola neophodnom, kako bi se obrazovala kritična masa u kojoj žene i muškarci mogu da ostvare bilo kakav stvaran uticaj.

Suštinski napredak u učešću žena ostvaren je u zemljama sa dugogodišnjom tradicijom politike jednakih mogućnosti, kao što su Švedska i Finska sa učešćem od 52,6% i 44,4% žena u vladama za svaku ponaosob.

22. oktobra 1999. godine Savjet je na osnovu Pekinške deklaracije usvojio **devet indikatora na osnovu kojih se utvrđuje napredak u unaprjeđenju ujednačenog učešća žena u oblastima donošenja odluka:**

1. Učešće žena u višim/nizim domovima nacionalnih/federalnih parlamenata država članica i u Evropskom parlamentu.
2. Učešće žena u regionalnim parlamentima država članica, tamo gdje postoje;
3. Učešće žena u opštinskim vijećima država članica;
4. Politike koje promovišu rodnu ravnotežu na političkim izborima;
5. Učešće žena u nacionalnim/federalnim vladama i učešće žena u Evropskom parlamentu.
6. Broj žena i muškaraca viših/nizih ministara u različitim oblastima djelovanja (portfelji/ministarstva) nacionalnih/federalnih vlada država članica;
7. Učešće žena na najvišim pozicijama različitih službi;
8. Učešće žena na najvišim položajima u različitim oblastima djelovanja javnih službi;
9. Učešće žena sudija u vrhovnim sudovima i prvostepenim sudovima država članica.

ZAKONI O RAVNOPRAVNOSTI POLOVA U REGIONU JUGOISTOČNE EVROPE

- Rumunija – Uredba o prevenciji i sankcionisanju svih oblika diskriminacije (2000)
- Bosna i Hercegovina – Zakon o ravnopravnosti polova (2003)
- Hrvatska – Zakon o ravnopravnosti spolova (2003)
- Albanija – Zakon protiv diskriminacije (2004)
- Bugarska – Zakon protiv nasilja nad ženama (2005)

ZAKONI O RAVNOPRAVNOSTI POLOVA U ZEMLJAMA ČLANICAMA EVROPSKE UNIJE

- Velika Britanija – Zakon o polnoj diskriminaciji (1975)
- Njemačka – Zakon o uspostavljanju jednakosti žena i muškaraca (1994)
- Litvanija – Zakon o ravnopravnosti žena i muškaraca (1998)
- Irska – Zakon o jednakosti u radnim odnosima (1998)
- Danska – Zakon o jednakom tretmanu žena i muškaraca (1998)

- Slovenija – Zakon o jednakim mogućnostima za žene i muškarce (2002)
- Mađarska – Zakon o jednakom tretmanu i unaprjeđivanju jednakih šansi (2003)
- Slovačka – Zakon o zaštiti od diskriminacije (2004)

Gender mainstreaming u EU

Definicija: Uključivanje istih mogućnosti za žene i muškarce u sve zakone i aktivnosti Zajednice

Pravna osnova: Član 2 Direktive Savjeta Evrope: «Promocija jednakosti između žena i muškaraca je zadatak EZ»

Član 3 Direktive SE: «Zajednica ima za cilj da kroz sve aktivnosti eliminiše neravnopravnost i promoviše ravnopravnost između muškaraca i žena»

Član 23(1) Poglavlja o osnovnim Pravima u EU:»Ravnopravnost između žena i muškaraca mora biti osigurana u svim oblastima, uključujući zapošljavanje, rad i plate»

Metod Odbora:

Dvostuki pristup: gender mainstreaming + specifične akcije

Rodni pristup & uvjerenje, stabilnost

Mobilisanje svih servisa Odbora

Odgovornost vođenja

Obuka i podizanje stepena svijesti među ključnim osobama

Nadgledanje, signaliziranje i prikupljanje podataka i sprovođenje rodne statistike

Strukture

Grupa članova/ica za Iste Mogućnosti, Međugrupniservis za rodnu ravnopravnost, Savjetni Odbor za Jednake Mogućnosti za žene i muškarce

Struktura Evropske Unije po pitanju rodne ravnopravnosti:

1. Odbor za Jednake Mogućnosti

Ustanovljen 1995. godine, sadašnji Odbor je redefinisao je svoje ciljeve i obnovio članstvo u Septembru 1999.

Zadaci su:

-Osigurati koherentne akcije Odbora na polju jednakih mogućnosti u i izvan EU

-Osigurati da rodna dimenzija bude preduzeta u skladu sa svim važećim zakonima i akcijama, u skladu sa članom 3.2 evropskog Odbora za Gender Mainstreaming

Članovi su: Predsjednik, Podpredsjednica, stalni članovi/ce, a članstvo je otvorene za sve ostale iz Odbora

Glavna dostignuća/teme su:

-Grupa ima glavnu ulogu u inciranju strategija i akcija u procesu Jednakih Mogućnosti

-Osigurava koordinaciju između uključenih resora i procesa nadgledanja napretka koji je učinjen u implementaciji Strategije za rodnu ravnopravnost, a ako je potrebno daje preporuke

-jednom godišnje Grupa ima zajednički sastanak sa predstavnicima Evropskog Parlamenta, Savjeta Predsjednika, Savjetnog Odbora za Jednake Mogućnosti i Evropskog Ženskog Lobija

Od Septembra 1999 Grupa obraća posebnu pažnju na promovisanje Jednakih Mogućnosti u zemljama kandidatkinjama, prevenira trafiking ljudskih bića i zagovara Jednake Mogućnosti u okviru unutrašnje reforme Odbora

2. Savjetni Odbor za rodnu ravnopravnost

3. Međuservisna Grupa za rodnu ravnopravnost

4. Odbor za implementaciju programa koji su u vezi sa Strategijom Mreže za Rodnu ravnopravnost(2001-2005)

Rodni balans u donošenju odluka podrazumijeva:

- Pomirenje posla i porodičnog života
- Razvoj saradnje
- Žene i nauka
- Nasilje i seksualna eksploatacija
- Obrazovanje i obuka
- Jednake plate
- Zaposlenost i tržište rada
- Strukturalni fondovi
- Proces socijalnog uključivanja
- Ljudska prava i višestruka diskriminacija
- Sprovođenje Pekinške Deklaracije
- Uticaj poreza/beneficija na ženski rad

Strategija mreže za rodnu ravnopravnost 2001-2005

Strategija:

- Mrežna strategija rodne ravnopravnosti kojom se obuhvataju svi zakoni i programi podrške strategiji
- pomoć i komplementarnost

Ciljevi

- Promovisanje Rodne Ravnopravnosti u Ekonomskom životu
- Promovisanje Jednakog učešća i Predstavljanja
- Promovisanje Jednakog Pristupa i Punog Uključenja Socijalnih Prava za Žene i Muškarce
- Promovisanje Rodne Ravnopravnosti u Građanskom Životu
- Promovisanje Promjena Rodnih Uloga i Stereotipa

Instrumenti i mehanizmi

- Jačanje saradnje sa EU nacionalnim autoritetima za rodnu ravnopravnost i koordinacija aktivnosti
- Jačanje struktura Odbora
- Jačanje saradnje među institucijama Zajednice

- Ojačavanje partnerstva
- Uspostavljanje indikatora i vidljivih znakova
- Osiguravanje informacija, izvještavanja i evaluacije

Svrha pomenutog seta ideja koje je postavio Odbor za postizanje rodne ravnopravnosti je da ustanovi raspored aktivnosti u okviru kojih sve aktivnosti Zajednice mogu doprinijeti postizanju cilja-eliminacija neravnopravnosti i promovisanju ravnopravnosti između muškaraca i žena, kao što nalaže Član 3(2) Ugovora.

Da bi pripremila ovo Obavještenje, Komisija je, tokom proteklih godina, analizirala sledeće ključne aspekte zakona na nivou zajednice u ovoj oblasti:

- Zakon *acquis* u oblasti jednakih mogućnosti i relevantne zakonske slučajeve u Evropskom Sudu Pravde
- Posvećenost Zajednice i praćenje Platforme za akciju usvojene na IV UN Svjetskoj Konferenciji Žena u Pekingu 1995.
- Implementacija prošlih Programa Zajednice koji se tiču jednakih mogućnosti, posebno, srednjoročne akcijske programe od 1996.-2000., koji zagovaraju strategiju *gender mainstreaming-a*
- Doprinos Strukturalnih fondova ravnopravnosti za proteklih 10 godina kroz specifične akcije. Posebno NOW inicijative i nove zakone(2000.-2006.), kao i korisno učešće u Evropskoj Strategiji Zapošljavanja od 1997.
- Inicijative na polju spoljnih poslova, politike razvojne saradnje kao i promovisanje i zaštita ženskih ljudskih prava
- nove ideje u Evropskom Parlamentu i Savjetu
- Jačanje pokrića za Ugovor iz Amsterdama koji se tiče ravnopravnosti žena i muškaraca (Član 2, Član 3, Član 13 i član 141, potpisanih u Amsterdamu 1997.)

Rodna ravnopravnost danas: ka demokratiji koja uključuje sve (inkluzivnoj)

Demokratija je osnovna vrijednost u Evropskoj Uniji, državama članicama, kao i državama kandidatkinjama. To je i ključni dio politike spoljnog razvoja u Uniji. Njeno puno ispunjenje, zahtijeva učešće svih građana i građanki spremnih da učestvuju i budu ravnopravno predstavljeni u ekonomiji, u procesu donošenja odluka, socijalnom, kulturnom i građanskom životu.

EU ima dugoročnu posvećenost zagovaranju rodne ravnopravnosti, vrijednost koja je ustanovljena Ugovorom od 1957. godine. U Zajednici prava osiguravaju da su žene i muškarci isti pred zakonom. Promocija rodne ravnopravnosti je važan element u spoljnim poslovima EU, kao i politici razvoja saradnje, naročito, zagovaranju i zaštiti ženskih ljudskih prava kao integralnog dijela EU politike ljudskih prava u zemljama trećeg svijeta. Jednak zakonski tretman je ustanovljen kao integralni dio ***acquis communautaire*** koje države kada apliciraju za pristup u članstvo EU, moraju da poštuju.

Značajan doprinos je učinjen zahvaljujući situaciji u kojoj se nalaze žene u državama članicama, ali rodna ravnopravnost u svakodnevnom životu je još uvijek uslovljena činjenicom da žene i muškarci ne uživaju ista prava u praksi. Postojanje nereprezentativnosti žena u političkom životu i nasilje nad ženama, pokazuju postojanje strukturalne, sistemske neravnopravnosti žena.

Ova situacija može biti efikasno prevaziđena kroz integraciju ciljeva rodne ravnopravnosti u zakone koji imaju direktan ili indirektan uticaj na život muškaraca i žena. Ženska interesovanja, potrebe i aspiracije trebaju biti uzete u obzir i zauzeti istu važnost kao muška, u pravljenju i sprovođenju zakona. To je pristup «gender mainstreaming», usvojen od strane Komisije(1996, » Inkorporacija istih mogućnosti za žene i muškarce u zakone Zajednice i aktivnosti») koje Komisija namjerava da operacionalizuje i konsoliduje kroz predlog. Paralelno sa gender mainstreaming-om, stalno prisutna neravnopravnost zahtijeva sprovođenje **posebnih akcija** u korist žena. Predložena strategija je zasnovana na pristupu dvostukog kolosjeka.

Izveštaj o rodnoj ravnopravnosti u EU za 2005.

Izveštaj o rodnoj ravnopravnosti u EU za 2005. pokazuje napretke ali nejednakost ostaje!

Najveća nejednakost se očitava u manjim platama ženama, dok je evidentno približavanje u domenu rodne ravnopravnosti u oblastima obrazovanja i zaposlenosti.

Evropska Komisija je objavila najnoviji izvještaj o jednakosti između žena i muškaraca, koji se odnosi na vrlo bitno pitanje o ravnopravnosti na tržištu rada, dok se ne bavi drugim ključnim pitanjima kao što su osiguravanje rodne perspektive u ekonomskoj politici, trgovini ili razvojnoj politici saradnje.

U izvještaju se kaže da je jaz razlika u platama koji postoji među polovima (gender pay gap) ostao skoro nepromijenjen, dok su standardi jednake rodne zaposlenosti i obrazovanja skoro približni među polovima u EU. Izvještaj osvjetljava činjenicu da izjednačavanje rada i porodičnog života ostaje problem za mnoge žene. Tako, žene sa djecom imaju manju uposlenost nego žene bez djece, većinu kućnih poslova obavljaju i nose žene; nedostatak pristupačne brige o djeci ostaje prepreka na putu do ravnopravnosti; manje učešće žena na tržištu rada znači da će i njihove penzije biti manje nego muškarcima.

Manje učešće žena na tržištu rada znači da će njihova penzijska ovlašćenja i prava biti znatno niža nego muškarcima. I razdor razlika između starijih muškaraca i žena ostaje akutan, sa većim rizikom ka siromaštvu starijih žena nego muškaraca.

Povećanje integracije žena u ukupnu radnu snagu će povećati produktivni potencijal EU i povećati socijalnu koheziju, kao što je predviđeno Lisabonskom strategijom. EU legislativa je već postigla ravnopravan tretman, naročito kroz novu Direktivu za jednak tretman žena i muškaraca u pristupu i pružanju dobara i usluga.

Iz izvještaja evropske Komisije o spremnosti Srbije i Crne Gore za proces pregovaranja o Sporazumu za Stabilizaciju i Pridruživanje EU (stanje ženskih ljudskih prava)

"... ali je usvajanje sveobuhvatnog zakona o anti-diskriminaciji neophodno kao dodatna garancija i zaštitni mehanizam. Iako za to ne postoje zakonske prepreke, prisutnost žena u javnom životu je još uvijek mala, a praksa pokazuje da je i njihova mogućnost za zapošljavanje ograničena. Porodično nasilje je značajan problem u obje Republike. Učinjeni su naponi da se ova problematika uvrsti u porodični i krivični zakon, zajedno sa trgovinom ljudskih bića koje je ustanovljeno kao posebno krivično djelo."

Proširena Evropska unija i njen program za "širu Evropu": Kakvi su obziri prema rodnoj ravnopravnosti Izvještaj WIDE -Mendi Mekdonald

«...Na kraju tog reda su zemlje koje su poznate kao "novi susjedi" EU – one zemlje na Zapadnom Balkanu i bivšem Sovjetskom Savezu koje se sada graniče sa sve širom EU i podstiču se da usvoje vrijednosti i politike koje su usklađene sa onima iz EU – ali bez ikakve garancije pristupanja u bliskoj budućnosti.

Među zajedničkim vrijednostima za koje EU želi da ih novi i budući članovi i susjedi podstiču su: demokratija, poštovanje ljudskih prava i vladavina zakona. Ali, da li te vrijednosti uključuju rodnu ravnopravnost? Dokument Evropske komisije iz 2003. godine "Šira Evropa – susjedi: Novi okvir za odnose sa našim istočnim i južnim susjedima" ništa ne govori o tom pitanju.

Nakon rasprave i prezentacija iskristalisale su se dvije teme: razlika između deklarisanе politike i zakona, s jedne strane, i njihove implementacije, s druge strane, kao i potreba za jačanjem međunarodnog umrežavanja. Izražena je zabrinutost što se sve šira EU više bavi ekonomskim rastom i održavanjem "sigurnih" granica, nego socijalnom i rodnom pravdom za sve svoje građane, iako postoje jasni dokazi iz svih regija Evrope da je čak i prilično formalna ravnopravnost koju su uživale žene u socijalističkim režimima izbrisana usled sve veće feminizacije siromaštva i obnovljenog patrijarhata. Čak i tamo gdje postoje zakoni koji regulišu rodnu ravnopravnost- često se ne sprovode. Učesnici su nastojali da ostvare dijalog sa poslanicima EU o načinima na koji mogu da utiču na vlade u svojim zemljama s tim u vezi. Civilno društvo i nevladine organizacije bore se da sve više predočavaju program rodne

ravnopravnosti. Tu je došlo do znatnog uspjeha, ali nedovoljni resursi koče njihove napore. U tom kontekstu, pokazuje se da su međunarodno umrežavanje među NVO i ženski pokreti od neprocjenjive važnosti. Učesnici su podstakli vlade da sarađuju na isti način između sebe, ali i sa civilnim društvom.

Ove teme poslužile su kao osnova za strateške razgovore održane u četiri radne grupe, odslikane su u preporukama grupa i predstavile ih u zaključku skupa.

Preporuke za Susjedne zemlje EU na Zapadnom Balkanu

Institucijama EU:

Unaprjeđivati takav pristup razvoju koji je zasnovan na ljudskim i ženskim pravima umjesto na profitu i ekonomskom rastu i razvijati ekonomski model koji nije otvoren samo za produktivnost već i za stvaranje socijalnih vrijednosti.

Napraviti prostor u Evropskim strukturalnim fondovima (European Structural Funds) za susjedne zemlje koje nijesu u EU.

Unaprjeđivati razmjenu iskustava između država putem većeg umrežavanja civilnog društva; podržati umrežavanje adekvatnim resursima.

Obrazovati/lobirati političare radi izgradnje i implementacije legislative i instrumenata rodne ravnopravnosti.

Nacionalnim vladama:

Podržati ženske aktivnosti u regionu.

Integrirati rodnu perspektivu, potrebe i interese žena u reformama penzionog sistema, socijalne zaštite, itd.

Napraviti rodnu analizu ekonomskih politika.

Napraviti prostora za socijalnu ekonomiju koja reaguje na rodna pitanja.

Ima onih koji smatraju da nije sve sjajno u EU što se tiče rodne ravnopravnosti

Žene i Evropska ustavna povelja

Attac je jedna od najvećih alterglobalističkih organizacija, inicijator i organizator Svjetskog socijalnog foruma koja tijesno sarađuje sa svim naprednim pokretima i organizacijama u svijetu. Baveći se analizom Evropske ustavne povelje iz perspektive položaja žena, dale su komentare i pokrenule inicijative na Predlog povelje, koje je sačinila grupa u kojoj nije bilo nijedne žene. Taj predlog su šefovi evropskih država usvojili juna 2004. a do kraja 2005. će biti predložen na ratifikaciju u 25 zemalja članica Unije. U nekim zemljama građani/ke će se o Povelji izjašnjavati na referendumima.

Cilj analize je bio da se prije usvajanja Evropske ustavne povelje izvrši analiza odredaba te povelje koje se odnose na položaj žene i odnose

između muškaraca i žena i da ukaže na opasnosti koje sadrži ustavni dokument po prava žena i ravnopravnost polova.

"Mjesto koje će u Ustavnoj povelji biti dato ženama i principu ravnopravnosti polova je odlučujuće za izgradnju jedne drugačije, socijalne Evrope u kojoj će vrijednosti solidarnosti i kooperacije zamijeniti konkurenciju i trku za profitom. Samo socijalna Evropa u kojoj će fundamentalna prava i javne službe biti prioritetne u odnosu na jedinstveno tržište, moći će da garantuje stečena prava žena, da učini korak naprijed u poštovanju jednakosti između polova i da obezbijedi usaglašavanje propisa o pravima žena prema najvišim dostignutim standardima. Dakle, da obezbijedi harmonizaciju na više (a ne na niže) u svim zemljama članicama. Da bismo izgradili takvu Evropu neophodno je da svi, a posebno žene, kažu „Ne“ toj ustavnoj povelji."

Apel ženama i muškarcima Evrope (Inicijativa Evropske mreže Žene i moć)

"Bez garancije za osnovna prava nema budućnosti za Evropu.

Evropska ustavna povelja potvrđuje patrijarhalnu i neoliberalnu orijentaciju evropske tvorevine; ona definitivno učvršćuje potčinjenost žena koje će u još većoj mjeri biti izložene siromaštvu, nezaposlenosti, nametnutom radu sa skraćenim radnim vremenom, prekarizaciji, minimalnim ili nepostojećim penzijama, sve izraženijoj profesionalnoj diskriminaciji. Žene traže pravo na rad, sigurnost na radnom mjestu i pravične nadnice.

Evropska ustavna povelja se zalaže za neograničenu konkurenciju, smanjivanje javnih usluga koje se odnose na socijalnu zaštitu, i prenos odgovornosti na porodicu koje je do sada imala država u tom pogledu. Nama je potrebna Evropa u kojoj će se razvijati sve javne usluge, a posebno one čiji cilj je briga o ljudima. Žene zahtijevaju da socijalna i zdravstvena zaštita budu prioritetan sektor i da se preduzmu mjere kako bi realno bilo moguće pomiriti porodični i profesionalni život.

Evropska ustavna povelja predviđa plan zajedničke odbrane u saradnji sa NATO što bi imalo za posljedicu da Evropa interveniše i podržava ratove u cijelom svijetu. Ona poziva zemlje članice da više izdvajaju za vojne izdatke. Nama je potrebna demilitarizovana Evropa koja će se posvetiti „socijalnom naoružavanju“. Žene traže evropsku politiku prevencije koja odbija rat kao način rješavanja međunarodnih konflikata.

Evropska ustavna povelja priprema teren za Evropu-tvrđavu koja sprečava slobodno kretanje ljudi, koja kažnjava, isključuje i odbacuje imigrante. Žene zahtijevaju Evropu u kojoj je zagarantovano slobodno kretanje ljudi, koja u potpunosti priznaje građanska prava svim osobama koje žive na teritoriji EU i pravo na politički azil za žene žrtve seksualnog nasilja.

Evropska ustavna povelja se zalaže za bračnu zajednicu i osnivanje porodice, ali potpuno prećutkuje –osim nasilja u kući- nasilje kome su žene izložene u društvu. Pošto odbija da se u svim zemljama članicama usklade propisi o kontracepciji, abortusu i razvodu u skladu sa najnaprednijim zakonodavstvima, ova Povelja je nosilac socijalnog nazadovanja.

Žene traže pravo na slobodno raspolaganje svojim tijelom i na slobodan izbor seksualne orijentacije. One zahtijevaju da države članice priznaju nasilje muškaraca nad ženama kao problem svojih društava i da snose socijalni trošak koji to nasilje izaziva

Evropska ustavna povelja se zalaže za priznavanje evropskog religioznog nasljeđa ističući značaj dijaloga sa crkvom. Ona time doprinosi da se princip laicizma izbaci iz evropskog pravnog okvira. Žene zahtijevaju da laicizam bude zapisan kao osnovni princip u Ustavnoj povelji.

Uključivanje principa ravnopravnosti muškaraca i žena u poglavlje o „Vrijednostima Unije“ a ne u „Vrijednosti na kojima se Unija zasniva“, ne garantuje da će se to načelo sprovoditi u praksi. Osim toga, sprovođenje u praksi je oteženo i činjenicom da je za prihvatanje mjera neophodnih „da bi se borilo protiv diskriminacije na bazi vjere, pola, rase, etničkog porijekla ili seksualne orijentacije“ neophodna jednoglasnost.

Ženski zahtjevi su u srcu borbe protiv liberalne globalizacije. Upravo zato što želimo demokratsku i solidarnu Evropu mi se protivimo sadašnjem razvoju događaja. Glasati „Da“ na referendumu za usvajanje Evropske ustavne povelje bi pospješilo razvoj populističkih pokreta, vjerskog zatvaranja i ksenofobične ekstremne desnice koji su fundamentalno mizogini.

Do kraja 2005. Predlog evropske ustavne povelje koji su šefovi evropskih država usvojili juna 2004. biće predložen na ratifikaciju u 25 zemalja članica Unije.

Mobilišimo se kako bismo stvorili snažan evropski feministički pokret za odbacivanje te Povelje i radimo na stvaranju jedne drukčije Evrope, antipatrijarhalne, Evrope u kojoj se poštuju ekonomska i socijalna prava, laičke, miroljubive i antirasističke, Evrope ravnopravnih muškaraca i žena.”

Prilog 2:

Pregled učešća žena u različitim oblastima donošenja odluka u državama članicama Evropske Unije

Učešće žena u gornjim/donjim domovima nacionalnih/federalnih parlamenata	
Više od 40 %	Švedska
	Holandija
Više od 30 %	Austrija
	Belgija
	Danska
	Evropski Parlament
	Finska
	Njemačka
	Island
	Norveška
	Španija
Više od 20 %	Bugarska
	Estonija
	Latvija
	Luksemburg
	Poljska
	Portugalija
Više od 10 %	Kipar
	Češka Republika

Učešće žena u gornjim/donjim domovima nacionalnih/federalnih parlamenata	
	Francuska
	Grčka
	Irska
	Italija
	Lihtenštajn
	Litvanija
	Rumunija
	Slovačka
	Slovenija
	Ujedinjeno Kraljevstvo
Manje od 10 %	Mađarska
	Malta

Članovi Evropskog parlamenta				
Predsjednik	Žene (N)	Muškarci (N)	Žene (%)	Muškarci (%)
M	222	510	30	70

Članovi Evropske komisije				
Predsjednik	Žene (N)	Muškarci (N)	Žene (%)	Muškarci (%)
M	7	17	29	71

Žene u različitim ministarstvima					
	Osnovne funkcije	Ekonomija	Infra struktura	Socijalno-kulturalne funkcije	Ukupno
Austrija	3	0	0	3	6
Belgija	1	3	0	1	5
Bugarska	5	3	6	3	17
Kipar	0	0	0	0	0
Češka Republika	0	0	0	2	2
Njemačka	2	2	0	3	7
Danska	1	0	1	3	5
Estonija	0	1	0	0	1
Grčka	0	0	0	2	2
Španija	0	2	2	3	7
Finska	0	2	1	5	8
Francuska	6	1	0	2	9
Mađarska	1	0	0	2	3
Irska	0	1	0	2	3
Island	0	1	1	1	3
Italija	2	1	0	6	9

Žene u različitim ministarstvima					
	Osnovne funkcije	Ekonomija	Infra struktura	Socijalno-kulturalne funkcije	Ukupno
Lihtenštajn	0	:	:	1	1
Litvanija	0	1	0	1	2
Luksemburg	1	0	0	2	3
Latvija	1	0	0	3	4
Malta	1	0	0	2	3
Holandija	1	1	3	4	9
Norveška	9	4	2	5	20
Poljska	0	0	0	1	1
Portugalija	1	2	0	6	9
Rumunija	1	0	1	5	7
Švedska	7	5	2	6	20
Slovenija	0	1	0	0	1
Slovačka	2	1	0	1	4
Ujedinjeno Kraljevstvo	15	2	1	8	26

IZVORI I LITERATURA

1. Commission of the European Communities: "Report from the Commission of the Council, The European Parliament, European Economic and Social Committee and the Committee of the regions on equality between women and man, 2005" Brussels 14.02.2005
2. Commission of the European Communities: "Communication from the Commission on the preparedness of Serbia and Montenegro to negotiate a Stabilisation and Association Agreement with the European Union" Brussels, 12.04.2005.
3. http://europa.eu.int/comm/employment_social/eqq_opp/index_en.html
4. http://europa.eu.int/comm/employment_social/eqq_opp/rights_en.html#law
5. Community Framework Strategy on Gender Equality (2001-2005) ; <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/s02310.htm>
6. www.euractiv.com
7. EOWM website: www.eonet.com
8. <http://www.entereurope.hr>
9. <http://ue.eu.int>
10. www.eonet.ro/employment
11. Equal Opportunities for Women and Men: Monitoring Law and Practice in New Member States and Accession Countries of the European Union, <http://www.soros.org/initiatives/women>
12. World Economic Forum: Women's empowerment-Measuring the Global Gender Gap
13. The enlarged European union and its agenda for a "wider Europe": "What considerations for gender equality" report of WIDE hearing in European Parliament, Brussels, december 2004
14. "Zakon o ravnopravnosti polova" predlog, Republika Srbija, 2005
15. http://www.globalizacija.com./srpski/s_ror.htm#top
16. informacije sa liste CRNVO u okviru projekta "Nevladine organizacije i evropske integracije".
17. <http://www.vlada.cg.yu/vijesti>.
18. Evropski standardi za ravnopravnost polova, pripremila Maja Branković, jun 2005

Executive summary

Up to date experiences gained in the EU Member States and candidate countries clearly show that women's civil sector, particularly women nongovernmental organisations (NGOs), has a significant role, somewhere even a leading one, in highlighting the importance of the gender oriented approach in the negotiation process. EU standards on gender equality should be endorsed and applied during the association process of all candidate countries. In order to implement this process in a high quality manner in Montenegro, it appeared as necessity to conduct a research tackling readiness, capacities available and qualities of women's NGOs in Montenegro for taking over an awareness raising responsible role related to obligatory gender aspect of the overall negotiations on European Integrations as well as of EU gender equality related standards. The mentioned research also targeted competent gender equality related institutional mechanisms in Montenegro, as well as important and active NGOs which, within their scope of work, proclaim principles of equality between women and men in all segments of a society.

As the Government of Montenegro endorsed the Strategy on the European Integration Association Process and taking into account the fact that the civil society sector, particularly NGOs, needs to have a significant role in this important and long-term process, it is considered extremely important to, first of all, determine the distribution of roles and activities between women's NGOs in Montenegro according to their experience, domain of work, capacities available and willingness, so as to implement this significant process in an effective and efficient manner.

Research target subject:

What is in focus of this research is generally, to determine capacities and readiness of organisations, women's and other NGOs, as well as those of institutional mechanisms for systematic action in aim of promoting gender equality standards and necessity of ensuring conditions for inclusion of gender aspect into all segments of the negotiation process for accession of Montenegro to the European Union. In more precise terms, the research focus refers to determination of a particular position and role of women's NGOs in the negotiation process.

Research objective:

The objective of the research is to determine interest, direction and sensitivity of women's and other NGOs, as well as of institutional gender mechanisms and to explore their concrete opportunities for contributing to respect and implementation of the European standards on gender equality in practice and to ensure inclusion of the gender dimension into all aspects of the process of negotiating the accession of Montenegro to the European Union.

Research tasks:

- Systematic description of structure, domain of work, objectives, activities and plans of polled organisations and institutional mechanisms;
- To achieve indicators of needs for cooperation between different organisations and institutions, as well as perception of quality of achieved cooperation;

- To determine capacities of organisations in terms of the number of their human resources, working status, level of formal education, knowledge of foreign languages, positions and years of membership within the organisation;
- To determine at what extent (women) members are satisfied with activities of the organisation;
- To find out how (women) members see qualities and limitations of their organisations;
- To reach indicators on how polled organisations define changes and results achieved through activities carried out so far in terms of gender equality promotion;
- To determine how (women) members estimate their level of knowledge on the EU legislation and important documents proclaiming gender equality (Millennium objectives, Beijing Declaration and CEDAW);
- To obtain findings on how (women) members of the polled organisations estimate the level of activities conducted by their organisations in terms of promoting gender equality in various fields (education, health, politics, violence against women etc.);
- To determine dominant fields of activities of organisations as per estimations of the polled (women) members;
- To find out what the preferences of the polled organisations are in terms of expanding the scope of their work and/or becoming more active than up to date in certain aspects of their work;
- To determine in what manner (women) members of the polled organisations see precise ways in which their organisations would be in a position to contribute to obligatory inclusion of the gender dimension into all aspects of the negotiation process;
- To determine what kind of assistance would be of importance to organisations so as to effectively promote and ensure inclusion of the gender perspective in assimilation of Montenegro toward the European integrations.

Research methods and techniques:

The research is of a single use only, systematic – non-experimental type, and of exploring and descriptive nature.

The technique applied for data collection was a questionnaire which form was specifically designed for the needs of this research. The questionnaire is a standard one, exploring, with combined open and closed questions. It has been decided to apply a written way of collecting data and asking questions by reason of cost-effectiveness and uniformity of the technique as well as of a trustworthy professionalism of the selected sample that will provide required answers thoroughly and in a timely manner. The contact was indirect while e-mail and telephone communication was used as means of collecting data and distributing questionnaires.

Four variants of the single questionnaire were designed due to specificity of the scope of work of each of the following organisations that were subject to this research: women's NGOs, NGOs, Office for Gender Equality and Assembly Board for Gender Equality.

Timeframe:

The research was carried out during April and May 2005.

It goes without saying that these activities and those alike could be taken as an excellent example for further actions of the civil society sector in Montenegro pointed at a single goal.

This research was conducted by the four member expert team, comprised of as follows:

Ms. Srebrenka Vidjen, PhD Woman Sociologist
Ms. Aleksandra Kovačević, Woman Psychologist
Ms. Jasna Đuričić, Woman Psychologist
Ms. Itana Kovačević, Woman Psychologist

We would like to take this opportunity to thank our experts for their cooperation in this project.

Furthermore, we express our gratitude to the Open Society Institute Foundation – Montenegro branch office which provided its support to this important project.

Note: Attitudes and comments presented in this research do not have to be congruous with those of the Open Society Institute Foundation

Generalities of the research results are here below presented, reflecting achievements of the research which, having in its focus the subject in reference, has been carried out for the first time in Montenegro and which main objective has been met in a form of as follows: description and definition of readiness and capacities of women's NGOs in Montenegro so as to act in a loud and clear yet an effective way, as women promoters of stressing the importance of the gender dimension in all aspects of the negotiation process of Montenegro on its path to the European Integrations.

- **Generalities of research results** -

Montenegro shows its democratic determination to its path of development by its foreign and national policy, reforms and transformation of existing institutional solutions, as, in the same time, this Republic is developing and building new capacities (processes, relations, institutions etc.) necessary for the EU negotiation and accession process. In addition to already visible results of transformations accomplished and implemented, although in a partial manner, in certain fields within this overall and long-term process of building necessary infrastructure and entire new social relations which will legitimate justification of determination of Montenegro towards the European Integrations, there are still a lot of areas of the humankind activism which are marginalised within the above-mentioned process and therefore require more accelerated and more substantial changes to be undertaken.

(non)inclusion of the gender dimension in all phases and segments of the EU accession negotiation process singles out as extremely important and valid indicator of the essential (substantial) quality of the entire democratisation of relations in the Montenegrin society. Although a very important step ahead in the institutional democratisation of the society has been made, a process of changes and endorsement of strategic development documents includes implicitly much more, even more than the endorsed Strategy on Accession to the European Integrations. When stressing the above, what is primarily meant is that to which extent the entire civil society and particularly women's NGOs would have a respective role in the

process in reference, to at least the same extent, the process of the entire democratisation, implementation of gender sensitive laws and of the accession to the European Integrations would substantially be of higher quality while a possible formalistic approach could be downsized to minimum. Furthermore, what is taken as the initial point in highlighting the above is that the underlined should indeed represent a mutual interest and objective of both the civil society and governmental sector.

With all due respect of the overall complexity of this process, it is yet to be stressed that the process of a true political articulation of gender equality in Montenegro is being progressed in rather slow, partial and systematically insufficient manner, which results in the fact that an up-to-date traditional model of living is being changed in the very same intensity, insufficiently and far beyond the full speed. Motivation for realisation of this research so as to change existing capacities and the level of readiness of above all, women's NGOs, and to ensure necessary benchmark (in activism of women's and other NGOs, institutional mechanisms for gender equality etc.) for more intensified overall changes in accordance to the gender equality principles has been taken from the fact that democracy implies in its essence far more than declarative determination for changes, even more than the existing (inconsiderable) legislation which proclaims (but does it implement as well?) gender sensitivity.

Interests, readiness, gender sensitised approach and orientation of activism as well as actual capacities of women's and other NGOs, but also of institutional gender equality related mechanisms (Governmental Office for Gender Equality and Assembly Board for Gender Equality) observed at personal and institutional level represent basic parameters of researching a specific position and role of the above institutions in the process of upgrading consciousness of the Montenegrin society in terms of an obligatory integration of the gender aspect into the entire process of negotiating the accession of Montenegro to the European Integrations.

To what extent governmental and civil society institutions would be open and sensitive so as to meet conditions for the accession of Montenegro to the EU in all phases of this process, to respect the equal opportunity standards and to achieve the valorisation of the entire process in compliance to the gender equality principles, would much depend upon readiness and capacities of the civil society, especially of women's NGO sector in whole.

Therefore, taking into account the above-specified, **General/common conclusion** reached on the basis of the total of the results accomplished through the research, within the target group of women's and other NGOs as well as institutional mechanisms for gender equality could be defined and comprised in the following manner:

- The polled from the above-mentioned organisations/groups (19 in total) have expressed a **high level of readiness** (motivation) for directing their activism with obviously **existing but insufficiently built capacities** of both their organisation which they are members/activists of and the entire society to lobbying for implementation of the European gender sensitised standards within the **entire process of negotiation of the accession of Montenegro to the European Integrations.**

To be explicit in explanation of the general theses/conclusions presented above, the following indicators of attribution of organisations/institutions which represented the research target group can be taken as an appropriate tool:

- ❖ By taking part in this research, the majority of organisations/institutions have contributed to the fact that the taken sample has kept its representative quality while the research results have remained in their required validity.

Lack of participation of a small number of women's and other NGOs as well as the Assembly Board for Gender Equality in the phase of relevant data procession, whether manifested in a form of expression of their non-cooperation or lack of interest in the subject of this research, not only that presents a negative indication for gender trend in Montenegro which has not still been accepted as a general/common value but also expresses and keeps inappropriate "exclusivity" of individuals/organisations. It goes without saying that with all certainty it can be assumed that as long as there is such determination, particularly amongst women's NGOs and even wider, the realisation of integrating the gender equality principle based upon the European standards into all spheres of social and political actions will remain questionable. In that manner, women will even become more marginalised on the Montenegrin road towards the European Union, their activism unnoticed while their overall position will be devaluated.

- ❖ However, even apart of the above-highlighted, it is encouraging to know that a significant level of interest in this extremely important part of women's and other NGOs' as well as of the Governmental Office for Gender Equality's own engagement in promoting significance and integration of the European gender equality standards into all phases of the process of negotiating the accession of Montenegro to the European Integrations has been shown in the majority of cases.

In more precise words, what can be observed as an objective assumption is that all organisations/institutions involved in this research show wide enough diapason of their work and proclaimed objectives - women's political and economic empowerment, especially in the sphere of the decision making, lobbying for improvement of women's status in public and political life, amendment to the legal regulation in aim of recognising equal opportunities, achievement of women's economic independence, process of education aiming at development of women's self-consciousness, awareness raising in terms of women's position and role in society, elimination of all kinds of discrimination, particularly violence against women and children etc. This is what represents a realistic benchmark for their more intensified and more substantial activism in implementation of the European gender equality standards within all segments and phases of the Montenegrin negotiation process.

Notwithstanding that in the same time, this finding points at necessity of establishing a higher level of cooperativeness and well-balance between objectives of each and every organisation/institution so as to avoid possible unnecessary duplications and overlapping of activities undertaking in disfavour of entireness of the process of recognising the European gender equality standards.

- ❖ In addition to this, subjective resources of the polled organisations/institutions indicate that they are mainly determined by material i.e. project-based frameworks.

To even move forward, we can find the confirmation of this generalisation in objectively verifiable indicators of the research achievements saying that significantly less number of the polled is professionally engaged in women's and other NGOs as well as in institutional gender equality mechanisms while the majority of them is being either employed outside the NGO sector or unemployed (73.6%). Although the above data refer to the age group of so-called labour-force capable population, it implies, apart from other advantages specified in the analysis, that a part of the polled is engaged in implementation of the project assignments only in a free time while the other part sees in it a possibility for overcoming a sense of their own uselessness due to an actual unemployment. By partial focusing the analysis in reference on the human resources available within the polled organisations, it is to be stressed that this insufficiently represented professional engagement can be partially overcome by respective level of education, gained experience and knowledge of foreign languages.

Without intention to decrease the existing capacities of the polled, it should be highlighted that knowledge of foreign languages is seen as *condicio sine qua non* for activities on promoting EU gender equality standards, especially if observing this issue within the entire context of the project of the accession of Montenegro to the EU. That is why it is necessary to point at the fact that extremely high percentage of knowledge of the English language showed by the polled (84.2%) is only partially an indicator of the existence of a solid base of capacities of the polled organisations, seen as such while being "scanned" through this particular parameter. Furthermore, it should not be neglected that as per their own assessment, more than 40% of the polled either does not have any knowledge of English or possesses a very limited one, which certainly decreases all the capacities of women's and other NGOs as well as of institutional mechanisms for gender equality.

The presented findings lead to the conclusion that the improvement and increase of capacities of the organisations comprised by this research can be expected, not only by increasing the number of professionally engaged personnel with more advanced level of knowledge of foreign languages but, above all, by openness of organisations/institutions towards other organisations and individuals in realisation of joint projects. In this way, it would be possible to eliminate, at least partially, obvious confinement and low level of cooperativeness in realisation of the same or similar project assignments. Therefore, it is clear that what is highlighted above is partially dependent upon as follows: more favourable financial support, especially by the state bodies which recognise and valorise but yet insufficiently, the importance of the civil society sector; receipt of even higher level of trust given by the social community but also international donors, which, if being observed through the entirety of the capacities, means also changes within the internal structure of the organisations/institutions.

- ❖ By including series of quality control parameters, actual activity oriented readiness (motivation) of women's and other NGOs as well as of institutional mechanisms for gender equality has been measured through the assessment of their up-to-date activism so as to estimate their possible future contribution to the inclusion of the gender equality standards into the process of negotiating the accession of Montenegro to the EU. By following this kind of method, a possibility to have the research findings be remained at the level of pure superficial observation or with no possibility for generalisation has been avoided.

Although a dominant and explicitly satisfactory attitude towards the activities carried out by the organisations/institutions so far has been expressed, the research

conducted has shown that the fact that more than 40% of the polled feels only partially that kind of reported satisfaction is not an indicator that could be neglected or perhaps observed as something with no reasonable grounds or justification. It does not only refers to the fact that

«There is always something left as not having been come true but yet being longed for»

free/open answer of a (woman) interviewee

on the contrary - answers provided by the polled direct to a common conclusion that existing disproportions between invested efforts and direct activism from one side and accomplished results from the other side, have conditioned the above mentioned partial satisfaction of the polled by the achieved activism. In examining the cause of this disharmony between the planned and the realised within activism of the polled organisations/institutions, a high level of an objective approach and self-criticism of the polled has been noticed.

That is how it is possible to detect indicators of verifying both the starting point taken in a form of the initial general thesis and individual observations presented in

«lack of resources», «limited human resources capacities», «poor knowledge of foreign languages», «non-existence of gender related statistics», «lack of a strong women's network»...

free/open answers of a (women) interviewee

The expressed range of estimating qualities of their own organisations (table No 11) confirms that readiness (motivation) of the polled organisations is significantly greater than their actual capacities and resources, particularly singling out the very motivation for activism in comparison to professionalism and team work present in activities of organisations/institutions, but ranked at lower level and in an insufficient manner. What is encouraging in the assessment of the overall capacities/possibilities of women's and other NGOs as well as of institutional mechanisms for gender equality is found in attitudes of the polled expressed in relation to a gradual building of trust by the community though at local level to greater extent, which truly represents one of important preconditions for incorporating gender trend into the state level in more accelerated way than it was the case before.

- ❖ Quality of the established mutual cooperation between women's and other NGOs as well as institutional mechanisms for gender equality represents another important indicator of capacities of these organisations to contribute to integration of the EU gender equality related standards into the entirety of negotiations on the accession of Montenegro to the European Integrations by their joint activism.

If observing the overall dimension, it can be stressed that a **positive direction** of answers provided for mutual cooperation is determined as dominant, negative one is seen as negligibly small while a neutral direction of the answers given is far more present. This kind of common finding directs to the fact that the polled are more inclined not to explicitly expressing their attitudes on non-established cooperation

with others than to use the expression "mostly poor" or "very poor cooperation". In any case, neutrality of the expression given cannot be taken as favourable and may represent an expression of latent lack of trust and jealousy towards other organisations and those alike, which certainly is not contributing to strengthening of all the capacities of these organisations/institutions.

The research results offer a possibility to observe individual correlations of cooperation between organisations/institutions, which can represent a sign of the established relations between them but also an opportunity to see a consequence of various, often unsynchronised forms of activism.

Due to the fact that lack of establishing "strong women's network" has already been highlighted as a direct expression of a need to strengthen overall capacities of NGO sector, highly positive assessment provided by the polled for cooperation with women's NGOs is not a finding that can be taken as fully based upon reasonable grounds. It could rather be said that it is a consequence of nominally greater representation of women's NGOs in this particular research if being compared to other NGOs and institutional mechanisms for gender equality, which such direction of provided answers determines more as an expression of certain level of solidarity (formal or informal?) than as an actual expression of efficiently established cooperation with women's NGO Sector.

It is to be stressed that the cooperation with NGOs which are not exclusively focused on gender issues in essence of their work and activities as women's NGOs are, has been extremely highly ranked (90%) as "very" or "mostly good", with negligible level of indecisiveness in this particular assessment. It seems that this very correlation of relations towards NGOs expresses a higher level of objectiveness than it has been shown towards women's NGOs, which may be conditioned by lack of sense of competition (project target issues, human resources etc.).

While analysing cooperation with institutional mechanisms for gender equality in Montenegro, it has already been pointed at the fact that the Assembly Board for Gender Equality did not take part in this research, which may be a consequence of its own non-activity or non-motivation for such kind of researching. Nevertheless, it does not diminish the results achieved through this research but rather make them even more specific, at least at this level of analysis.

It seems that relatively short period of time in which the Governmental Office for Gender Equality has been existing and possible non-activity of the above Assembly Board has conditioned an equal frequency of the expressed indecisiveness and positive "scoring" when assessing cooperation with institutional mechanisms. If taking into account the fact that this concerns governmental institutions (Government and Assembly of Montenegro), then the specified indicator even benefits in terms of increase of its significance.

In more precise words, these very institutions/mechanisms of the governance could and should contribute to more substantial integration of the gender dimension into all phases of the process of negotiating the accession of Montenegro to the European Integrations. Activities undertaken by the Governmental Office for Gender Equality show full justification of their implementation and necessity of existence of gender related institutional mechanisms in the Montenegrin society. However, if appeared forms of formalism and declarative acceptance of the idea of gender equality, being expressed within the very act of establishment of the Assembly Board but not in its activism as well, could be eliminated at the state level from one side and recognise, from the other side, especially in terms of funding and human resources, those which express readiness and motivation for their own greater

activism, then their overall contribution to the integration of gender trend into the negotiation process could realistically be larger and more effective. When stressing this, it particularly refers to their direct activism in education/lobbying of (women) politicians for the purpose of building and implementing legislation, instruments and standards of gender equality into all phases of the negotiation process.

In these, basically positive assessments of the established cooperation between women's and other NGOs as well as institutional mechanisms for gender equality and other social institutions and organisations (courts of justice, Ministry of Interior, Centre for Social Welfare, educational institutions etc.) a realistic assumption on possibilities for overcoming existing divisions by integrating gender trend, as a joint need and objective, into activism of these organisations within the process of the accession of Montenegro to the EU has been contained.

In this very manner, it could be possible to achieve what the EU in fact, proclaims in its documents as an objective at the level of the European Community «strengthening international networking» of NGOs and women's movement. Of course, in order to accomplish the networking at the international level, the basic precondition would be to implement it first at individual, national i.e. state levels of the candidate countries, which represents one of main weaknesses of the Montenegrin women's NGO sector.

Even findings of this research clearly point at the fact that the precondition for establishing "strong women's network" not only in Montenegro but elsewhere, is in general, improvement and upgrading of **consciousness** within the civil society sector itself (institutions and population) upon a **need** for exchange of experiences, positive and negative ones, information, achieved results and lessons learnt, recognition of joint gender sensitive project assignments towards promoting the EU gender equality related standards etc.

- ❖ With expressed but yet insufficient enough level of cooperation, a spectrum of fields and level of activism by which organisations/institutions promote gender equality have been also found as indicative. It has already been stressed that variety of fields of action of these organisations can represent a solid benchmark for their promoting EU standards within the negotiation process.

In that sense, it is found justified to refer to the need for intensifying and balancing activism within certain fields which, according to the polled, have been less represented in the up-to-date work of their organisations such as women's employment, right to labour, social welfare, reproductive rights etc. In this way, it would be possible to implement more rationally and more appropriately the invested hard work and activism, which, as per given (women) interviewees' replies, have been so far much greater than the actual results accomplished.

One specific indicator referring to the "field of education" has been singled out as most interesting one - it clearly implies that the field of education appears as a sphere of the greatest activism of these organisations, not only as an up-to-date one but also as the future one. This kind of comparison certainly results from a cognition that without education on gender equality principles there are no changes of the present marginalised women's position in a society and nor there is possibility to overcome the existing prejudice and stereotypes. However, it seems as a need to point at the fact that due to significance of this particular filed of activism, considerable steps ahead in terms of the choice of educators, project educative contents and target groups are seen as necessary.

More precisely, the research results imply the necessity of existence of a higher level of education of both the very bearers of processes of implementation of activities within the NGO sector and representatives of state and political bodies as well as of population of all age groups and vocations. Only by taking this direction as a guideline to be followed in realising activities within the sphere of education, civil society sector, especially women's NGOs, could benefit in terms of getting "emancipated allies" and vice versa, at very important levels of social and political structures in promoting EU gender equality related standards.

This research has clearly shown that the polled are well-aware of the need for further education on importance of gender equality which they single out primarily as one of ways for their organisations/institutions to contribute in a considerable manner to inclusion of the gender dimension into the negotiation process with support of media campaigns, establishment of experts' teams for certain sub-fields etc.

This is specifically highlighted due to the fact that in this way, it would be possible to improve in a significant manner actual, outstanding ambivalence of the statement on the level of knowledge of the European and world-wide documents on gender equality. To be more precise, the fact that those who have been subject to this research express in an equal frequency a common statement on mostly being/not being familiar with the Millennium goals, Beijing Declaration and CEDAW, points at the need for carrying out more substantial and wider presentations of/educative sessions on these documents within the NGO sector and wider public. It goes without saying that when implementing the above, it will be necessary to respect indicators of this research directing to the fact that these activities need to be more oriented towards presentations of and introducing main objectives and standards comprised by the Millennium goals and CEDAW. This has been particularly stressed due to the fact that an obviously good presentation of the Beijing Declaration in public and especially within women's NGOs, according to the assessment of the polled, has resulted in their good knowledge of this document, as well as in a possibility to apply and direct their activism in compliance to the principles of the document in reference, which is on the contrary to the content of the Millennium goals and CEDAW, upon which the polled possess mainly superficial knowledge, which implies an insufficient involvement of standards and objectives of the mentioned documents into their activities in promotion gender equality in Montenegro.

By meeting these and other related preconditions, it could be expected that very positively given assessment of the polled upon the importance of inclusion of the gender dimension in the negotiation process (95%) as well as their high level of determination and readiness (80%) to actively participate in lobbying for applying gender equality standards in all phases of the process of negotiating the accession of Montenegro to the EU, would not be a formal and only declarative expression of their support but of an actual need and joint objective.

Activism to be applied in implementation of this process should be more precise in terms of its substance while it should be clearly focused in terms of its objective. This would basically mean that the division of roles and well-balance of individual activities between women's and other NGOs as well as institutional mechanisms for gender equality need be made in such way so as to sublimate, not dissolve their very respective quality, potentials, knowledge and experience. In this way, the entire civil society capacities could be increased

and become more oriented towards the integration and implementation of the gender dimension into the entire process of negotiating the accession of Montenegro to the EU.